

Marijana Mugoša Ščekić
Milan Šaranović

VODIČ

**PROTIV DISKRIMINACIJE
OSOBA S INVALIDITETOM**

ZAUSTAVIMO
DISKRIMINACIJU
OSOBA
S INVALIDITETOM

**Marijana Mugoša Ščekić
Milan Šaranović**

VODIČ PROTIV DISKRIMINACIJE OSOBA S INVALIDITETOM

**Centar za antidiskriminaciju "EKVISTA"
Podgorica, maj 2012**

Izdavač:
Centar za antidiskriminaciju "EKVISTA"

Za izdavača:
Milan Šaranović

Autori:
Marijana Mugoša Ščekić
Milan Šaranović

Dizajn i prelom:
Baroom Baroom

Štampa:
APprint

Podgorica, maj 2012.

CIP – Каталогизација у публикацији

Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-9439-0-5

COBISS.CG-ID 20446992

Ova publikacija je izdata u okviru projekta „Antidiskriminacija i osobe s invaliditetom“ uz podršku
Ambasade Sjedinjenih Američkih Država, posredstvom
“Programa malih grantova Demokratske komisije”.

Američka ambasada ne prihvata i ne preuzima nikakvu odgovornost za sadržaj ovog projekta.

SADRŽAJ

PREGOVOR.....	9
UVOD.....	11
1. KLJUČNI POJMOVI.....	13
1.1 PREDRASUDE.....	13
1.2 STEREOTIPI.....	13
1.3 TOLERANCIJA.....	13
1.4 DISKRIMINACIJA.....	14
1.5 ABILIZAM.....	14
1.6 VIKTIMIZACIJA.....	14
1.7 JEDNAKOST.....	15
2. O LJUDSKIM PRAVIMA.....	17
2.1 OPŠTE O LJUDSKIM PRAVIMA.....	19
2.2 MODELI ODNOSA PREMA OSOBAMA S INVALIDITETOM.....	19
2.3 SUBJEKTI ZAŠTITE.....	20
2.3.1 Obaveze država, pojedinaca, grupa i biznis-sektora.....	20
2.4 INSTRUMENTI ZA OSTVARIVANJE I ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA.....	20
2.4.1 Ustav Crne Gore.....	20
2.4.2 Međunarodni dokumenti.....	21
2.4.2.1 Dokumenti Organizacije Ujedinjenih Nacija i oni nastali pod njenim okriljem.....	21
2.4.2.2 Dokumenti Savjeta Evrope.....	22
2.4.2.3 Dokumenti Evropske unije.....	22
2.4.3 Nacionalno zakonodavstvo.....	23
2.4.3.1 O Zakonu o zabrani diskriminacije, Zakonu o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom i o Zakonu o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore.....	23
2.4.3.2 Ostali zakoni koji sadrže odredbe o zabrani diskriminacije.....	25
3. STUDIJA IZMIŠLJENOG SLUČAJA DISKRIMINACIJE.....	27
4. ČESTO POSTAVLJANA PITANJA.....	33
4.1. Da li se sve žrtve diskriminacije bore za svoja ugrožena prava?.....	35
4.2. Što ako me poslodavac/ka ne izabere za posao zato što sam osoba s invaliditetom?.....	35
4.3. Što ako mi poslodavac/ka ne prilagodi radno mjesto?.....	35
4.4. Što da uradim ako sam korisnik/ca invalidskih kolica, a zgrada u kojoj želim da ostvarim neko svoje pravo je nepristupačna?.....	35
4.5. Što da uradim ako me vlasnik/ca hotela izbaci zato što koristim psa pomagača?.....	35
4.6. Da li mi mediji mogu pomoći u zaštiti od diskriminacije?.....	35
4.7. Što da uradim ako mi vozač ne dozvoli da uđem u autobus sa psom vodičem?.....	36
4.8. Što policija može uraditi u slučaju diskriminacije?.....	36
4.9. Koji je rok za podnošenje tužbe zbog diskriminacije?.....	36
4.10. Da li mogu imati besplatnu pravnu pomoć radi vođenja nekog od postupaka zbog diskriminacije?.....	36

4.11. Što ako mi izvor informacija nije dostupan, a ja imam oštećen vid/sluh?.....	36
4.12. Da li se mogu obratiti Ministarstvu za ljudska i manjinska prava u slučaju da budem diskriminisan/a?.....	36
4.13. Da li ću uvijek dobiti adekvatnu zaštitu ukoliko sam diskriminisan/a?.....	37
4.14. Ko je sve zaštićen od diskriminacije?.....	37
4.15. Da li je diskriminacija ako poslodavac da prednost osobi s invaliditom pri zapošljavanju u odnosu na osobe bez invaliditeta sa istim kvalifikacijama?.....	37
4.16. Što su to razumne adaptacije?.....	37
4.17. Da li je poslodavac dužan/na da radno mjesto učini dostupnim za osobu s invaliditetom?.....	37
4.18. Da li fizička nepristupačnost objekata u javnoj upotrebi znači diskriminaciju osoba s invaliditetom?.....	37
4.19. Kada ističe rok za prilagođavanje objekata u javnoj upotrebi?.....	37
4.20. Da li ovaj rok ima uticaja na mogućnost podnošenja tužbe protiv vlasnika objekata u javnoj upotrebi?	38
4.21. Da li su restorani i drugi ugostiteljski objekti dužni da imaju jelovnike na Brajevom pismu ili u drugoj dostupnoj tehnici za osobe oštećenog vida?.....	38
4.22. Da li restorani i drugi ugostiteljski objekti moraju biti pristupačni za osobe s invaliditetom (korisnike invalidskih kolica)?.....	38
4.23. Ko mi sve može pružiti pomoć u slučaju da me neko diskriminiše?.....	38
4.24. Što ako nijesam u mogućnosti da ispunim formular pritužbe za Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore?.....	39
4.25. Osim institucija u Crnoj Gori da li se mogu obratiti i nekima van Crne Gore?.....	39
4.26. Šta je osnovni uslov da bi Evropski sud za ljudska prava u Strazburu prihvatio predmet diskriminacije na razmatranje?.....	39
4.27. Kako mogu podnijeti predstavku Evropskom sudu za ljudska prava u Strazburu?.....	39
4.28. Kada i kako se mogu obratiti Komitetu za prava osoba s invaliditetom u Ženevi?.....	39
PRILOG I – UNIVERZALNA DEKLARACIJA O LJUDSKIM PRAVIMA.....	43
PRILOG II – KONVENCIJA O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM	47
OPCIONI PROTOKOL NA MEĐUNARODNU KONVENCIJU O PRAVIMA OSOBA SA INVALIDITETOM.....	73
PRILOG III – ZAKON O ZABRANI DISKRIMINACIJE.....	79
PRILOG IV – ZAKON O ZABRANI DISKRIMINACIJE LICA SA INVALIDITETOM.....	89
PRILOG V – EVROPSKA KONVENCIJA ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I OSNOVNIH SLOBODA IZMIJENJENA U SKLADU S PROTOKOLOM BR. 12.....	97
Protokol broj 12 uz evropsku Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.....	102
PRILOG VI - PODACI O INSTITUCIJAMA, USTANOVAMA I ORGANIZACIJAMA KOJE MOGU BITI OD POMOĆI U SLUČAJEVIMA DISKRIMINACIJE OSOBA S INVALIDITETOM.....	105
PRILOG VII - OBRASCI/FORMULARI.....	109

KORIŠĆENI TERMINI.....	110
LITERATURA.....	111
O AUTORIMA.....	112
Biografija Marijane Mugoše Šćekić.....	112
Biografija Milana Šaranovića.....	112
O CENTRU ZA ANTIDISKRIMINACIJU „EKVISTA“.....	114

PREDGOVOR

Različnost je imanentna prirodi čovjeka i može se ogledati u odnosu na: rasu, boju kože, pol, društveno ili etničko porijeklo, starosnu dob, zdravstveno stanje, invaliditet, seksualnu orijentaciju, rodni identitet, jezik, vjeru ili uvjerenje, političko ili drugo mišljenje i druga lična svojstva. Nema izvora koji pouzdano svjedoče da su ikada rođene dvije osobe bez ikakvih razlika. Najnapredniji umovi savremene civilizacije i najuticajnije institucije savremenog svijeta, kao što je Organizacija Ujedinjenih Nacija, na ovoj činjenici temelje svoje gledanje na ljudska prava i tragaju za efikasnim pristupima i modelima za obezbjeđivanje tih prava svim osobama bez obzira na različitosti.

Ovaj Vodič snažno promovise ljudska prava, a posebno prava osoba s invaliditetom, kao što i snažno oponira zastarjelim i destruktivnim stavovima i konceptima. On predstavlja dragocjeni alat za osmišljenu borbu osoba s invaliditetom protiv predrasuda i na njima zasnovane diskriminacije, kao i diskriminacije inicirane drugim, ne manje prisutnim, motivima, kao što su: neznanje, egoizam, poremećaj sistema vrijednosti i sl. S druge strane, Vodič može biti dragocjeni materijal za edukaciju ostale populacije u smislu koliko je važno ne upuštati se u diskriminaciju i kakve su blagodeti tolerancije. Značaj Vodiča ogleda se i u tome što je broj osoba s invaliditetom u Crnoj Gori relativno visok (11% prema MONSTAT-u) i što je diskriminacija osoba s invaliditetom problem, koji je u Crnoj Gori prisutan svakodnevno, a najčešće se manifestuje kroz nemogućnost pristupa informacijama, zdravstvenoj zaštiti, obrazovanju, zapošljavanju i sl.

Vodič je originalno koncipiran. Sadrži univerzalne poruke i materiju od opšteg značaja za ostvarivanje i zaštitu ljudskih prava, ali i pažljivo odabranu specifičnu materiju, praktična uputstva i primjere potrebne pri ostvarivanju i zaštiti prava osoba s invaliditetom u Crnoj Gori. U Vodiču su čak priloženi i oblici nekih obrazaca za obraćanje pojedinim institucijama, kao što je obrazac pritužbe instituciji Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore. Autorski tim i sam ima bogato iskustvo susreta sa diskriminacijom, i to, u nekim slučajevima, diskriminacijom u najogoljenijoj izrazito nečovječnoj formi. Zbog toga ne čudi životnost materijala ugrađenog u ovaj Vodič niti jačina motiva da on bude od što veće pomoći građanima koji će ga koristiti.

Podgorica, 10.05.2012.. godine

Marijana-Maja Laković

UVOD

Ovaj Vodič namijenjen je prevashodno osobama s invaliditetom, ali i svim drugim pojedincima i stručnjacima koji dolaze u susret sa osobama s invaliditetom i koji mogu uticati na sprječavanje diskriminacije kojoj su osobe s invaliditetom svakodnevno izložene.

Vodič je razvijen tako da daje uvod u ljudska prava, sa posebnim akcentom na prava osoba s invaliditetom, govori o subjektima zaštite, kao i o instrumentima zaštite ljudskih prava, odnosno međunarodnim, regionalnim i nacionalnim dokumentima. Kroz studiju izmišljenog slučaja predstavljen je proces zaštite od diskriminacije u Crnoj Gori. Pored studije izmišljenog slučaja, ovaj Vodič uključuje i listu često postavljenih pitanja, kroz koju se daju odgovori na date dileme i nedoumice.

Ovaj Vodič na jednom mjestu objedinjava najznačajnije domaće i dokumente iz oblasti međunarodnog prava, koji se odnose na ljudska prava, a posebno na prava osoba s invaliditetom kao što su: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Konvencija o pravima osoba s invaliditetom sa Opcionim protokolom, Zakon o zabrani diskriminacije, Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom, i Evropska konvencija o ljudskim pravima i slobodama, sa Protokolom 12.

1. KLJUČNI POJMOVI

Da bi osobe, kojima je namijenjen ovaj Vodič, mogle shvatiti materiju koja se odnosi na ostvarivanje i zaštitu ljudskih prava i sloboda, kao i zaštitu od diskriminacije, neophodno je da imaju osnovna znanja o: predrasudama, stereotipima i toleranciji, kao i o pojmovima diskriminacija, abilizam, viktimizacija i jednakost.

1.1 PREDRASUDE

Predrasude su vrste stavova koji se ne zasnivaju na dovoljnom i vjerodostojnom iskustvu niti na u realnosti utemeljenim argumentima. Predrasude odražavaju vjerovanje kojim je podsvjesno određen sud ili rasuđivanje i koja čine smetnju objektivnom rasuđivanju. Praćene su jakim emocijama (obično negativnim) i teško se mijenjaju. Jednostavnije rečeno, predrasude su obično negativni stavovi ili mišljenja o nekoj osobi, grupi ili pojavi stvoreni prije realnog, direktnog iskustva s tom osobom, grupom ili pojavom, ili bez poznavanja ili istraživanja činjenica o tome. I dalje, predrasude se često izražavaju kroz sumnjičavost ili mržnju prema određenoj grupi (ili grupama) ljudi određene rase, religije, invaliditeta, seksualne orijentacije, ili slično. Predrasude nekad rezultiraju time da se određenim grupama ljudi ukidaju ljudska prava, ili time da se drugim grupama neopravdano daje prioritet.

Mnoge predrasude stvaraju se, odnosno prihvataju, već u djetinjstvu, kad djeca oponašaju način razmišljanja, govora i ponašanja svojih roditelja. Isto tako, do stvaranja ili prihvatanja predrasuda dolazi i u procesu obrazovanja već u ranom periodu kada ljude podučavaju da su određeni stavovi "ispravni", što dovodi do formiranja mišljenja bez odmjerenja svih aspekata određenog pitanja. Rano prihvatanje predrasuda je dosta zastupljeno, ali predrasude se mogu stvarati i/ili prihvatiti tokom čitavog života.

1.2 STEREOTIPI

Stereotipi su "slike u glavama" koje predstavljaju ograničenje za objašnjenje događaja o kojima smo nedovoljno obaviješteni i koje se, s obzirom da su samo slike, znatno razlikuju od dijela spoljašnjeg svijeta na koji se odnose, pa se, prema tome, ispostavljaju kao činjenično netačne, izrazito krute konstrukcije, zasnovane na nelogičnom rasuđivanju. Pojam stereotip se koristi za šematski previše pojednostavljeni i teško promjenljiv način razmišljanja o određenim pojavama ili grupama ljudi (prema zanimanju, nacionalnosti, društvenoj klasi, seksualnoj orijentaciji ili nekim drugim podjelama koje važe za ljude). Stereotipi su često vezani za grupe ljudi i njihove odnose prema drugoj/im grupama. Stereotip podrazumijeva da osobine koje su karakteristične za neku grupu moraju imati svi pripadnici te grupe. Stereotipi ne moraju biti negativni premda u većini slučajeva to jesu. Primjer stereotipa koji se odnosi na osobe s invaliditetom je da su nesposobne za rad.

1.3 TOLERANCIJA

Duh tolerancije počiva na neodbacivanju mišljenja drugih i kada je ono suprotno našem, ili vladajućem ili zvaničnom mišljenju, koje se obično uzima za istinu. Duh tolerancije, koji se u Evropi pojavljuje s humanizmom, predstavlja napredak ljudskog duha. Riječ je o tome da se sva mišljenja mogu izraziti i pokazati, a da se pri tome među njima ne uspostavlja nikakva vrijednosna hijerarhija, niti se o njima donosi sud. Isto tako, tolerancija se vezuje za prihvatanje različitosti kao činjenica koje su takve kakve jesu, i ne doprinose tome da se poremeti jednakost ljudi u svim pravima.

1.4 DISKRIMINACIJA

Riječ diskriminacija potiče od latinske riječi *discriminare* što znači odvajati, praviti razliku, odnosno praktikovati neravnopravan tretman osoba prema raznim osnovima.

Diskriminacija se obično određuje kao neopravdano pravljenje razlike prema jednom licu ili grupi lica s obzirom na njihova lična svojstva.

Zakon o zabrani diskriminacije Crne Gore, odredbom člana 2 stav 2, neopravdano, pravno ili faktičko, neposredno ili posredno pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje postupanja prema jednom licu, odnosno grupi lica u odnosu na druga lica, kao i isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva nekom licu u odnosu na druga lica, koje se zasniva na rasi, boji kože, nacionalnoj pripadnosti, društvenom ili etničkom porijeklu, vezi sa nekim manjinskim narodom ili manjinskom nacionalnom zajednicom, jeziku, vjeri ili uvjerenju, političkom ili drugom mišljenju, polu, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, zdravstvenom stanju, invaliditetu, starosnoj dobi, imovnom stanju, bračnom ili porodičnom stanju, pripadnosti grupi ili pretpostavci o pripadnosti grupi, političkoj partiji ili drugoj organizaciji, kao i drugim ličnim svojstvima“.

Neposredna ili direktna diskriminacija, kako se često naziva, jeste tipičan oblik diskriminacije. Ona je savršeno vidljiva jer oni koji diskriminatorno postupaju ne kriju svoj postupak.

Posredna ili indirektna diskriminacija se razlikuje od neposredne diskriminacije prije svega po tome što je ona skrivena. Onaj koji diskriminiše ne želi da njegovo diskriminatorno postupanje bude vidljivo. On se krije iza prividno jednakog tretmana, iako je njegov isključivi ili pretežan motiv upravo želja za diskriminacijom. Često onaj koji ima namjeru da diskriminiše, svoju namjeru ostvarije nagovarajući drugog na diskriminatorno postupanje.

PRIMJER: Djevojka, koja koristi invalidska kolica, pozvana je na konferenciju od strane menadžmenta jedne NVO. U prijavi za učešće na konferenciji, naglasila je da je korisnica invalidskih kolica. Organizator je zanemario tu činjenicu i organizovao događaj u nepristupačnom hotelu. Na ulazu u hotel, nije bilo kose rampe. Kada je djevojka stigla na naznačenu adresu, naišla je na stepenice. Samo na nekoliko koraka od tog hotela, nalazio se jedan fizički dostupan i moderan hotel.

1.5 ABILIZAM

Abilizam opisuje stavove zasnovane na predrasudama i diskriminatorno ponašanje prema osobama s invaliditetom. To je termin kojim se opisuje skup pretpostavki i prakse koja promovise nejednak tretman osoba zbog vidljivih ili pretpostavljenih fizičkih, senzornih, mentalnih ili razlika u ponašanju.

Princip nediskriminacije obuhvata obavezu neuključivanja u bilo kakve oblike diskriminacije, kao preduzimanje aktivnosti da bi se spriječile sve vrste diskriminacije.

1.6 VIKTIMIZACIJA

Viktimizacija kao oblik diskriminacije podrazumijeva da je onaj koji traži pravnu zaštitu od diskriminacije, ili onaj koji je spreman da pomogne povrijeđenome u zaštiti njegovih prava, stavljen u položaj da trpi nejednaki tretman. Viktimizacija se najčešće javlja u dva oblika, i to kao viktimizacija usmjerena na žrtvu diskriminacije i viktimizacija usmjerena na druga lica.

Viktimizacija usmjerena na žrtvu diskriminacije nastaje u slučaju kada osoba koja je već pretrpjela diskriminatorno postupanje zatraži pravnu zaštitu od diskriminacije, pa biva zbog toga ponovo diskriminisana. Na primjer, kada osoba s invaliditetom, koja je trpjela omalovažavanje od strane kolege na poslu, zatraži pravnu zaštitu od poslodavca, a poslodavac, umjesto da pruži pravnu zaštitu povrijeđenom, premjesti ga/nju na drugo radno mjesto sa lošijim uslovima za rad i/ili sa

nižom platom.

Viktimizacija usmjerena na druga lica nastaje kod osobe koja nije sama pretrpjela diskriminatorско postupanje ali je spremna da pomogne drugom licu da ostvari pravnu zaštitu od diskriminacije. Na primjer, kada je osoba koja je izrazila spremnost da svjedoči protiv huligana koji je verbalno zlostavljao djecu s invaliditetom, i sama zbog toga izložena prijetnjama i/ili uvredama od strane tog huligana.

1.7 JEDNAKOST

U najjednostavnijem smislu, riječ jednakost se može definisati kao: isti kao, ekvivalentan, podudaran ili identičan.

Kada je primijenjen na ljude, ovaj termin ne znači da su svi ljudi identične ili originalne kopije jedni drugih. U kontekstu ljudskih prava, jednakost znači da smo svi isti na jedan fundamentalni način: bez obzira na naše različitosti, mi svi posjedujemo urođene vrijednosti. Svi mi jednako imamo ljudska prava prosto zbog toga što smo ljudi, a kvaliteti koji nas čine jedinstvenima i različitim nas ne trebaju učiniti superiornijim ili inferiornijim u odnosu na naša prava. Kada to primijenimo u praksi, princip jednakosti zahtijeva da se svaki pojedinac, kao i društva u kojima ti pojedinci žive, vrjednuje i prilagođava ljudskim različitostima, uključujući razlike na osnovu invaliditeta.

2. O LJUDSKIM PRAVIMA

Ljudska prava su prava svakoga od nas i nijesu nešto apstraktno i nedokučivo. Ljudska prava su zasnovana na ljudskim potrebama. Njima se svakoj osobi jednako garantuje, ne samo pravo na život, već na život u dostojanstvu (poštovanje i etički odnos od rođenja).

2.1 OPŠTE O LJUDSKIM PRAVIMA

Ljudska prava su prava svakoga od nas i nijesu nešto apstraktno (što se može samo zamisliti) i nedokučivo (što se ne može dosegnuti).

Ljudska prava su zasnovana na ljudskim potrebama. Njima se svakoj osobi jednako garantuje, ne samo pravo na život, već na život u dostojanstvu (poštovanje i etički odnos od rođenja).

Ljudska prava se ne mogu kupiti, zaraditi ili naslijediti i nijesu djeljiva. Ona pripadaju ljudima, jednostavno, zato što su ljudi. Ljudska prava svojstvena su svakom pojedincu i neodvojiva su od njega bez obzira na njegovu rasu, boju, pol, etničko ili društveno porijeklo, religiju, jezik, nacionalnost, godište, seksualnu orijentaciju, invaliditet ili drugu različitost, bez ikakve diskriminacije. Jedini zahtjev da bi se imala ljudska prava, jeste pripadost ljudskom rodu.

Ljudska prava ne moraju biti data ljudima od strane njihovih država niti im ih njihove države mogu oduzeti. Čak i kada su nekoj osobi prava povrijeđena ili je spriječena da ih traži i uživa, ta osoba ih i dalje ima.

Ljudska prava su međusobno povezana - međuzavisna. Ona ne mogu biti u potpunosti ostvarena jedna bez drugih, pa se kaže još da su međusobno povezana, jer utiču jedna na druga. Jednostavnije rečeno, jednom ljudskom biću potrebna su sva ljudska prava. Na primjer, mogućnost pojedinca da koristi pravo glasa može biti povezano sa pravom na obrazovanje, slobodu mišljenja i informisanja, ili čak sa pravom na odgovarajući standard života. Država ne može odabrati koja prava će garantovati ljudima, koji žive u toj državi. Svako pravo je neophodno, i jednako je bitno, pa samim tim i utiče na druga.

I pored razlika prema polu, boji kože, etničkoj i religijskoj pripadnosti, invaliditetu i drugim osnovama, svi ljudi imaju jednake potrebe i jednako pravo na zaštitu.

2.2 MODELI ODNOSA PREMA OSOBAMA S INVALIDITETOM

Osoba s invaliditetom je osoba koja ima dugoročna fizička, mentalna, intelektualna ili senzorna oštećenja, koja u sadejstvu sa različitim barijerama mogu otežati njeno puno i efektivno učešće ove osobe u društvu na osnovu jednakosti sa drugima. S obzirom da se radi o manjinskoj populaciji, osobe s invaliditetom su od strane većinske populacije, kroz razvoj ljudskog društva, prihvatane na različite načine, uglavnom nepovoljne za ovu populaciju. Ovdje ćemo navesti modele pristupa osobama s invaliditetom, koji su bili aktuelni do nedavno.

Naime, do nedavno, osobe s invaliditetom (OSI) posmatrane su kroz prizmu tzv. medicinskog modela. Ovaj model posmatra osobe s invaliditetom kao objekte kojima je potrebna samo medicinska pomoć. Definišući invaliditet kao problem i medicinsku intervenciju kao rješenje, pojedinci, društva i države su izbjegavali odgovornost za otklanjanje prepreka za ostvarivanje ljudskih prava ove populacije. Umjesto toga, teret je na zdravstvenim radnicima, koji trebaju uticati na „problem“, to jest osobu s invaliditetom. Naravno, radi se o potpuno pogrešnom modelu. Drugo pogrešno shvatanje nudi model sažaljenja. Ovaj model posmatra osobe s invaliditetom kao bespomoćne, odnosno osobe o kojima neko mora brinuti. Naime, mnogo je lakše za ljude da ponude sažaljenje i dobročinstvo, nego da prevaziđu strah ili nelagodu koji osjećaju prema osobama s invaliditetom. Nekad je lakše uraditi nešto za nekoga nego se postarati da taj neko ima mogućnosti da to uradi sam za sebe. Gledišta bazirana na ova dva modela mijenjaju se početkom 70-tih godina dvadesetog vijeka, kada postaje aktuelan socijalni model. Njega promovišu same osobe s invaliditetom. Ovaj model problem smješta u društveni okvir i kaže da društvo ne poštuje prava i potrebe osoba s invaliditetom na način što im nameće različite barijere - arhitektonske i barijere u stavovima (predrasude i stereotipi), koje OSI onemogućavaju u ravnopravnom učešću sa ostalim osobama. Međutim, na socijalnom modelu se ne završavaju napori pokreta OSI ka daljem

unaprjeđenju načina gledanja na ove osobe. Naime, u posljednjih nekoliko godina, pokret OSI uložio je veliku energiju u promovisanje teze da je potrebno OSI posmatrati kroz prizmu ljudskih prava (pristup zasnovan na ljudskim pravima).

Model zasnovan na ljudskim pravima dovodi u pitanje dugoročne i osnovne razloge zašto je dio društva ranjiv, marginalizovan ili trpi diskriminaciju. Model zasnovan na ljudskim pravima obezbjeđuje strategije zasnovane na međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima i standardima koji direktno utiču na korijen diskriminacije.

2.3 SUBJEKTI ZAŠTITE

2.3.1 Obaveze država, pojedinaca, grupa i biznis-sektora

Države su primarni akteri za osiguranje primjene i poštovanja ljudskih prava. Države moraju obezbijediti da politički i pravni sistemi budu tako modelirani da podrže ljudska prava, kroz zakone, politike i programe i da funkcionišu efikasno. U nekim slučajevima, međunarodne konvencije i sporazumi su osnovni izvor pravnih obaveza države u odnosu na poštovanje ljudskih prava. Međutim, u mnogim zemljama, nacionalni ustavi, zakoni o pravima i pravni okviri su razvijeni ili prilagođeni da reflektuju univerzalne principe i standarde ljudskih prava, pružajući dodatan nivo zaštite i potvrđivanja ovih principa na nacionalnom nivou.

Svaka osoba mora znati i razumjeti svoja ljudska prava, kako bi mogla da ih zahtijeva, brani, i sebe i druge. Zato što su ljudska prava zajednička za sve ljude, čak i napor od strane pojedinca da traži svoja ljudska prava, predstavlja važnu inicijativu. Na isti način, aktivnosti pojedinca koje narušavaju nečija ljudska prava, predstavljaju prijetnju ljudskim pravima svih ljudi.

Kolektivne akcije grupa, od porodica do cjelokupnih društava, igraju ulogu u ljudskim pravima. Na primjer, ako roditelji odluče da će samo djeca bez invaliditeta ići u neku školu, oni takvom odlukom otežavaju djeci s invaliditetom iz tog okruženja da ostvare pravo na obrazovanje. S druge strane, grupe koje javno govore protiv kršenja ljudskih prava i koje rade na mijenjanju štetnih stavova, politika i zakona, mogu doprinijeti unaprjeđenju primjene ljudskih prava.

Članovi društva su u interakciji sa privatnim sektorom svakog dana, posebno u državama sa ekonomijama slobodnog tržišta. Akteri privatnog sektora uključuju osobe i entitete više vrsta: poslodavce, pružaoce servisa i usluga, zabavljače, graditelje, banke, čak i državne objekte. Preduzeća, organizacije i drugi akteri privatnog sektora, moraju se obavezati da osiguraju da njihove procedure ne povređuju ljudska prava, odnosno da ih podržavaju i poštuju.

2.4 INSTRUMENTI ZA OSTVARIVANJE I ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA

U instrumente za ostvarivanje ljudskih prava i sloboda i zaštitu od diskriminacije u Crnoj Gori svrstavaju se: Ustav Crne Gore, međunarodni dokumenti i nacionalni propisi kao i institucije koje se bave ostvarivanjem i zaštitom ljudskih prava.

2.4.1 Ustav Crne Gore

Ustav Crne Gore odredbom člana 7 zabranjuje izazivanje ili podsticanje mržnje ili netrpeljivosti po bilo kom osnovu. Dalje, Ustav, odredbom člana 8, zabranjuje neposrednu ili posrednu diskriminaciju po bilo kom osnovu. Takođe, istim članom je propisano da se neće smatrati diskriminacijom propisi i uvođenje posebnih mjera ukupne ravnopravnosti i zaštite lica koja su po bilo kom osnovu u nejednakom položaju, a koje se mogu primjenjivati samo dok se ne ostvare ciljevi zbog kojih su preduzete.

Odredbom člana 9, Ustav Crne Gore daje primat međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim

pravilima nad domaćim zakonodavstvom i omogućava neposrednu primjenu kada odnose uređuju drugačije od unutrašnjeg zakonodavstva. Ustav takođe, odredbom člana 17 stav 2, garantuje jednakost svih građana pred zakonom, bez obzira na neku posebnost ili lično svojstvo.

2.4.2 Međunarodni dokumenti

Za ljudska prava i slobode i spriječavanje svih oblika diskriminacije, međunarodna zajednica pokazuje posebni interes od II svjetskog rata. Naime, od tada pa do danas, nastaju brojne konvencije i drugi međunarodni dokumenti kojima se obavezuju države da pravno urede problematiku sprečavanja diskriminacije. Posebne aktivnosti, u ovom smislu, pokazuju Ujedinjene nacije i Savjet Evrope, čija je članica Crna Gora. Pored toga, Evropska unija, problematiki zaštite ljudskih prava, a time i zaštititi od diskriminacije, posvećuje sve veću pažnju.

Ljudska prava su definisana u brojnim dokumentima. Neki od njih su obavezujući, dok drugi daju važne smjernice, ali ne predstavljaju izričitu obavezu.

2.4.2.1 Dokumenti Organizacije Ujedinjenih Nacija i oni nastali pod njenim okriljem

Već od 1944. godine, kada (Ujedinjene nacije (dalje UN)) usvajaju svoju Povelju, pa sve do današnjih dana, Ujedinjene nacije traže puteve da urede odnose država i njihovih građana u pogledu poštovanja ljudskih prava i sloboda na nediskriminatorskim osnovama. Navedimo ovdje osnovna dokumenta Ujedinjenih nacija koja obuhvataju ljudska prava, kao i ona dokumenta donijeta pod okriljem Ujedinjenih nacija:

Povelja Ujedinjenih nacija članom 55 tačka c) obavezuje sve svoje članice na ²...poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve, bez razlikovanja rase, pola, jezika ili vjere²;

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima u članovima 1 i 2 svim ljudima jamči jednakost u dostojanstvu i pravima, bez obzira na „bilo kakvu razliku kao što je rasa, boja kože, pol, jezik vjera, političko ili neko drugo opredjeljenje, nacionalno ili društveno porijeklo, vlasništvo, rođenje ili neki drugi status“ (vidi prilog I);

Pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine u članu 20 stav 2 proklamuje da će se zakonom „zabraniti svako zagovaranje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje koje predstavlja podsticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje“. Članom 26 ovog pakta utvrđeno je: „Svi su pred zakonom jednaki i imaju pravo na jednaku zakonsku zaštitu bez ikakvog razlikovanja. U tom pogledu, zakon će zabraniti svaku diskriminaciju i zajemčiti svim licima podjednaku i efikasnu zaštitu protiv svake diskriminacije, naročito na osnovu rase, boje, pola, jezika, vjeroispovijesti, političkog ili bilo kog drugog mišljenja, nacionalnog i društvenog porijekla, imovine, rođenja ili drugog statusa“;

Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966. godine u članu 2 stav 2 obavezuje države ugovornice da jemče da se prava koja su u njemu proglašena izvršavaju „bez ikakve diskriminacije zasnovane na rasi, boji, polu, jeziku, vjeroispovijesti, političkom ili kakvom drugom mišljenju, nacionalnom ili društvenom poretku, imovini, rođenju ili nekom drugom svojstvu“;

Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1965. godine osnovni je dokument UN u borbi protiv rasizma i diskriminacije. Ovom konvencijom je, između ostalog, utvrđeno da „države članice osuđuju svaku propagandu i sve organizacije koje se rukovode idejama ili teorijama zasnovanim na superiornosti neke rase ili grupe lica izvjesne boje ili izvjesnog etničkog porijekla ili koje žele da opravdaju ili podrže svaki oblik rasne mržnje i diskriminacije“;

Pored pomenutih dokumenata UN, svakako treba navesti i Konvenciju o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena i Opcioni protokol uz ovu konvenciju, Konvenciju o pravima djeteta, kao i Konvenciju protiv mučenja i drugih svirepih, nečovječnih ili ponižavajućih kazni i postupaka. Takođe, još 1964. godine ratifikovana je Uneskova Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju, koja je donijeta 1960. godine.

Konvencija o pravima osoba s invaliditetom i Opcioni protokol uz ovu konvenciju (vidi prilog II) Navedenim međunarodnim ugovorima ustanovljena su i ugovorna tijela čija je nadležnost da nadziru ispunjavanje ugovornih obaveza država članica. Jedna od nadležnosti navedenih ugovornih tijela jeste i razmatranje izvještaja država članica o sprovođenju obaveza koje su preuzete ugovorima.

2.4.2.2 Dokumenti Savjeta Evrope

Crna Gora je država članica Savjeta Evrope, i kao takvu obavezuju je sva dokumenta iz oblasti ljudskih prava i sloboda, koje je donio i/ili Savjet Evrope i njegove institucije i tijela. Osnovni dokument Savjeta Evrope, koji se odnosi na zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda je Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda potpisana je u Rimu pod okriljem Savjeta Evrope 4. novembra 1950, a na snagu je stupila 3. septembra 1953. godine. Konvencija, uz preambulu i osnovni tekst (Prilog V), sadrži i 13 protokola. Kao sastavni dio priloga V dat je dio sadržaja „Protokola broj 12 uz Konvenciju...” iz 2000. godine, kao posebno značajan, a ovdje navedimo član 14. Konvencije, kao dobru ilustraciju značaja Konvencije: „Uživanje prava i sloboda predviđenih u ovoj Konvenciji obezbjeđuje se bez diskriminacije po bilo kom osnovu, kao što su pol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza s nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status”.

Na osnovu Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, uspostavljen je sistem zaštite ljudskih prava na međunarodnom nivou, te Evropski sud za ljudska prava sa sjedištem u Strazburu, koji omogućava pojedincima ili grupama da traže zaštitu svojih prava. Evropski sud za ljudska prava nema ovlašćenje da stavlja van pravne snage zakone i druge propise država članica Savjeta Evrope, koji sadrže odredbe suprotne Konvenciji, već su odluke koje donosi Evropski sud, u principu, deklarativne pravne prirode. To znači da Sud samo konstatuje povredu nekog od prava sadržanih u Konvenciji. U dosadašnjoj praksi, Evropski sud je samo u nekim slučajevima bio u prilici da odluči na drugi način, kao što su predmeti lišavanja slobode i sigurnosti lica kada je nalagao da se pritvorena lica odmah puste na slobodu. Evropski sud za ljudska prava ne pruža zaštitu od pogrešnog tumačenja ili primjene nacionalnog prava od strane nacionalnih sudova. Međutim, nakon što presuda Evropskog suda postane konačna, Sud presudu dostavlja Komitetu ministara Savjeta Evrope, koji nadzire njeno sprovođenje. Treba znati da je svaka država članica Savjeta Evrope, prilikom potpisivanja Konvencije, dala saglasnost da će se povinovati konačnoj presudi Suda u svakom predmetu u kojem je stranka.

2.4.2.3 Dokumenti Evropske unije

Nadnacionalni zakonski poredak Evropske unije karakterišu primarni i sekundarni izvori prava i odluke Evropskog Suda pravde sa sjedištem u Luksemburgu. Navešćemo ovdje neke od njih.

Primarni izvori prava Evropske unije (nekada Evropska zajednica) sadrže, kao osnovni, princip zabranu diskriminacije.

U članu 13 Ugovora o osnivanju Evropske zajednice (1957.) sadržana je odredba o opštoj zabrani diskriminacije. Posebna ovlašćenja Evropska unija je dobila novim članom 13. u pogledu borbe protiv diskriminacije po osnovu pola, rasnog ili etničkog porijekla, vjerskog ubjeđenja ili vjerovanja, invaliditeta, starosti i seksualne orijentacije.

Da bi borba protiv diskriminacije bila efikasnija, Evropska komisija je ustanovila mrežu pravnih eksperata, koju sada čini 27 nacionalnih eksperata i pet koordinatora za pet oblasti diskriminacije (ranije tri): rasno i etničko porijeklo, vjeroispovijest, invaliditet, starost i seksualna orijentacija. Mreža se ne bavi samo praćenjem stanja diskriminacije, već i stanjem infrastrukture u pravcu efikasnije zaštite od diskriminacije.

Ugovor iz Lisabona (stupio na snagu 2009. godine) predstavlja važan dokument EU, u kojem se,

između ostalog, promoviše borba protiv socijalne isključivosti i diskriminacije, socijalna pravda i zaštita, ravnopravnost žena i muškaraca i solidarnost između generacija, kao i zaštita prava djeteta. Povelja o osnovnim pravima Evropske unije¹, koja po prvi put u historiji Evropske unije jedinstvenim tekstom utvrđuje niz građanskih, političkih, ekonomskih i socijalnih prava, takođe sadrži odredbu o zabrani diskriminacije i u zabranjene osnove diskriminacije nabraja: pol, rasu, boju kože, etničko ili društveno porijeklo, genetska svojstva, jezik, religiju, političko ili drugo mišljenje, pripadnost nacionalnoj manjini, imovinu/vlasništvo, rođenje, invaliditet, godine i seksualnu orijentaciju. Kriterijumi iz Kopenhagena (1993.) definišu standarde iz oblasti vladavine prava, ljudskih prava i zaštite manjina, zaštite od diskriminacije kao osnovne preduslove u procesu stabilizacije i pridruživanja Evropskoj uniji.

Na osnovu svoje prakse i zajedničkih pravnih načela država članica, Evropski sud pravde definisao je veći broj principa upravno-pravne prirode. Ti principi mogu se grupisati u četiri osnovne grupe: pouzdanost i predvidivost (pravna izvjesnost), otvorenost i transparentnost, odgovornost, efikasnost i djelotvornost.

2.4.3 Nacionalno zakonodavstvo

Crna Gora je ratifikovala sve važne međunarodne ugovore o ljudskim pravima, čime se ujedno obavezala na njihovu primjenu bez diskriminacije za sva lica u njenoj nadležnosti. Takođe, od značaja su komentari i preporuke ugovornih tijela Ujedinjenih Nacija i organa Savjeta Evrope, nadležnih za primjenu ugovora od strana ugovornica.

U procesu stvaranja zakonodavnog okvira za ostvarivanje prava i zaštitu od diskriminacije Crna Gora je usvojila Zakon o zabrani diskriminacije (2010. godine), kao krovni zakon koji definiše pojam diskriminacije, kako neposredne, tako i posredne, kao i novi Zakon o zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore (2011. godine), kojim se proširuju nadležnosti te Institucije u pogledu zaštite od svih oblika diskriminacije. Takođe, usvojen je i Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom (2011. godine).

2.4.3.1 O Zakonu o zabrani diskriminacije, Zakonu o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom i o Zakonu o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore

Zbog izuzetne važnosti Zakona o zabrani diskriminacije, isti dajemo u Prilogu III u cjelini, a zbog posebne zainteresovanosti lica sa invaliditetom za čije potrebe je rađen ovaj Vodič, u Prilogu IV dajemo, takođe u cjelini, Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom.

Usvajanjem novog Zakona o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore, u julu 2011. godine, u potpunosti je zaokružena nadležnost Zaštitnika u oblasti zaštite od diskriminacije.

Nadležnosti Zaštitnika su, pored diskriminacije koja je počinjena od strane državnih organa, organa lokalnih samouprava, javnih službi i drugih nosilaca javnih ovlašćenja, proširene i u odnosu na diskriminaciju koja je počinjena od strane svih pravnih i fizičkih lica, što zahtijeva poseban pristup Zaštitnika u preventivnom djelovanju, ali i otklanjanju svih oblika diskriminacije. Kada ocijeni da je neophodno, Zaštitnik pred sudom pokreće postupak za zaštitu od diskriminacije, ili se u tom postupku, kao umještač, pridružuje diskriminisanom licu.

Navešćemo neke od odredbi Zakona o zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore koje se odnose na zaštitu od diskriminacije:

“Zaštitnik/ca samostalno i nezavisno, na načelima pravde i pravičnosti, preduzima mjere za zaštitu

¹ Povelja je objavljena na Samitu EU u Nici 7. decembra 2000., ali kao politička deklaracija koja nije bila obavezujuća. Potpisana je na plenarnoj sjednici Evropskog parlamenta 12. decembra 2007. u Strazburu,

ljudskih prava i sloboda, kad su povrijeđena aktom, radnjom ili nepostupanjem državnih organa, organa državne uprave, organa lokalne samouprave i lokalne uprave, javnih službi i drugih nosilaca javnih ovlaštenja kao i mjere za sprječavanje mučenja i drugih oblika nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja i mjere za zaštitu od diskriminacije.

“Zaštitnik/ca nema ovlaštenje u odnosu na rad sudova, osim u slučajevima utvrđenim ovim zakonom.” (član 2)

“Zaštitniku/ci se može obratiti svako ko smatra da su aktom, radnjom ili nepostupanjem organa povrijeđena njegova/njena prava ili slobode. Zaštitnik/ca postupa i po sopstvenoj inicijativi.

Postupak pred Zaštitnikom/com je besplatan.” (član 3)

“Rad Zaštitnika/ce je javan, ako zakonom nije drukčije određeno. Javnost rada Zaštitnika/ce obezbjeđuje se podnošenjem i objavljivanjem godišnjeg i posebnog izvještaja i na drugi način, u skladu sa zakonom.” (član 4)

Zaštitnik/ca ima jednog ili više zamjenika/ca.

Zamjenik/ca obavlja poslove iz nadležnosti Zaštitnika/ce.

Jedan od zamjenika/ca bavi se zaštitom od diskriminacije.

Odluku o broju zamjenika/ca Zaštitnika/ce donosi Skupština Crne Gore.” (član 9)

“Zaštitnik/ca je ovlašćen/a da postupa po pritužbama koje se odnose na rad sudova u slučaju odugovlačenja postupka, zloupotrebe procesnih ovlaštenja ili neizvršavanja sudskih odluka.” (član 17)

“Zaštitnik/ca može dati inicijativu za donošenje zakona, drugih propisa i opštih akata radi usaglašavanja sa međunarodno priznatim standardima u oblasti ljudskih prava i sloboda.

Organ kojem je podnijeta inicijativa iz stava 1 ovog člana dužan je da se o toj inicijativi izjasni.

Ukoliko smatra da je to potrebno radi zaštite i unaprjeđenja ljudskih prava i sloboda, Zaštitnik/ca daje mišljenje na predlog zakona, drugog propisa ili opšteg akta.” (član 18)

“Zaštitnik/ca može da pokrene postupak pred Ustavnim sudom Crne Gore za ocjenu saglasnosti zakona sa Ustavom i potvrđenim i objavljenim međunarodnim ugovorima, odnosno saglasnosti drugih propisa i opštih akata sa Ustavom i zakonom.” (član 19)

“Zaštitnik/ca se bavi i opštim pitanjima od značaja za zaštitu i unaprjeđenje ljudskih prava i sloboda i saraduje sa organizacijama i institucijama koje se bave ljudskim pravima i slobodama.” (član 21)

“Zaštitnik/ca nije ovlašćen/a da mijenja, ukida ili poništava akte organa. Zaštitnik/ca ne može da zastupa stranke u postupku, niti da u njihovo ime ulaže pravna sredstva, osim u slučaju iz člana 27 stav 2 ovog zakona.” (član 22)

“Zaštitnik/ca je institucionalni mehanizam za zaštitu od diskriminacije.

Zaštitnik/ca, uz saglasnost diskriminisanog lica, postupa i preuzima mjere za zaštitu od diskriminacije, u skladu sa ovim zakonom i posebnim zakonom kojim je uređena zabrana diskriminacije.

Kad ocijeni da je neophodno, Zaštitnik/ca pred sudom pokreće postupak za zaštitu od diskriminacije ili se u tom postupku, kao umješač, pridružuje diskriminisanom licu.

U postupanju Zaštitnika/ce u slučajevima diskriminacije od strane fizičkog ili pravnog lica shodno se primjenjuju odredbe ovog zakona.” (član 27)

“Postupak ispitivanja povrede ljudskih prava i sloboda pokreće se povodom pritužbe ili po sopstvenoj inicijativi.

Zaštitnik/ca ispituje povrede ljudskih prava i sloboda po sopstvenoj inicijativi kad sazna da su aktom, radnjom ili nepostupanjem organa povrijeđena ljudska prava i slobode.

“Za postupanje po sopstvenoj inicijativi neophodna je saglasnost oštećenog/ne.” (član 28)

2.4.3.2 Ostali zakoni koji sadrže odredbe o zabrani diskriminacije

- Zakon o rodnoj ravnopravnosti ("Službeni list CG", broj 46/07);
- Zakon o kretanju lica s invaliditetom uz pomoć psa pomagača ("Službeni list CG", broj 18/08 i 76/09);
- Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom ("Službeni list CG", broj 49/08, 73/10 i 39/11);
- Zakon o zaštiti i ostvarivanju prava mentalno oboljelih lica ("Službeni list CG", broj 32/05);
- Zakon o zdravstvenoj zaštiti ("Službeni list CG", broj 39/04 i 14/10);
- Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti ("Službeni list CG", broj 78/05);
- Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju ("Službeni list CG", broj 79/08, 14/10, 78/10, i 34/11);
- Zakon o radu ("Službeni list CG", br. 49/08 i 26/09);
- Zakon o državnim službenicima i namještenicima ("Službeni list CG", broj 50/08, 86/09 i 49/10);
- Zakon o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz osiguranja od nezaposlenosti ("Službeni list CG", broj 14/10);
- Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju ("Službeni list CG", broj 64/02, 31/05, 49/07 i 45/10);
- Zakon o medijima ("Službeni list CG", broj 51/02);
- Zakon o elektronskim medijima ("Službeni list CG", broj 46/10);
- Krivični zakonik ("Službeni list CG", broj 71/03, 47/06, 40/08, 25/10 i 32/11);
- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici ("Službeni list CG", broj 46/10);
- Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći ("Službeni list CG", broj 20/11), kao i drugi zakoni.

Primjera radi, navedimo član 443 Krivičnog zakonika Crne Gore, koji se odnosi na "rasnu i drugu diskriminaciju".

"(1) Ko na osnovu razlike u rasi, boji kože, nacionalnosti, etničkom porijeklu ili nekom drugom svojstvu krši osnovna ljudska prava i slobode zajamčena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i ratifikovanim međunarodnim ugovorima od strane Crne Gore,
 (2) Kazniće se zatvorom od šest mjeseci do pet godina.

(3) Kaznom iz stava 1 ovog člana kazniće se ko vrši proganjanje organizacija ili pojedinaca zbog njihovog zalaganja za ravnopravnost ljudi."

3. STUDIJA IZMIŠLJENOG SLUČAJA DISKRIMINACIJE

Jelena Popović² je dvadesetogodišnjakinja, studentkinja Pravnog fakulteta u Podgorici. Nakon što se povrijedila u saobraćajnoj nesreći prije deset godina, kreće se uz pomoć invalidskih kolica. Jelena je veoma spretna, mobilna (vozi automobil sa ručnim komandama), druželjubiva i često izlazi sa svojim prijateljima i posjećuje žurke. Takođe, veoma je inteligentna, šarmantna, ima naglašen smisao za humor i veoma je istrajna u ostvarenju svojih želja i potreba. Kao odlična studentkinja prava, dosta dobro poznaje naše pozitivne propise, koji se odnose na pitanja osoba s invaliditetom i sopstvenim primjerom iskazuje podršku pokretu osoba s invaliditetom za poboljšanje poštovanja njihovih ljudskih prava i nediskriminaciju.

Za odličan uspjeh i sve položene ispite na trećoj godini, dobila je na poklon od roditelja sedmodnevno putovanje u inostranstvo. Avionska karta je bila rezervisana i elektronskim putem plaćena kod kompanije "Wings" (dalje Kompanija), uz napomenu da je ona osoba s invaliditetom i da joj je potrebna pomoć aerodromskih službi pri ulasku u avion. Jelena je sva radosna napustila kuću, toplo se pozdravivši sa roditeljima i sestrom, sjela u svoj automobil i odvezla se ka aerodromu. Još jednom je SMS-om potvrdila izabranom personalnom asistentu vrijeme slijetanja aviona u Rim, i odmah dobila povratnu poruku da će asistent biti na aerodromu u dogovoreno vrijeme. Kad je stigla na aerodrom, parkirala je svoj automobil na jedno od parking mjesta predviđenih za osobe s invaliditetom, izašla iz njega, sjela u svoja invalidska kolica i ranac za put okačila o ručke svojih kolica. Otišla je do šaltera za odlazak i prijavila se. Šalterski radnik joj je saopštio da ona, na žalost, neće moći da putuje jer nema personalnog asistenta. Bila je jako potrešena, ali kako je po prirodi staložena i ne dopušta da je emocije sputaju i da je njene reakcije odvedu u pogrešnom smjeru, odmah je zatražila razgovor sa predstavnikom kompanije. Šalterski radnik joj je saopštio da su propisi Kompanije takvi, te da je njeno insistiranje samo gubljenje vremena. Jelena je ipak insistirala na razgovoru, upravo iz razloga što dobro poznaje propise, a u njima nigdje ne postoji norma koja kaže da osobe s invaliditetom ne mogu putovati samostalno (bez personalnog asistenta). Takođe, puno njenih prijatelja osoba s invaliditetom putovali su do tada i nijesu imali nikakvih problema, istina drugom kompanijom. Šalterski radnik je telefonom pozvao predstavnika kompanije i predao joj vezu. Gospođa čiju vezu je dobila samo joj je potvrdila ono što je već čula od šalterskog radnika uz informaciju da ukoliko nema personalnog asistenta onda mora imati odobrenje ljekara specijaliste za samostalno putovanje. Jelena je izrazila protest, saopštivši gospođi da je ona nebrojeno puta do sada letjela bez personalnog asistenta sa drugim kompanijama, te da ne pristaje na ovakvo objašnjenje pogotovo zbog toga što se ono ne temelji ni na jednom domaćem ili međunarodnom pravnom aktu. Kazala je dalje da ovo smatra diskriminacijom nje kao osobe s invaliditetom i da će se boriti za ispravljanje iste. Gospođa joj je kazala: Vi samo izvolite, borite se na način na koji smatrate efikasnim, ali naši propisi su jasni". Nakon tog razgovora, Jelena je bila prinuđena da se vrati kući, a putovanje je propalo. Kada je ispričala porodici šta joj se desilo, odmah je dobila punu podršku i razumijevanje i svi su zajedno počeli razmatrati mogućnosti za borbu protiv diskriminacije u njenom slučaju.

Brat je predložio da bi najprije trebalo obavijestiti javnost putem medija i zatražiti javno izvinjenje Jeleni od strane zvaničnika kompanije. Prihvaćen je bratov predlog uz komentare da je to svakako samo jedan segment njene zaštite. Jelena je zatim kazala da će se odmah javiti nevladinoj organizaciji "Nediskriminacija OSI", koja će joj, nada se, pomoći da zaštiti svoja prava. Majka je dodala da bi se možda trebala javiti i instituciji Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore. Nakon razgovora, napravljen je plan daljih aktivnosti i Jelena je odmah pozvala NVO "Nediskriminacija OSI" i zakazala sastanak. Predstavnici organizacije su je ljubazno primili, napisali saopštenje za javnost, i takođe, pomogli joj da napiše pritužbu Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore. Oblik pritužbe dajemo ovdje.

2. Najčešće ime i najčešće prezime u Crnoj Gori, prema popisu stanovništva iz 2011.

ZAŠTITNIK LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA CRNE GORE
81000 Podgorica, Bulevar Svetog Petra Cetinjskog br. 1/A

PRITUŽBA

1. LIČNI PODACI

Ime: Jelena   Prezime: Popović

Zanimanje: Studentkinja

Adresa: Masline bb

Grad: Podgorica

Telefon/Mobilni telefon: xxx/xxx-xxx

Fax/E-mail: xxxxxxxx@xxxxx.xxx

Ime i prezime punomoćnika, njegova adresa i broj telefona

Nemam punomoćnika

(Ukoliko se pritužba podnosi preko punomoćnika, potrebno je priložiti odgovarajuće ovjereno punomoćje odnosno ovlašćenje)

2. NAZIV I SJEDIŠTE ORGANA NA KOJI SE ODNOSI VAŠA PRITUŽBA

Kompanija „WINGS“, Podgorica, Crna Gora

3. OPIS POVREDE VAŠIH PRAVA I SLOBODA

Onemogućeno mi je da koristim usluge avio-prevoza bez pratioca (personalnog asistenta). Elektronskim putem rezervisala sam i platila avionsku kartu. Pri tome sam naglasila da sam osoba s invaliditetom i da mi je potrebna pomoć aerodromskih službi prilikom ulaska i izlaska iz aviona. Napominjem da sam do ovog događaja više puta putovala samostalno, bez pratioca (koristila usluge druge kompanije) i nijesam imala sličnih problema. Predstavnici kompanije mi čak nijesu htjeli nadoknaditi ni vratiti novac za povratnu kartu na relaciji Podgorica-Rim-Podgorica. Uporno su insistirali na tome da su takva pravila kompanije, te da ih putnici moraju poštovati. Sve ovo može potvrditi šalterski radnik Zoran, koji mi je prvi saopštio da neću moću putovati. To mi je kasnije ponovila gospođa Olivera, predstavnica kompanije „WINGS“, sa kojom sam ubrzo potom obavila telefonski razgovor.

(Potrebno je da pišete čitko i objasnite svoj problem kratko i što je moguće jasnije, navodeći

okolnosti, radnje i dokaze koji potkrepljuju Vašu tvrdnju o kršenju prava ili nepravilnostima organa. Ukoliko Vam nedostaje prostora na ovom obrascu, možete priložiti i poseban papir)

4. ČINJENICE I DOKAZI KOJI POTKREPLJUJU VAŠU PRITUŽBU

1. Kopija avionske povratne karte za sporni let
- 2.
- 3.
- 4.

(Priložiti fotokopije odgovarajućih dokumenata kojim dokazujete Vaše tvrdnje)

5. DA LI STE U VEZI OVOG SLUČAJA POKRETALE POSTUPAK KOD NEKOG DRUGOG ORGANA? NAVEDITE KOD KOJEG.

Nijesam pokretala postupak kod nekog drugog organa.

6. DA LI STE SAGLASNI DA SE VAŠE IME OTKRIJE U POSTUPKU?

DA

NE

(Zaokružite jedan od dva odgovora)

Datum Potpis podnosioca pritužbe
xx.xx.xxxx. god Ili ovlašćenog lica

Jelena Popović

_____

Nakon objavljivanja saopštenja u medijima, reakcija predstavnika Kompanije bila je prilično gruba. Bez uporišta u zakonima i dalje su insistirali na tome da osobe s invaliditetom, zbog svoje nesposobnosti, moraju putovati sa personalnim asistentom i ako im u stvari pomoć personalnog asistenta tokom leta nije potrebna jer pomoć pri ulasku i izlasku iz aviona pružaju aerodromske službe. Takođe, nijesu imali komentar na to da druge kompanije ne vrše ovakvu vrstu diskriminacije i da je za njih sasvim uobičajeno da osobe s invaliditetom putuju bez personalnog asistenta. Jelena je brzo dobila podršku iz institucije Zaštitnika koji je istog dana pokrenuo ispitni postupak i zatražio izjašnjenje od Kompanije Wings, kako bi se u potpunosti utvrdile sve činjenice i donijelo odgovarajuće Mišljenje Zaštitnika.

Kako od predstavnika kompanije, Jelena nije ni mogla očekivati izvinjenje, jer su oni uporno insistirali da su ispravno postupili, Jelena je odlučila da iskoristi sva pravna sredstva kako bi pomogla i sebi i drugim osobama s invaliditetom koje bi se mogle naći u sličnoj situaciji. Ne samo što nije dobila izvinjenje, nego nije dobila ni povraćaj novca kojim je platila kartu za let koji nije koristila. Ovo je pravdano njenom greškom.

Ohrabrena podrškom najprije svoje porodice, nevladine organizacije u koju se učlanila, brzom reakcijom institucije Zaštitnika i pozitivnim komentarima na internet portalima, Jelena je odlučila da istraje u svojoj borbi ma koliko ona trajala. Nakon što je Zaštitnik sproveo ispitni postupak i utvrdio da je došlo do diskriminacije, dao je Mišljenje sa preporukom Kompaniji kako se više ne bi ponavljali ovakvi slučajevi.

Jelena i predstavnici nevladine organizacije su nakon petnaest dana odlučili da provjere koliko Kompanija poštuje preporuke Zaštitnika. Pozvali su Kompaniju i najavili da želi putovati Nikola, koji je takođe osoba s invaliditetom, i da sa njim neće putovati pratilac. Iz Kompanije su im saopštili da to nije moguće i da su njihova pravila jasna, te da ih se putnici moraju pridržavati. Nevladina organizacija je zatim objavila saopštenje u kojem se navodi kako se Kompanija odnosi prema preporukama Zaštitnika, te kako „poštuje“ naše pozitivne propise. Zaštitnik je odlučio da u Jelenino ime preda nadležnom sudu tužbu zbog diskriminacije da bi, na taj način, pomogli i ohrabрили druge osobe s invaliditetom, koje se susrijeću s nekim vidom diskriminacije, da se bore za svoja prava. Zaštitnik je podnio tužbu Osnovnom sudu u Podgorici.

Slučaj je izazvao značajnu medijsku pažnju, a Sud je, nakon nekoliko ročišta, donio prvostepenu odluku kojom je utvrđeno da je učinjena diskriminacija i nalaže se Kompaniji da na ime pravedne satisfakcije za povrijeđena ljudska prava i na ime troškova kupovine avionske karte za nerealizovano putovanje, Jeleni Popović plati 4500 €, kao i da nadoknadi troškove sudskog postupka u iznosu od 850 €.

Pravni zastupnik Kompanije uložio je žalbu Višem sudu, a isti je, nakon šest mjeseci, u cjelosti potvrdio prvostepenu presudu.

4. ČESTO POSTAVLJANA PITANJA

4.1. Da li se sve žrtve diskriminacije bore za svoja ugrožena prava?

Nažalost, ne! U Crnoj Gori mnogo slučajeva diskriminacije osoba s invaliditetom prođe neopaženo. Često osobe čija su prava ugrožena nijesu ni svjesne da su diskriminirane i da imaju ista prava kao i svi drugi.

4.2. Što ako me poslodavac/ka ne izabere za posao zato što sam osoba s invaliditetom?

To je jako teško dokazati, jer ni jedan poslodavac/ka neće direktno reći da vas neće zaposliti zbog vašeg invaliditeta. To će pravdati ukupnom ocjenom kvaliteta pojedinog kandidata, a ne samo uslovima datim u prijavi.

4.3. Što ako mi poslodavac/ka ne prilagodi radno mjesto?

Najprije porazgovarajte sa poslodavcem/kom i ukažite mu/joj da ima pravo na pokrivanje troškova za prilagođavanje vašeg radnog mjesta. Upozorite ga/je da cete se, ukoliko ne izvrši prilagođavanje, obratiti drugim organizacijama i institucijama za pomoć (prvenstveno Inspekciji rada, zatim Zaštitniku ljudskih prava, organizacijama civilnog sektora...).

4.4. Što da uradim ako sam korisnik/ca invalidskih kolica, a zgrada u kojoj želim da ostvarim neko svoje pravo je nepristupačna?

U tom slučaju imate više mogućnosti. Možete napisati komentar ili žalbu i staviti je u kutiju za pritužbe (knjigu utisaka ili primjedbi), ukoliko ona postoji. Osim toga, na raspolaganju su vam i druge opcije. Možete zatražiti razgovor sa ovlašćenim licem (direktorom/icom, načelnikom/icom, šefom/icom i sl.), porazgovarati i saopštiti mu/joj da je nepristupačnost jedan oblik diskriminacije prema osobama s invaliditetom, što je i zakonski normirano u našoj zemlji. Ukoliko dobijete obećanje da će se objekat prilagoditi u skorijoj budućnosti, postarajte se da redovno provjeravate da li je pristupljeno izvršenju datog obećanja. Ukoliko, pak, ne dođe do očekivanog postupka, možete preduzeti neki od sljedećih koraka:

- obratiti se Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore;
- tražiti pomoć od organizacija koje se bave ljudskim pravima;
- tražiti pomoć od organizacija osoba s invaliditetom;
- podnijeti tužbu nadležnom sudu zbog diskriminacije, u roku od 90 dana;
- obratiti se nadležnoj inspekciji.

Svaki od ovih koraka stoji vam na raspolaganju, a vi u konkretnom slučaju odlučujete šta ćete preduzeti, a možete tražiti pravni savjet.

4.5. Što da uradim ako me vlasnik/ca hotela izbacilo zato što koristim psa pomagača?

Korisnicima/cama ovih pasa dozvoljen je pristup i boravak na svim javnim mjestima, kao što su: službene prostorije, hoteli, restorani, banke, pošte, pozorišta, sportski objekti, tržnice, prodavnice, škole, fakulteti i sl. Upišite komentar/primjedu u knjigu utisaka.

Preduzmite neki od koraka koji su objašnjeni u drugom dijelu odgovora na prethodno pitanje.

Napominjemo da je za hotele, restorane i druge ugostiteljske objekte, zbog nepružanja ugostiteljskih usluga nadležna turistička inspekcija.

4.6. Da li mi mediji mogu pomoći u zaštiti od diskriminacije?

Da, svakako! Mediji su moćno sredstvo jer pomažu da se usmjeri pritisak javnosti ka otklanjanju posljedica diskriminacije. Taj pritisak može rezultirati efikasnijim razrješenjem situacije, nego što to mogu učiniti nadležne institucije zbog vremena i rokova po kojima su one dužne da postupaju. Npr., kada vozač autobusa ne dopusti osobi s invaliditetom da se vozi autobusom bez pratnje personalnog asistenta, što nije predviđeno nijednim propisom i o čemu osoba odlučuje samostalno. U tom slučaju, ako je to objavljeno putem medija i najavljena tužba protiv prevoznog

preduzeća može se desiti da predstavnici te kompanije upute javno izvinjenje žrtvi diskriminacije. Onda je moguće da ne dođe do pokretanja bilo kakvog postupka, ukoliko osoba, nad kojom je diskriminacija učinjena, to smatra prihvatljivim i ne želi da se dalje upušta u pokretanje postupaka i eventualno traži razumnu satisfakciju.

4.7. Što da uradim ako mi vozač ne dozvoli da uđem u autobus sa psom vodičem?

Prema Zakonu o kretanju lica sa invaliditetom uz pomoć psa pomagača, korisnik/ca psa ima pravo da koristi prevozna sredstva u drumskom, željezničkom, pomorskom i vazdušnom saobraćaju, uključujući i zadržavanje na svim prostorima koji su predviđeni za putnike.

Ovdje savjetujemo da Vam prvi korak bude ljubazan i jasan razgovor s vozačem autobusa, da mu pojasnite vaša prava u odnosu na pomenuti zakon (ako je imate kod sebe, poklonite mu/joj brošuru u kojoj je štampan tekst predmetnog zakona i učtivo ga zamolite da je pročita). Ukoliko i dalje bude insistirao/la na zabrani, zamolite ga/je da putem telefona stupi u kontakt sa nadređenima i čuje njihov stav povodom toga. Ukoliko i vozačevi šefovi budu instistirali na činu diskriminacije, saopštite im da ćete se obratiti Saobraćajnoj inspekciji. Na raspolaganju Vam stoje i mogućnosti kao kod pitanja u vezi zabrane pristupa sa psom vodičem određenom hotelu.

4.8. Što policija može uraditi u slučaju diskriminacije?

Nadležnosti policije u slučajevima diskriminacije su veoma ograničene. Međutim, ukoliko vas je učinilac diskriminacije (diskriminator) vrijeđao, podizao ton prema vama ili fizički napao, policija može reagovati i pružiti adekvatnu zaštitu. Mada sugerišemo da, u svakom slučaju, obavijestite policiju jer će oni, po službenoj dužnosti, proslijediti vašu prijavu nadležnoj službi, odnosno organu nadležnom za konretn slučaj diskriminacije.

4.9. Koji je rok za podnošenje tužbe zbog diskriminacije?

Rok za podnošenje tužbe zbog diskriminacije je 90 dana od dana saznanja za učinjenu diskriminaciju.

4.10. Da li mogu imati besplatnu pravnu pomoć radi vođenja nekog od postupaka zbog diskriminacije?

Naravno! Besplatnu pravnu pomoć vam može pružiti više subjekata. Prvenstveno, kancelarija/služba za besplatnu pravnu pomoć, koja postoji u okviru osnovnog suda, vam može pružiti besplatnu pravnu pomoć u pisanju tužbe i zastupanju pred sudom. Nažalost neke od ovih kancelarija/službi su arhitektonoski nepristupačne za korisnike invalidskih kolica. Zatim, pomoć u pokretanju su toku postupka može vam pružiti i institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, ukoliko procijeni da je vaš slučaj potrebno rješavati na taj način. Osim institucija, organizacije civilnog društva koje se bave zaštitom ljudskih prava i antidiskriminacijom, vam mogu biti od velike pomoći.

4.11. Što ako mi izvor informacija nije dostupan, a ja imam oštećen vid/sluh?

U Konvenciji o pravima lica sa invaliditetom, kaže se da će države potpisnice preduzeti odgovarajuće mjere da osobama s invaliditetom, na osnovu jednakosti sa drugima, osiguraju pristup, između ostalog, informacijama i komunikacijama. Tako da, svakako imate pravo na dostupan izvor informacija, tačnije da one budu u formatima koji su Vama dostupni (Brajevo pismo, elektronska forma dokumenata, gestovni prevodioci itd.).

4.12. Da li se mogu obratiti Ministarstvu za ljudska i manjinska prava u slučaju da budem diskriminisan/a?

Ministarstvo nema direktnih ingerencija u tom slučaju. Međutim, moguće je da Ministarstvo proslijedi vašu prijavu i da Vam da pravnu pouku na koji način da se zaštitite od diskriminacije.

U svakom slučaju savjetujemo da prijavite diskriminaciju svima za koje smatrate da vam mogu pomoći.

4.13. Da li ću uvijek dobiti adekvatnu zaštitu ukoliko sam diskriminisan/a?

Prema normama pozitivnog zakonodavstva trebalo bi da dobijete adekvatnu zaštitu od diskriminacije. Međutim, može se dogoditi da oni koji su dužni da reaguju po vašoj pritužbi/prijavi diskriminacije ne učine to zbog različitih okolnosti (u zavisnosti od toga koliko je „moćna“ osoba koja je počinila diskriminaciju).

4.14. Ko je sve zaštićen od diskriminacije?

Od diskriminacije su zaštićeni pojedinci, grupe ljudi i nevladine organizacije koje se bave zaštitom osoba s invaliditetom.

4.15. Da li je diskriminacija ako poslodavac da prednost osobi s invaliditetom pri zapošljavanju u odnosu na osobe bez invaliditeta sa istim kvalifikacijama?

Nije, jer se radi o principu afirmativne akcije. Osobe s invaliditetom inače pripadaju kategoriji teže zapošljivih lica. Tako ih naziva i klasifikuje naša nacionalna institucija za posredovanje pri zapošljavanju, to jest Zavod za zapošljavanje Crne Gore. Tako da, ukoliko se da prednost osobi s invaliditetom, neće doći do povrede zakona i nejednakog tretmana u odnosu na ostale kandidate, već će se taj poslodavac svrstati u one koji podržavaju i promovišu rad i time samostalno zarađivanje za život ovih osoba.

4.16. Što su to razumne adaptacije?

Razumne adaptacije jesu neophodne i odgovarajuće modifikacije i prilagođavanja koje ne predstavljaju nesrazmjeran ili neprimjeren teret, a potrebne su u konkretnim slučajevima kako bi se osobama s invaliditetom garantovalo uživanje ili ostvarivanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda na jednakim osnovama. Na primjer: izgradnja kose rampe na ulazu u neki objekat, prilagođavanje toaleta za zaposlenog/u s invaliditetom u nekoj kompaniji, itd.

4.17. Da li je poslodavac dužan/na da radno mjesto učini dostupnim za osobu s invaliditetom?

Prema važećem Zakonu o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom, poslodavac nije u obavezi da radno mjesto učini dostupnim za osobu s invaliditetom. Međutim, ovaj Zakon predviđa pravo poslodavca na subvenciju u cilju prilagođavanja radnog mjesta.

4.18. Da li fizička nepristupačnost objekata u javnoj upotrebi znači diskriminaciju osoba s invaliditetom?

Da, prema članu 18. Zakona o zabrani diskriminacije koji kaže: „Nedostupnost prilaza objektima i površinama u javnoj upotrebi licima smanjene pokretljivosti i licima sa invaliditetom, odnosno onemogućavanje, ograničavanje ili otežavanje korišćenja navedenih objekata, na način koji nije nesrazmjeran teret za pravno ili fizičko lice koje je dužno da to omogući, smatra se diskriminacijom u smislu stava 1 ovog člana.“

4.19. Kada ističe rok za prilagođavanje objekata u javnoj upotrebi?

Rok za prilagođavanje objekata u javnoj upotrebi ističe nakon pet godina od dana stupanja na snagu Zakona o izgradnji objekata i uređenju prostora (avgust 2008. godine), tj. sredinom avgusta 2013. godine.

4.20. Da li ovaj rok ima uticaja na mogućnost podnošenja tužbe protiv vlasnika objekata u javnoj upotrebi?

Ne, Zakon o zabrani diskriminacije je jasan po tom pitanju. Nikakvi rokovi nijesu prepreka da bi se ostvarila zaštita od diskriminacije. Vodite računa o roku koji se pominje u odgovoru na pitanje 4.9.

4.21. Da li su restorani i drugi ugostiteljski objekti dužni da imaju jelovnike na Brajevom pismu ili u drugoj dostupnoj tehnici za osobe oštećenog vida?

Ne postoje precizne odredbe koje bi to zahtijevale. U Konvenciji postoje smjernice koje upućuju na to da bi države trebale preduzimati određene mjere kako bi osigurale da privatna lica i preduzetnici, koji pružaju usluge i drže objekte otvorene za javnost, ili namijenjene javnosti, uzmu u obzir sve aspekte pristupačnosti za osobe s invaliditetom.

4.22. Da li restorani i drugi ugostiteljski objekti moraju biti pristupačni za osobe s invaliditetom (korisnike invalidskih kolica)?

Prema Pravilniku o bližim uslovima i načinu prilagođavanja objekata za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti, objekti koji moraju biti pristupačni za lica smanjene pokretljivosti su: caffe bar, kafana i restoran, sa 80 i više sjedećih mjesta; disko klub i noćni klub, površine od 400 m² i više; restoran uz magistralni put ili autoput; hotel sa posebnom oznakom "C"; motel uz magistralni ili autoput; trgovačko-ugostiteljski sadržaj uz pumpu za gorivo, i sl.

Ovi objekti moraju imati elemente pristupačnosti, koji se odnose na ulazni prostor, komunikacije, i WC, kao i:

- obezbijeden prolaz između stolova, stolica i drugih vertikalnih prepreka širine najmanje 100 cm za najmanje 20% upotrebne površine kafane ili restorana namijenjene korisnicima usluga;
- šank i stolovi konzolno izvedeni tako da je gornja ploča na visini od najviše 85 cm, a pogled na visini od najmanje 70 cm sa dubinom pristupa od najmanje 50 cm, za najmanje 20% tog inventara;
- završnu obradu zidova, podova i vrata izvedenu kontrastno;
- podnu oblogu od čvrstog materijala, koja ne otežava kretanje invalidskih kolica;
- u slučaju kada su vrata i pregradni zidovi kafane i/ili restorana izrađeni od staklenih ploča površina većih od 1,5 m², bez prečki, uočljivu oznaku u rasponu visine od 90 do 160 cm;
- vrata sa pristupačnom kvakom koja je izvedena u kontrastnoj boji sa bojom podloge vrata; oznaku pristupačnosti.

4.23. Ko mi sve može pružiti pomoć u slučaju da me neko diskriminiše?

U slučaju da vas neko diskriminiše pomoć vam mogu pružiti:

- Institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore;
- Osnovni sudovi i više sudske instance;
- Kancelarije besplatne pravne pomoći;
- Advokati;
- Organizacije koje se bave ljudskim pravima;
  - Organizacije osoba s invaliditetom;
  - Nadležne inspekcije;

- Policija u slučaju diskriminacije kada je počinjena povreda javnog reda i mira;
  - Evropski sud za ljudska prava u Strazburu;
- U PRILOGU VI dat je adresar organizacija i institucija, koje vam mogu pomoći u zaštiti od diskriminacije, kao prvi subjekti kojima se možete obratiti u slučajevima diskriminacije.

4.24. Što ako nijesam u mogućnosti da ispunim formular pritužbe za Zaštinika ljudskih prava i sloboda Crne Gore?

Pritužba se može podnijeti i preko poslanika/ce, kao i organizacije koja se bavi zaštitom ljudskih prava i sloboda, ili se dati usmeno na zapisnik.

4.25. Osim institucija u Crnoj Gori da li se mogu obratiti i nekima van Crne Gore?

Da. Možete se obratiti predstavkom Evropskom sudu za ljudska prava u Strazburu, kao i Komitetu Ujedinjenih nacija za prava osoba s invaliditetom u Ženevi.

4.26. Što je osnovni uslov da bi Evropski sud za ljudska prava u Strazburu prihvatio predmet diskriminacije na razmatranje?

Osnovni uslov je da su prethodno iscrpljena sva nacionalna pravna sredstva.

4.27. Kako mogu podnijeti predstavku Evropskom sudu za ljudska prava u Strazburu?

Predstavka se podnosi na obrascu koji se može pronaći na veb sajtu Evropskog suda za ljudska prava (vidi adresu u prilogu VII), i koji se može popuniti na našem jeziku.

4.28. Kada i kako se mogu obratiti Komitetu za prava osoba s invaliditetom u Ženevi?

Iako ne postoji formalno ograničenje u smislu obraćanja Komitetu za prava osoba s invaliditetom, savjetuje se da se Komitetu obratite nakon iscrpljenja nacionalnih pravnih lijekova. Za obraćanje Komitetu potrebno je koristiti obrazac koji se može pronaći na web sajtu Komiteta (vidi adresu u prilogu VII) i koji mora biti popunjen na jednom od radnih jezika i to engleskom, francuskom, ruskom ili španskom.

PRILOG I

UNIVERZALNA DEKLARACIJA O LJUDSKIM PRAVIMA

Usvojena posebnom rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 10. decembra 1948 godine.

Član 1.

Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona su obdarena razumom i sviješću i treba jedni prema drugima da postupaju u duhu bratstva.

Član 2.

Svakom pripadaju sva prava i slobode proglašene u ovoj Deklaraciji bez ikakvih razlika u pogledu rase, boje, pola, jezika, vjeroispovijesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog porijekla, imovine, rođenja ili drugih okolnosti. Dalje, neće se praviti nikakva razlika na osnovu političkog, pravnog ili međunarodnog statusa zemlje ili teritorije kojoj neko lice pripada, bilo da je ona nezavisna, pod starateljstvom, nesamoupravna, ili da joj je suverenost na ma koji drugi način ograničena.

Član 3.

Svako ima pravo na život, slobodu i bezbjednost ličnosti.

Član 4.

Niko se ne smije držati u ropstvu ili potčinjenosti: ropstvo i trgovina robljem zabranjeni su u svim oblicima.

Član 5.

Niko se ne smije podvrgnuti mučenju ili svirepom, nečovječnom ili ponižavajućem postupku ili kažnjavanju.

Član 6.

Svako ima pravo da svuda bude priznat kao pravni subjekt.

Član 7.

Svi su pred zakonom jednaki i imaju pravo bez ikakve razlike na podjednaku zaštitu zakona. Svi imaju pravo na jednaku zaštitu protiv bilo kakve diskriminacije kojom se krši ova Deklaracija i protiv svakog podsticanja na ovakvu diskriminaciju.

Član 8.

Svako ima pravo na djelotvorni pravni lijek pred nadležnim nacionalnim sudovima protiv djela kojima se krše osnovna prava koja su mu priznata ustavom ili zakonima.

Član 9.

Niko ne smije biti proizvoljno uhapšen, pritvoren, niti protjeran.

Član 10.

Svako ima potpuno jednako pravo na pravično javno suđenje pred nezavisnim i nepristrasnim sudom koji će odlučiti o njegovim pravima i obavezama, i o osnovanosti svake krivične optužbe protiv njega.

Član 11.

1. Svako ko je optužen za krivično djelo ima pravo da se smatra nevinim dok se na osnovu zakona krivica ne dokaže na javnom pretresu na kojem su mu obezbijeđena sva jamstva potrebna za njegovu odbranu.
2. Niko se ne smije osuditi za djela ili postupanja koja nijesu predstavljala krivično djelo po unutrašnjem ili međunarodnom pravu u vrijeme kada su izvršena. Isto tako ne smije se izricati teža kazna od one koja se mogla primijeniti u vrijeme kada je krivično djelo izvršeno.

Član 12.

Niko se ne smije izložiti proizvoljnom miješanju u privatni život, porodicu, stan ili prepisku, niti napadima na čast i ugled. Svako ima pravo na zaštitu zakona protiv ovakvog miješanja ili napada.

1. Svako ima pravo na slobodu kretanja i izbora stanovanja u granicama pojedine države.
2. Svako ima pravo da napusti svaku zemlju, uključujući svoju vlastitu, i da se vrati u svoju zemlju.

Član 14.

1. Svako ima pravo da traži i uživa u drugim zemljama azil od proganjanja.
2. Na ovo pravo se ne može pozvati u slučaju gonjenja koje se istinski odnosi na krivična djela nepolitičke prirode ili na postupke protivne ciljevima i načelima Ujedinjenih nacija.

Član 15.

1. Svako ima pravo na državljanstvo.
2. Niko ne smije samovoljno biti lišen svog državljanstva niti prava da promijeni državljanstvo.

Član 16.

1. Punoljetni muškarci i žene, bez ikakvih ograničenja u pogledu rase, državljanstva ili vjeroispovijesti, imaju pravo da sklope brak i da zasnuju porodicu. Oni su ravnopravni prilikom sklapanja braka, za vrijeme njegovog trajanja i prilikom njegovog razvoda.
2. Brak se može sklopiti samo uz slobodan i potpun pristanak lica koja stupaju u brak.
3. Porodica je prirodna i osnovna ćelija društva i ima pravo na zaštitu države i društva.

Član 17.

1. Svako ima pravo da posjeduje imovinu, sam i u zajednici s drugima.
2. Niko ne smije biti samovoljno lišen svoje imovine.

Član 18.

Svako ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti; ovo pravo uključuje slobodu promjene vjeroispovijesti ili uvjerenja i slobodu da čovek sam ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, manifestuje svoju vjeru ili uvjerenje podučavanjem, običajima, molitvom i obredom.

Član 19.

Svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, što obuhvata i pravo da ne bude uznemiravan zbog svog mišljenja, kao i pravo da traži, prima i širi obavještenja i ideje bilo kojim sredstvima i bez obzira na granice.

Član 20.

1. Svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja.
2. Niko se ne može primorati da pripada nekom udruženju.

Član 21.

1. Svako ima pravo da učestvuje u upravljanju javnim poslovima svoje zemlje, neposredno ili preko slobodno izabраних predstavnika.
2. Svako ima pravo da na ravnopravnoj osnovi stupa u javnu službu u svojoj zemlji.
3. Volja naroda je osnova državne vlasti: ova volja treba da se izražava na povremenim i slobodnim izborima, koji će se sprovesti opštim i jednakim pravom glasa, tajnim glasanjem ili odgovarajućim postupkom kojim se obezbjeđuje sloboda glasanja.

Član 22.

Svako, kao član društva, ima pravo na socijalno osiguranje i pravo da ostvaruje privredna, društvena i kulturna prava neophodna za svoje dostojanstvo i za slobodan razvoj svoje ličnosti, uz pomoć države i putem međunarodne saradnje, a u skladu sa organizacijom i sredstvima svake države.

Član 23.

1. Svako ima pravo na rad, na slobodan izbor zaposlenja, na pravične i zadovoljavajuće uslove rada i na zaštitu od nezaposlenosti.
2. Svako, bez ikakve razlike, ima pravo na jednaku platu za jednaki rad.
3. Svako ko radi ima pravo na pravednu i zadovoljavajuću naknadu koja njemu i njegovoj porodici obezbjeđuje egzistenciju koja odgovara ljudskom dostojanstvu i koja će, ako bude potrebno, biti upotpunjena drugim sredstvima socijalne zaštite.
4. Svako ima pravo da osniva sindikat i učlanjuje se u njega radi zaštite svojih interesa.

Član 24.

Svako ima pravo na odmor i razonodu, uključujući razumno ograničenje radnog vremena i povremeno plaćeni odmor.

Član 25.

1. Svako ima pravo na standard života koji obezbjeđuje zdravlje i blagostanje, njegovo i njegove familije, uključujući hranu, odjeću, stan i ljekarsku njegu i potrebne socijalne službe, kao i pravo na osiguranje u slučaju nezaposljenosti, bolesti, onesposobljenja, udovištva, starosti ili drugih slučajeva gubljenja sredstava za izdržavanje usljed okolnosti nezavisnih od njegove volje.

2. Majke i djeca imaju pravo na naročito staranje i pomoć. Sva djeca, rođena u braku ili van njega, uživaju jednaku socijalnu zaštitu.

Član 26.

1. Svako ima pravo na obrazovanje. Obrazovanje treba da bude besplatno bar u osnovnim i nižim školama. Osnovno obrazovanje je obavezno. Tehničko i stručno obrazovanje treba da bude svima podjednako dostupno na osnovu njihove sposobnosti.

2. Obrazovanje treba da bude usmjereno ka punom razvitku ljudske ličnosti i učvršćivanju poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda. Ono treba da unaprijeđuje razumijevanje, trpeljivost i prijateljstvo među svim narodima, rasnim i vjerskim grupama, kao i djelatnost UN za održanje mira.

3. Roditelji imaju prvenstveno pravo da biraju vrstu obrazovanja za svoju djecu.

Član 27.

1. Svako ima pravo da slobodno učestvuje u kulturnom životu zajednice, da uživa u umjetnosti i da učestvuje u naučnom napretku i u dobrobiti koja otuda proističe.

2. Svako ima pravo na zaštitu moralnih i materijalnih interesa koji proističu iz svakog naučnog, književnog ili umjetničkog djela čiji je on tvorac.

Član 28.

Svako ima pravo na društveni i međunarodni poredak u kojem prava i slobode objavljeni u ovoj Deklaraciji mogu biti potpuno ostvareni.

Član 29.

1. Svako ima obaveze prema zajednici u kojoj je jedino moguć slobodan i pun razvitak njegove ličnosti.

2. U vršenju svojih prava i sloboda svako se može podvrgnuti samo onim ograničenjima koja su predviđena zakonom isključivo u cilju obezbjeđenja potrebnog priznanja i poštovanja prava i sloboda drugih, kao i zadovoljenja pravičnih zahtjeva morala, javnog poretka i opšteg blagostanja u demokratskom društvu.

3. Ova prava i slobode se ni u kom slučaju ne mogu ostvarivati protivno ciljevima i načelima UN.

Član 30.

Nijedna odredba ove Deklaracije ne može se tumačiti kao pravo za ma koju državu, grupu ili lice da obavlja bilo koju djelatnost ili da vrši bilo kakvu radnju usmjerenu na rušenje prava i sloboda koji su u njoj sadržani.

PRILOG II

KONVENCIJA O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM

Usvojena 13. decembra 2006. godine.

Član 1 Svrha Konvencije

Svrha ove Konvencije jeste da promoviše, štiti i osigura puno i ravnopravno uživanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda od strane svih lica sa invaliditetom i da promoviše poštovanje njihovog urođenog dostojanstva. Lica sa invaliditetom obuhvataju lica koje imaju dugoročna fizička, mentalna, intelektualna ili senzorna oštećenja koja u sadejstvu sa različitim barijerama mogu otežati puno i efektivno učešće ovih lica u društvu na osnovu jednakosti sa drugima.

Član 2 Definicije

Za potrebe ove Konvencije:

»Komunikacija« obuhvata jezike, prikazivanje tekstova, Brajevo pismo, taktilnu komunikaciju, formate sa velikim slovima, pristupačne multimedije, kao i pisane, audio snimke, jednostavan jezik, ljudske čitače i augmentativne i alternativne oblike, sredstva i formate komunikacija, uključujući pristupačne informacione i komunikacione tehnologije; »Jezik« obuhvata govorne i znakovne jezike i druge oblike neizgovorenih jezika; »Diskriminacija po osnovu invalidnosti« znači svako pravljenje razlike, isključivanje ili ograničavanje po osnovu invalidnosti čiji cilj ili posljedica jeste ograničavanje ili poništavanje priznanja, uživanja ili spovođenja svih ljudskih prava i osnovnih sloboda u oblastima politike, ekonomije, socijalnih, kulturnih, građanskih prava i bilo kojoj drugoj oblasti. Diskriminacija uključuje sve oblike diskriminacije, uključujući uskraćivanje razumnih adaptacija;

»Razumne adaptacije« jesu neophodne i odgovarajuće modifikacije i prilagođavanja koje ne predstavljaju nesrazmjeran ili neprimjeren teret, a potrebne su u konkretnim slučajevima kako bi se licima sa invaliditetom garantovalo uživanje ili ostvarivanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda na jednakim osnovama; »Univerzalni dizajn« predstavlja dizajniranje proizvoda, okruženja, programa i usluga tako da sva lica mogu u najvećoj mogućoj mjeri da ih koriste bez potrebe za dodatnim adaptacijama ili specijalnim dizajnom. »Univerzalni dizajn« ne isključuje postojanje asistivnih sredstava i pomagala za određene kategorije lica sa invaliditetom kada su im takva sredstva potrebna.

Član 3 Opšta načela

Osnovna načela ove Konvencije biće:

(a) Poštovanje urođenog dostojanstva, individualne autonomije lica sa invaliditetom, uključujući njihovo pravo da donose odluke o sopstvenim životima i samostalnosti tih lica;
(b) Nediskriminacija;

(c) Puno i efektivno učešće i uključenost u sve sfere društvenog života;

(d) Poštovanje različitosti i prihvatanje lica sa invaliditetom kao dijela ljudske vrste i raznovrsnosti ljudskog roda;

(e) Jednakost mogućnosti;

(f) Pristupačnost;

(g) Jednakost muškaraca i žena;

(h) Poštovanje razvijajućih kapaciteta djece sa invaliditetom i poštovanje prava te djece da očuvaju sopstveni identitet.

Član 4 **Opšte obaveze**

1. Države potpisnice obavezuju se da će osigurati i promovisati puno ostvarivanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda za sva lica sa invaliditetom bez ikakve diskriminacije po osnovu invalidnosti. Da bi to ostvarile, države potpisnice obavezuju se da će:

(a) Usvojiti sve odgovarajuće zakonodavne, administrativne i druge mjere kako bi sprovele prava priznata ovom Konvencijom;

(b) Preduzeti sve odgovarajuće mjere, uključujući zakonodavne, radi izmjene ili poništavanja svih zakona, podzakonskih akata, običaja i prakse koji predstavljaju diskriminaciju lica sa invaliditetom;

(c) Uzeti u obzir pitanja zaštite i promovisanje ljudskih prava lica sa invaliditetom prilikom formulisanja i primjene svake politike i svih programa;

(d) Uzdržati se od preduzimanja bilo kog akta ili prakse koja nije u skladu sa ovom Konvencijom i osigurati da se javne vlasti i ustanove ponašaju u skladu sa Konvencijom;

(e) Preduzeti sve odgovarajuće mjere kako bi uklonili diskriminaciju po osnovu invalidnosti koju vrši bilo koje lice, bilo koja organizacija ili privatni preduzetnik;

(f) Vršiti i promovisati istraživanje i razvoj dobara, usluga, opreme i objekata dizajniranih u skladu sa načelima univerzalnog dizajna, definisanog u članu 2 ove Konvencije, koje iziskuju najmanji mogući stepen adaptacije kako bi zadovoljile posebne potrebe osoba sa invaliditetom uz najnižu moguću cijenu i promovisati primjenu univerzalnog dizajna u izradi standarda i smjernica;

(g) Vršiti i promovisati istraživanje i razvoj, promovisati dostupnost i upotrebu novih tehnologija, uključujući informacione i komunikacione tehnologije, pomagala za kretanje, sredstva, asistivnu tehnologiju pogodnu za lica sa invaliditetom, dajući prednost tehnologijama izrađenim po pristupačnim cijenama;

(h) Pružati pristupačne informacije licima sa invaliditetom o pomagalima za kretanje, sredstvima i asistivnoj tehnologiji, uključujući nove tehnologije, kao i drugim oblicima asistencije, službama podrške i pogodnostima;

(i) Promovisati trening i obuku stručnjaka i osoblja koje radi sa licima sa invaliditetom u oblasti prava priznatih ovom Konvencijom kako bi bolje pružale asistenciju i usluge garantovane i proistekle iz pomenutih prava.

2. U odnosu na ekonomska, socijalna i kulturna prava države potpisnice će preduzeti takve mjere uz maksimalnu upotrebu resursa kojima raspolažu i po potrebi u sklopu međunarodne saradnje, sa ciljem da progresivno postignu puno ostvarivanje ovih prava, bez zadiranja u obaveze proistekle iz ove Konvencije koje su neposredno primjenljive shodno odredbama međunarodnog javnog prava.

3. Prilikom razvoja i sprovođenja politike i zakonodavstva usmjerenih na primjenu ove Konvencije, kao i drugim procesima donošenja odluka o pitanjima koja se neposredno tiču lica sa invaliditetom, države potpisnice će to činiti uz bliske konsultacije i aktivno učešće lica sa invaliditetom, uključujući djecu sa invaliditetom, kroz organizacije koje ih predstavljaju i zastupaju.

4. Ništa u ovoj Konvenciji neće ugroziti povoljnije odredbe iz zakona ili međunarodnopravnih propisa na snazi u nekoj od država potpisnica koje se odnose na ostvarivanje prava lica sa invaliditetom. Neće biti ograničavanja ili ukidanja bilo kog osnovnog ljudskog prava koje je priznato ili postoji u nekoj od država potpisnica ove Konvencije na osnovu drugih konvencija, zakona, propisa ili običaja pod izgovorom da ova Konvencija ne priznaje ta prava, ili da ih priznaje u užem obimu.

5. Odredbe ove Konvencije odnosiće se na sve djelove federalnih država bez ikakvih ograničenja ili izuzetaka.

Član 5

Ravnopravnost i nediskriminacija

1. Države potpisnice priznaju da su sva lica jednaka pred zakonom i imaju pravo na jednaku zaštitu pred zakonom i uživanje jednakih blagodeti zakona, bez ikakvih diskriminacija.

2. Države potpisnice zabranjuju bilo kakvu diskriminaciju po osnovu invalidnosti i garantuju svim licima sa invaliditetom jednaku i efektivnu pravnu zaštitu od diskriminacije po bilo kom osnovu.

3. Da bi promovisali ravnopravnost i ukinuli diskriminaciju, države potpisnice će preduzeti sve odgovarajuće korake kako bi osigurali pružanje razumnih adaptacija.

4. Posebne mjere neophodne za postizanje i ubrzavanje de fakto jednakosti lica sa invaliditetom neće se smatrati diskriminacijom po osnovu invalidnosti shodno odredbama ove Konvencije.

Član 6

Žene sa invaliditetom

1. Države potpisnice priznaju da su žene i djevojčice sa invaliditetom izložene višestrukoj diskriminaciji i u tom smislu preduzeće mjere radi osiguravanja punog i ravnopravnog uživanja svih ljudskih prava i osnovnih sloboda od strane žena i djevojčica sa invaliditetom.

2. Države potpisnice preduzeće sve odgovarajuće mjere kako bi osigurale pun razvoj, napredak i osnaživanje žena, radi garantovanja vršenja i uživanja njihovih ljudskih prava i osnovnih sloboda iz ove Konvencije.

Član 7

Djeca sa invaliditetom

1. Države potpisnice preduzeće sve potrebne mjere kako bi osigurale da djeca sa invaliditetom uživaju sva ljudska prava i osnovne slobode na osnovu jednakosti sa drugom djecom.
2. U svim akcijama koje se odnose na djecu sa invaliditetom prvenstvena pažnja biće posvećena najboljem interesu djeteta.
3. Države potpisnice osiguraće da djeca sa invaliditetom imaju pravo da slobodno izraze svoje stavove o svakom pitanju koje ih se tiče na osnovu jednakosti sa drugom djecom, uzimajući u obzir njihove godine i zrelost, a u ostvarivanju tog prava biće im pružena asistencija u skladu sa njihovim uzrastom i invalidnošću.

Član 8

Podizanje nivoa svijesti o pitanjima invalidnosti

1. Države potpisnice obavezuju se da odmah preduzmu efektivne i odgovarajuće mjere radi:
  - (a) Podizanja nivoa svijesti o licima sa invaliditetom u cijelom društvu, uključujući na nivou njihovih porodica, i promovisanja poštovanja prava i dostojanstva ovih lica;
  - (b) Borbe protiv stereotipova, predrasuda o licima sa invaliditetom i štetnih postupaka vezanih za ova lica u svim oblastima života, uključujući one zasnovane na polu i uzrastu;
  - (c) Podizanja nivoa svijesti o doprinosima i sposobnostima lica sa invaliditetom.
2. Ove mjere, između ostalog, uključuju:
  - (a) Pokretanje i održavanje efektivnih kampanja za podizanje nivoa svijesti javnosti usmjerenih na:
    - (i) Podsticanje prihvatanje prava lica sa invaliditetom;
    - (ii) Promovisanje pozitivnog gledanja na lica sa invaliditetom i većeg stepena društvene svijesti o ovim licima;
    - (iii) Promovisanje veština, vrednosti, sposobnosti i doprinosa lica sa invaliditetom na radnom mjestu i tržištu rada;
  - (b) Podizanje nivoa svijesti kako bi se izgradio odnos poštovanja prema pravima lica sa invaliditetom, uključujući rad sa djecom, počev od najranijeg uzrasta pa kroz sve nivoe obrazovnog sistema;
  - (c) Podsticanje organa medija da prezentuju sliku o licima sa invaliditetom koja bi bila u skladu sa ciljevima ove Konvencije;
  - (d) Promovisanje programa treninga za podizanje nivoa svijesti o licima sa invaliditetom i njihovim

pravima.

Član 9 **Pristupačnost**

1. Da bi licima sa invaliditetom omogućile da samostalno žive i u potpunosti učestvuju u svim aspektima života, države potpisnice preduzeće odgovarajuće mjere da licima sa invaliditetom, na osnovu jednakosti sa drugima, osiguraju pristup izgrađenom okruženju, prevozu, informacijama i komunikacijama, uključujući informacione i komunikacione tehnologije i sisteme, kao i drugim uslugama i objektima namijenjenim javnosti, kako u urbanim tako i u ruralnim sredinama. Ove mjere, koje će uključivati identifikaciju i uklanjanje prepreka i barijera pristupačnosti, između ostalog će se primjenjivati na:

(a) Zgrade, puteve, prevoz i druge unutrašnje i spoljne objekte i postrojenja, uključujući škole, stambene objekte, medicinska zdanja i radna mjesta;

(b) Informacije, komunikacije i druge usluge, uključujući elektronske usluge i službe i servise za slučaj vanrednih situacija.

2. Države potpisnice će takođe preduzeti odgovarajuće mjere kako bi:

(a) Razvile, podsticale i nadzirale primjenu minimalnih standarda i smjernica za pristupačnost zgrada i usluga otvorenih za javnost, ili namijenjenih javnosti;

(b) Osigurale da privatna lica i preduzetnici koji pružaju usluge i drže objekte otvorene za javnost, ili namijenjene javnosti, uzmu u obzir sve aspekte pristupačnosti za lica sa invaliditetom;

(c) Pružile trening i obuku o pitanjima pristupačnosti relevantnim za lica sa invaliditetom svim relevantnim subjektima i akterima;

(d) Obezbijedile natpise na Brajevom pismu i u lako čitljivom formatu u zgradama i drugim objektima otvorenim za javnost, ili namijenjenim javnosti;

(e) Obezbijedile druge oblike žive asistencije i posrednika, uključujući vodiče, čitače i prevodioce na gestovni jezik kako bi olakšali pristup zgradama i drugim objektima otvorenim za javnost;

(f) Promovisale druge odgovarajuće oblike asistencije i podrške licima sa invaliditetom kako bi im osigurale pristup informacijama;

(g) Promovisale pristup za lica sa invaliditetom novim komunikacijskim tehnologijama i sistemima, uključujući internet;

(h) Promovisale dizajniranje, razvoj, proizvodnju i distribuciju pristupačnih informacionih i komunikacionih tehnologija i sistema u ranoj fazi kako bi te tehnologije i sistemi postali pristupačni po najnižoj cijeni.

Član 10

Pravo na život

Države potpisnice ponovo potvrđuju da svako ljudsko biće ima urođeno pravo na život i preduzeće sve potrebne mjere kako bi osigurale da lica sa invaliditetom uživaju ovo pravo na jednakim osnovama sa drugima.

Član 11

Situacije rizika i vanredne humanitarne krizne situacije

Države potpisnice preduzeće, u skladu sa obavezama proisteklim iz međunarodnog prava, uključujući odredbe međunarodnog humanitarnog prava i odredbe o ljudskim pravima, sve potrebne mjere da bi osigurale zaštitu i bezbjednost lica sa invaliditetom u situacijama rizika, uključujući oružane sukobe, vanredne humanitarne krizne situacije i prirodne katastrofe.

Član 12

Jednako priznanje lica pred zakonom

1. Države potpisnice potvrđuju ponovo da lica sa invaliditetom svuda imaju pravo na priznanje pravne sposobnosti.
2. Države potpisnice priznaju da lica sa invaliditetom uživaju poslovnu sposobnost na jednakim osnovama sa drugim licima u svim oblastima.
3. Države potpisnice preduzeće odgovarajuće mjere da lica sa invaliditetom omoguće pristup podršci koja im može biti potrebna za ostvarivanje njihove poslovne sposobnosti.
4. Države potpisnice osiguraće da sve mjere koje se odnose na uživanje poslovne sposobnosti predviđaju odgovarajuće i efektivne mehanizme zaštite koji će spriječiti zloupotrebe, u skladu sa odredbama međunarodnog javnog prava o ljudskim pravima. Ti mehanizmi zaštite osiguraće da mjere vezane za uživanje poslovne sposobnosti poštuju prava dotičnog lica sa invaliditetom, njihovu volju, želje dotičnog lica, isključe svaki sukob interesa i nedozvoljeno miješanje, budu proporcionalne okolnostima u kojoj se svako lice nalazi, da se odvijaju u najkraćem mogućem periodu i da podliježu redovnoj reviziji od strane nadležnog, nezavisnog i nepristrasnog organa ili sudskog tijela. Zaštitni mehanizmi treba da budu proporcionalni stepenu u kom mjere utiču na prava i interese lica sa invaliditetom.
5. Shodno odredbama ovog člana, države potpisnice preduzeće sve odgovarajuće i efektivne mjere kako bi osigurale jednako pravo lica sa invaliditetom da posjeduju i nasljeđuju imovinu, da kontrolišu svoje finansijske poslove i imaju pristup bankarskim zajmovima, hipotekama i drugim oblicima kredita pod jednakim uslovima, i osiguraće da lica sa invaliditetom ne budu arbitrarno lišena imovine.

Član 13

Pristup pravdi

1. Države potpisnice osiguraće licima sa invaliditetom efektivan pristup pravdi pod jednakim uslovima sa ostalima, uključujući kroz pružanje adaptacija u postupku primjerenih uzrastu lica, da bi

olakšale njihove efektivne uloge kao direktnih ili indirektnih učesnika, uključujući i kao svjedoka, u pravnim postupcima, uključujući istražne postupke i druge preliminarne faze postupka.

2. Da bi pomogle osiguravanje efektivnog pristupa pravdi za lica sa invaliditetom, države potpisnice će promovirati trening i obuku lica koje rade na polju dijeljenja pravde, uključujući policijsko i zatvorsko osoblje.

Član 14

Sloboda i sigurnost osoba

1. Države potpisnice će osigurati da lica sa invaliditetom, na osnovu jednakosti sa drugima:

(a) Uživaju pravo na slobodu i sigurnost ličnosti;

(b) Ne bivaju nezakonito ili arbitrarno lišeni slobode, da svako lišavanje slobode bude u skladu sa zakonom a da postojanje invalidnosti ni u kom slučaju ne služi kao osnov za lišavanje slobode.

2. Države potpisnice će osigurati da, ukoliko lica sa invaliditetom kroz bilo koji postupak budu lišene slobode, one, na osnovu jednakosti sa drugima, uživaju garancije u skladu sa međunarodnim pravom o ljudskim pravima i da se sa njima postupa u skladu sa ciljevima i načelima ove Konvencije, uključujući kroz pružanje razumnih adaptacija.

Član 15

Sloboda od torture ili surovog, nehumanog ili degradirajućeg postupanja ili kazne

1. Niko neće biti podvrgnut torturi, ili surovom, nehumanom ili degradirajućem postupanju ili kaznama. Naročito se ne mogu vršiti medicinski i naučni eksperimenati bez slobodnog pristanka lica koja treba da budu podvrgnuta dotičnim eksperimentima.

2. Države potpisnice preduzeće sve efektivne zakonodavne, administrativne, pravosudne, ili druge mjere kako bi, na osnovu jednakosti sa drugima, spriječile da lica sa invaliditetom budu podvrgnute torturi, ili surovom, nehumanom ili degradirajućem postupanju ili kaznama.

Član 16

Sloboda od eksploatacije, nasilja i zlostavljanja

1. Države potpisnice preduzeće sve odgovarajuće zakonodavne, administrativne, socijalne, obrazovne i druge mjere kako bi zaštitile osobe sa invaliditetom od svih oblika eksploatacije, nasilja i zloupotreba, uključujući njihove rodno zasnovane aspekte i manifestacije, kako u njihovim domovima, tako i izvan njihovih domova.

2. Države potpisnice preduzeće takođe sve odgovarajuće mjere kako bi spriječile eksploataciju, nasilje i zlostavljanje obezbjeđujući licima sa invaliditetom, njihovim porodicama i licima koja se staraju za njih, između ostalog, odgovarajuće oblike asistencije i podrške koji će voditi računa o specifičnostima uzrasta i roda lica, uključujući pružanje informacija i edukacije o tome kako da izbjegnu, prepoznaju i prijave slučajeve eksploatacije, nasilja i zlostavljanja. Države potpisnice

osiguraće da servisi zaštite vode računa o invalidnosti, rodu i uzrastu osoba.

3. Države potpisnice će osigurati da svi programi, objekti i ustanove za osobe sa invaliditetom budu efektivno nadzirani od strane nezavisnih vlasti kako bi spriječili slučajeve eksploatacije, nasilja i zlostavljanja.

4. Države potpisnice preduzeće sve odgovarajuće mjere kako bi promovisale fizički, kognitivni i psihološki oporavak, rehabilitaciju i socijalnu reintegraciju lica sa invaliditetom koje su bile žrtve eksploatacije, nasilja i zlostavljanja, uključujući pružanje zaštitnih usluga. Ovaj oporavak i reintegracija odvijace se u okruženju koje podstiče zdravlje, blagostanje, samopoštovanje, dostojanstvo i autonomiju ličnosti i vodi računa o posebnim potrebama vezanim za uzrast i rod.

5. Države potpisnice će usvojiti efikasno zakonodavstvo i politiku, uključujući zakonodavstvo i politiku koji se posebno odnose na žene i djecu, kako bi osigurale identifikovanje, istragu i, kada je to primjereno, procesuiranje slučajeva eksploatacije, nasilja i zloupotreba protiv lica sa invaliditetom.

Član 17

Zaštita integriteta ličnosti

Svako lice sa invaliditetom ima pravo na poštovanje njenog fizičkog ili mentalnog integriteta na osnovu jednakosti sa drugima.

Član 18

Sloboda kretanja i državljanstvo

1. Države potpisnice priznaće pravo lica sa invaliditetom na slobodu kretanja, slobodu izbora mjesta stanovanja i na državljanstvo na osnovu jednakosti sa drugima, uključujući kroz osiguravanje da lica sa invaliditetom:

(a) Imaju pravo da steknu, da promijene državljanstvo i da ne mogu biti lišeni državljanstva arbitrarno ili na osnovu njihove invalidnosti;

(b) Nijesu lišene, po osnovu invalidnosti, prava da steknu, posjeduju i koriste isprave o državljanstvu ili druge identifikacione isprave, ili da koriste druge relevantne postupke, poput postupka za imigraciju, koji mogu biti potrebni kako bi ova lica lakše ostvarivala svoju slobodu kretanja;

(c) Imaju pravo da napuste bilo koju zemlju, uključujući i svoju sopstvenu;

(d) Nijesu lišene arbitrarno ili na osnovu svoje invalidnosti prava da uđu u svoju sopstvenu zemlju.

2. Djeca sa invaliditetom biće registrovana odmah po rođenju i od rođenja će uživati pravo na ime, pravo da steknu državljanstvo i u mjeri u kojoj je to moguće, pravo da ih njihovi roditelji poznaju i da se staraju o njima.

Član 19

Samostalni život i uključenost u lokalnu zajednicu

Države potpisnice ove Konvencije licima sa invaliditetom priznaju jednako pravo da žive u zajednici i uživaju pravo izbora jednako sa drugim osobama i preduzeće efektivne i odgovarajuće mjere kako bi olakšale licima sa invaliditetom da u potpunosti uživaju ovo pravo, omogućile njihovu punu uključenost u zajednicu i učešće u životu zajednice, uključujući preduzimanje mjera kako bi osigurale da:

- (a) Lica sa invaliditetom imaju mogućnost da izaberu mjesto svog prebivanja, sa kim će i gdje će živeti, pod jednakim uslovima sa drugima i neće biti obavezne da žive pod određenim aranžmanima;
- (b) Lica sa invaliditetom imaju pristup spektru službi podrške u svojim domovima, ustanovama za smještaj i lokalnoj zajednici, uključujući personalne asistente, neophodne radi podrške uključenosti i životu osoba sa invaliditetom u svojim lokalnim zajednicama i sprječavanja izolacije ili isključenosti iz zajednice;
- (c) Usluge i objekte u lokalnoj zajednici koje su na raspolaganju opštoj populaciji treba da budu dostupne osobama sa invaliditetom pod jednakim uslovima i da budu u skladu sa potrebama lica sa invaliditetom.

Član 20

Lična pokretljivost

Države potpisnice ove Konvencije preduzeće efektivne mjere radi osiguravanja lične pokretljivosti za lica sa invaliditetom sa njihovom najvećom mogućom samostalnošću, uključujući:

- (a) Olakšavanje lične pokretljivosti lica sa invaliditetom na način i u vrijeme kada one to odaberu i po pristupačnim cijenama,
- (b) Olakšavanje pristupa licima sa invaliditetom kvalitetnim pomagalima za ostvarivanje pokretljivosti, asistivnim tehnologijama i oblicima žive asistencije i posrednicima, uključujući omogućavanje da oni budu dostupni po pristupačnim cijenama,
- (c) Pružanje treninga i obuke u vještinama pokretljivosti lica sa invaliditetom i specijalistima koji rade sa tim osobama,
- (d) Ohrabrivanje preduzeća koja proizvode pomagala za ostvarivanje pokretljivosti, asistivne tehnologije i sredstva da uzmu u obzir sve aspekte pokretljivosti lica sa invaliditetom.

Član 21

Sloboda mišljenja i izražavanja, pristup informacijama

Države potpisnice preduzeće sve odgovarajuće mjere kako bi osigurale da lica sa invaliditetom mogu da ostvare slobodu izražavanja i mišljenja, uključujući slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja na osnovama jednakosti sa drugima kroz upotrebu svih oblika komunikacije definisanih u članu 2 ove Konvencije, po izboru lica sa invaliditetom, uključujući:

(a) Pružanje licima sa invaliditetom informacija namijenjenih opštoj javnosti na blagovremen način i bez dodatnih troškova po lica sa invaliditetom u pristupačnim formatima i tehnologijama primjerenim različitim vrstama invalidnosti;

(b) Prihvatanje i olakšavanje upotrebe gestovnog jezika, Brajevog pisma i augmentativne i alternativne komunikacije i svih drugih pristupačnih načina, sredstava i formata po izboru lica sa invaliditetom u službenim odnosima;

(c) Pozivanje da privatna lica i organizacije koje pružaju usluge opštoj javnosti, uključujući kroz upotrebu interneta, pružaju informacije i usluge u pristupačnim formatima koje lica sa invaliditetom mogu koristiti;

(d) Ohrabivanje masovnih medija, uključujući one koji pružaju informacije putem interneta, da svoje usluge učine pristupačnim licima sa invaliditetom;

(e) Podsticanje i priznavanje upotrebe gestovnih jezika.

Član 22 **Poštovanje privatnosti**

1. Niti jedno lice sa invaliditetom, bez obzira na mjesto prebivanja ili njene životne aranžmane, neće biti izloženo arbitrarnom ili nezakonitom miješanju u njegovu ili njenu privatnost, porodični život, domaćinstvo, korespondenciju ili druge oblike komunikacije, kao ni nezakonitim napadima na njegovu ili njenu čast ili reputaciju. Sva lica sa invaliditetom uživaju pravo na zakonsku zaštitu od takvih miješanja ili napada.

2. Države potpisnice štitiće privatnost ličnih podataka, podataka vezanih za zdravstveno stanje i rehabilitaciju lica sa invaliditetom na osnovu jednakosti sa drugima.

Član 23 **Poštovanje doma i porodice**

1. Države potpisnice će preduzeti efektivne i odgovarajuće mjere kako bi eliminisale diskriminaciju lica sa invaliditetom u svim pitanjima vezanim za bračne, porodične, lične odnose i roditeljstvo, na osnovu jednakosti sa drugima, kako bi osigurali da:

(a) Pravo svih lica sa invaliditetom koji su u uzrastu u kome se može stupiti u brak da stupaju u brak i zasnivaju porodicu na osnovu punog i slobodno izraženog pristanka budućih supružnika bude priznato;

(b) Budu uvažena prava lica sa invaliditetom da slobodno i odgovorno odlučuju o broju svoje djece i razmaku između njih i da imaju pristup informacijama primjerenim njihovom uzrastu, obrazovanju o reprodukciji i planiranju porodice i sredstvima potrebnim kako bi bile u stanju da ostvaruju dotična prava;

(c) Lica sa invaliditetom, uključujući djecu, očuvaju svoju plodnost na osnovu jednakosti sa drugima.

2. Države potpisnice ove Konvencije osiguraće da prava i odgovornosti lica sa invaliditetom u odnosu na hraniteljstvo, starateljstvo i usvojenje djece i druge slične ustanove u nacionalnim zakonodavstvima, gdje takvi koncepti postoje, budu poštovana. U svakom slučaju mora se prioriteto poštovati najbolji interes djeteta. Države potpisnice će licima sa invaliditetom pružati odgovarajuću podršku u ostvarivanju njihovih odgovornosti u podizanju djece.

3. Države potpisnice će osigurati da djeca sa invaliditetom imaju jednaka prava u pogledu porodičnog života. Radi ostvarivanja tih prava i sprječavanja sakrivanja, napuštanja, zapostavljanja i odvajanja djece sa invaliditetom, države potpisnice obavezuju se da djeci sa invaliditetom i njihovim porodicama pruže rane i sveobuhvatne informacije, servise i podršku.

4. Države potpisnice će osigurati da dijete ne bude odvojeno od svojih roditelja protiv njihove volje, osim kada nadležni organi donesu odluku u skladu sa primjenljivim pravom i postupcima, koja može biti podvrgnuta sudskoj reviziji, da je odvajanje u najboljem interesu djeteta. Ni u kom slučaju dijete neće biti odvojeno od roditelja sa invaliditetom na osnovu invalidnosti bilo djeteta, bilo jednog ili oba roditelja.

5. Države potpisnice obavezuju se da u slučajevima kada uža porodica nije u stanju da se stara o djetetu sa invaliditetom preduzmu sve napore kako bi djetetu kao alternativu pružili njegu u široj porodici a kada to nije moguće brigu unutar zajednice u porodičnom okruženju.

Član 24 **Obrazovanje**

1. Države potpisnice priznaju pravo svih lica sa invaliditetom na obrazovanje. Sa ciljem da ostvare uživanje ovog prava bez diskriminacije i na osnovu jednakosti sa drugima, države potpisnice osiguraće inkluzivni sistem obrazovanja na svim nivoima i učenje tokom čitavog života usmjereno na:

(a) Pun razvoj ljudskih potencijala i osjećanja dostojanstva i samovrijednosti, kao i jačanje poštovanja ljudskih prava, osnovnih sloboda i ljudske raznovrsnosti,

(b) Razvijanje ličnosti, talenata i kreativnosti, kao i mentalnih i fizičkih sposobnosti lica sa invaliditetom do najveće moguće mjere,

(c) Omogućavanje da sva lica sa invaliditetom efektivno učestvuju u slobodnom društvu.

2. Prilikom ostvarivanja ovog prava, države potpisnice će osigurati da:

(a) Lica sa invaliditetom ne budu isključena iz opšteg obrazovnog sistema na osnovu svoje invalidnosti, a da niti jedno dijete sa invaliditetom ne bude isključeno iz besplatnog i obaveznog osnovnog obrazovanja, ili iz srednjeg obrazovanja, zbog svog invaliditeta;

(b) Lica sa invaliditetom imaju pristup inkluzivnom, kvalitetnom i besplatnom osnovnom i srednjem obrazovanju u svojoj lokalnoj zajednici na osnovu jednakosti sa drugima;

(c) Budu osigurane razumne adaptacije koje će odgovoriti potrebama pojedinaca;

(d) Licima sa invaliditetom budu pružena podrška u sklopu opšteg obrazovnog sistema koja im je potrebna da bi im se olakšalo efektivno obrazovanje;

(e) Budu pružene efektivne individualizovane mjere podrške u okruženjima koje maksimiziraju akademski i socijalni razvoj, u skladu sa ciljem pune uključenosti.

3. Države potpisnice će omogućiti licima sa invaliditetom da uče životne i vještine relevantne za socijalni razvoj koje su im neophodne kako bi olakšale njihovo puno i jednako učešće u obrazovanju i kao članova zajednice. Da bi ostvarile ovaj cilj, države potpisnice će preduzeti odgovarajuće mjere koje će između ostalog:

(a) Olakšati učenje Brajevog i alternativnog pisma, augmentativnih i alternativnih načina, sredstava i formata komunikacije, veštine orijentacije i mobilnosti, olakšati vršnjačku podršku i mentorstvo među licima u sličnoj situaciji,

(b) Olakšati učenje gestovnog jezika i promovisanje lingvističkog identiteta zajednice gluвих lica,

(c) Osigurati da se obrazovanje lica, a naročito djece koja su gluva, slijepa ili slijepogluva vrši na jezicima i oblicima komunikacije koji su najprimjereniji i u okruženju koje osigurava maksimalan akademski i društveni razvoj.

4. Da bi pomogle u garantovanju uživanja ovog prava, države potpisnice preduzeće odgovarajuće mjere za zapošljavanje nastavnog osoblja koje je kvalifikovano da koristi gestovni jezik ili Brajevo pismo, uključujući nastavnike koji su i sami lica sa invaliditetom i da obuču stručnjake i osoblje koji rade na svim nivoima obrazovanja. Takav trening i obuka treba da obuhvate podizanje nivoa svijesti o invalidnosti, upotrebu odgovarajućih augmentativnih i alternativnih načina, sredstava i formata komunikacije, obrazovnih tehnika i materijala radi podrške lica sa invaliditetom.

5. Države potpisnice osiguraće da lica sa invaliditetom mogu imati pristup opštem tercijarnom obrazovanju, profesionalnom osposobljavanju i edukaciji, obrazovanju za odrasle i životnom učenju bez diskriminacije i na jednakim osnovama sa ostalim licima. Radi ostvarivanja pomenutog cilja, države potpisnice će osigurati da se licima sa invaliditetom pruže razumne adaptacije.

Član 25 **Zdravstvena zaštita**

Države potpisnice priznaju da sva lica sa invaliditetom imaju pravo na uživanje najvišeg mogućeg standarda zdravlja bez diskriminacije po osnovu invalidnosti. Države potpisnice preduzeće sve odgovarajuće mjere kako bi osigurale pristup zdravstvenim uslugama i uslugama rehabilitacije vezanim za zdravstvenu zaštitu, koje će voditi računa o rodnim aspektima. Države potpisnice naročito će:

(a) Licima sa invaliditetom pružiti isti raspon, kvalitet i standarde besplatnih ili priuštljivih zdravstvenih usluga koje su obezbijedene i za ostale građane, uključujući usluge vezane za seksualno zdravlje i reprodukciju i programe javne zaštite zdravlja namijenjene najširoj populaciji;

(b) Licima sa invaliditetom pružiti one zdravstvene usluge koje im posebno trebaju zbog nji-

hove invalidnosti, uključujući ranu identifikaciju i intervencije onda kada je to primjereno i usluge usmjerene na minimiziranje i sprječavanje dalje invalidnosti, uključujući među djecom i starim licima ;

(c) Nastojati da pomenute zdravstvene usluge obezbijede licima sa invaliditetom što bliže zajednicama u kojima ta lica žive, uključujući seoske zajednice;

(d) Zahtijevati od zdravstvenih radnika da licima sa invaliditetom pružaju zaštitu istog kvaliteta koja se pruža i ostalim licima, uključujući na osnovu slobodnog i informisanog pristanka, kroz, između ostalog, podizanje nivoa svijesti dotičnih radnika o ljudskim pravima, dostojanstvu, autonomiji i potrebama osoba sa invaliditetom putem treninga i promovisanja etičkih standarda za javnu i privatnu zdravstvenu zaštitu;

(e) Zabraniti diskriminaciju protiv lica sa invaliditetom prilikom pružanja zdravstvenog osiguranja i osiguranja života u slučajevima kada nacionalno zakonodavstvo dopušta to osiguranje, koja će biti pružana pod fer i razumnim uslovima.

(f) Spriječiti diskriminatorno uskraćivanje zdravstvene zaštite, zdravstvenih usluga, hrane ili tečnosti na osnovu invalidnosti.

Član 26

Habilitacija i rehabilitacija

1. Države potpisnice će preduzeti efektivne i odgovarajuće mjere, uključujući kroz vršnjačko obrazovanje i razmjenu iskustava među licima u sličnim situacijama, da licima sa invaliditetom omoguće da postignu maksimalnu samostalnost, potpune fizičke, mentalne, socijalne i profesionalne kapacitete, i potpunu uključenost i učešće u svim aspektima života. Da bi ostvarile taj cilj, države potpisnice će organizovati, ojačati i proširiti sveobuhvatne habilitacijske i rehabilitacijske usluge i programe, naročito u oblastima zdravlja, zapošljavanja, obrazovanja i socijalnih servisa, na takav način da:

(a) Usluge i programi habilitacije i rehabilitacije počinju u najranijem dobu, i da su zasnovane na multidisciplinarnoj procjeni potreba i snaga pojedinca;

(b) Usluge i programi habilitacije i rehabilitacije podržavaju učešće i uključivanje u zajednicu i sve aspekte društva, dobrovoljni su i dostupni licima sa invaliditetom što je moguće bliže njihovim vlastitim zajednicama, uključujući i seoska područja.

2. Države potpisnice će promovisati razvoj početnih i treninga za kontinuirano stručno usavršavanje za stručnjake i osoblje koje radi na habilitacijskim i rehabilitacijskim uslugama.

3. Države potpisnice promovisaće raspoloživost, poznavanje i upotrebu asistivnih sredstava i tehnologija dizajniranih za osobe sa invaliditetom koje se odnose na habilitaciju i rehabilitaciju.

Član 27

Rad i zapošljavanje

1. Države potpisnice priznaju pravo osoba sa invaliditetom na rad na osnovu jednakosti sa drugima; ovo uključuje mogućnost da zarađuju za život obavljajući posao koji su slobodno odabrali ili prihvatili na tržištu rada i u radnom okruženju koji su otvoreni, inkluzivni i pristupačni za osobe sa invaliditetom. Države potpisnice preduzeće odgovarajuće korake da osiguraju i promovišu ostvarivanje prava na rad, uključujući i za one osobe koje su stekle invaliditet tokom procesa rada, kroz preduzimanje odgovarajućih mjera, uključujući zakonsku regulativu, usmjerenih, između ostalog, na:

- (a) Zabranu diskriminacije na osnovu invalidnosti u odnosu na sva pitanja vezana za sve oblike zapošljavanja, uključujući uslove regrutovanja, zapošljavanja i primanja na posao, nastavak zapošljavanja, napredovanje u službi, uslove rada, zaštitu zdravlja i bezbjednost na radu;
- (b) Zaštitu prava lica sa invaliditetom, na osnovu jednakosti sa drugima, na pravedne i povoljne uslove rada, uključujući jednaku nadoknadu za jednak rad, bezbjedne i zdrave uslove rada, uključujući zaštitu od uznemiravanja i mogućnost pokretanja postupaka pravne zaštite u slučaju kršenja ovih prava;
- (c) Osiguravanje da lica sa invaliditetom mogu da ostvaruju svoja radna i sindikalna prava na osnovu jednakosti sa drugima;
- (d) Omogućavanje licima sa invaliditetom da imaju efektivan pristup opštim tehničkim programima i programima stručnog usmjerenja, uslugama za pronalaženje radnog mjesta i produženom treningu i obuci;
- (e) Promovisanje mogućnosti za zapošljavanje i napredovanje u karijeri za lica sa invaliditetom na otvorenom tržištu rada, kao i pomoći ovim licima u traženju, dobijanju i zadržavanju posla;
- (f) Promovisanje mogućnosti za samozapošljavanje, preduzetništvo, razvoj kooperativa i pokretanje sopstvenog biznisa;
- (g) Zapošljavanje lica sa invaliditetom u javnom sektoru;
- (h) Podsticanje poslodavaca da zapošljavaju lica sa invaliditetom u privatnom sektoru kroz odgovarajuće mjere i politiku, što može uključivati i programe afirmativne akcije, podsticajne i druge mjere;
- (i) Obezbeđivanje razumnih adaptacija na radnom mjestu i u radnom okruženju za lica sa invaliditetom,
- (j) Promovisanje sticanja radnog iskustva za lica sa invaliditetom na otvorenom tržištu rada,
- (k) Promovisanje profesionalne rehabilitacije i osposobljavanja, programa povratka na posao i zadržavanja posla za lica sa invaliditetom.

2. Države potpisnice osiguraće da lica sa invaliditetom ne budu držana u ropstvu ili zavisnom položaju i budu, na osnovu jednakosti sa drugima, zaštićena od prisilnog rada.

Član 28

Adekvatan životni standard i socijalna zaštita

1. Države potpisnice priznaju pravo lica sa invaliditetom na adekvatan standard života za ta lica i njihove porodice, uključujući adekvatnu hranu, odjeću, stanovanje, kao i pravo na kontinuirano poboljšavanje uslova života i preduzeće odgovarajuće korake da osiguraju i promovišu ostvarivanje ovih prava bez diskriminacije na osnovu invalidnosti.

2. Države potpisnice priznaju pravo svih lica sa invaliditetom na socijalnu sigurnost i na uživanje tog prava bez diskriminacije po osnovu invalidnosti i preduzeće odgovarajuće korake da osiguraju i promovišu ostvarivanje ovog prava, uključujući mjere radi:

(a) Osiguravanja licima sa invaliditetom jednakog pristupa čistoj vodi i pristupa odgovarajućim službama, sredstvima i drugoj asistenciji za zadovoljavanje potreba vezanih za invalidnost po pristupačnim cijenama;

(b) Osiguravanja licima sa invaliditetom, naročito ženama i djevojkama sa invaliditetom i ostarjelim licima sa invaliditetom, pristupa programima socijalne zaštite i programima za smanjenje siromaštva;

(c) Osiguravanja licima sa invaliditetom i njihovim porodicama, koje žive u uslovima siromaštva, pristupa državnoj pomoći da pokriju troškove vezane za invalidnost, uključujući odgovarajuću obuku, savjetovanje, finansijsku pomoć i ustanove za privremeni smještaj;

(d) Osiguravanja licima sa invaliditetom pristupa javno finansiranim programima stanovanja;

(e) Osiguravanja licima sa invaliditetom jednakog pristupa pogodnostima i programima penzionog osiguranja.

Član 29

Učešće u političkom i javnom životu

Države potpisnice će licima sa invaliditetom garantovati njihova politička prava i mogućnost da ta prava uživaju na osnovu jednakosti sa drugima i obavezuju se da:

(a) Osiguraju da lica sa invaliditetom mogu da ostvare efektivno i puno učešće u političkom i javnom životu na osnovama jednakosti sa drugima, neposredno ili preko slobodno izabranih predstavnika, uključujući pravo i mogućnost građana sa invaliditetom da biraju, budu birani, između ostalog kroz:

(i) Osiguravanje da izborni postupak, izborna mjesta i materijali budu odgovarajući, pristupačni i lako razumljivi;

(ii) Zaštitu prava građana sa invaliditetom na tajno glasanje na izborima i referendumima bez zastrašivanja, na mogućnost kandidovanja, efektivnog ostvarivanja mandata i vršenja svih javnih funkcija na svim nivoima vlasti, olakšavajući upotrebu asistivnih i novih tehnologija kada je to primjereno;

(iii) Garantovanje izražavanja slobodne volje lica sa invaliditetom kao glasača i radi toga, kada je to potrebno, dopuštanje pružanja asistencije prilikom glasanja građanima sa invaliditetom na njihov zahtjev i od strane lica koje ona odaberu;

(b) Aktivno promovišu okruženje u kome će lica sa invaliditetom, bez diskriminacije i na osnovu jednakosti sa drugima, moći da ostvare puno i efektivno učešće u vođenju javnih poslova i podstiču učešće ovih lica u javnim poslovima, uključujući:

(i) Učešće u nevladinim organizacijama i udruženjima koje se bave političkim i javnim životom zemlje, i u aktivnostima i vođenju političkih partija;

(ii) Osnivanje organizacija lica sa invaliditetom i priključivanje takvim organizacijama koje će predstavljati lica sa invaliditetom na međunarodnom, nacionalnim, regionalnim i lokalnim nivoima.

Član 30

Učešće u kulturnom, sportskom životu, rekreaciji i slobodnim aktivnostima

1. Države potpisnice priznaju pravo svih lica sa invaliditetom da uzmu učešća u kulturnom životu na osnovama jednakosti sa drugima i preduzeće odgovarajuće mjere da osiguraju da lica sa invaliditetom:

(a) Uživaju pristup kulturnim materijalima u pristupačnim formatima;

(b) Uživaju pristup televizijskim programima, filmovima, pozorišnim i drugim kulturnim aktivnostima u pristupačnim formatima;

(c) Uživaju pristup mjestima gdje se odvijaju kulturna događanja ili pružaju kulturne usluge, poput pozorišta, muzeja, bioskopa, biblioteka i turističkih usluga i uživaju, u mjeri u kojoj je to moguće, pristup spomenicima i lokalitetima od nacionalne kulturne važnosti.

2. Države potpisnice će preduzeti odgovarajuće mjere kako bi omogućile osobama sa invaliditetom da razvijaju i koriste svoje kreativne, umetničke i intelektualne potencijale, ne samo radi svoje dobrobiti, već i radi obogaćivanja čitavog društva.

3. Države potpisnice preduzeće sve odgovarajuće korake u skladu sa međunarodnim pravom kako bi osigurale da zakoni kojima se štiti intelektualna svojina ne predstavljaju nerazumnu ili diskriminatornu prepreku pristupu kulturnim materijalima za lica sa invaliditetom.

4. Lica sa invaliditetom imaju pravo, na osnovama jednakosti sa drugima, na priznavanje njihovog posebnog kulturnog i lingvističkog identiteta, uključujući gestovni jezik i kulturu gluhih, kao i na odgovarajuću podršku radi ostvarivanja ovog identiteta.

5. Da bi licima sa invaliditetom omogućile učešće u rekreativnim, sportskim i aktivnostima u slobodno vrijeme na osnovama jednakosti sa drugima, države potpisnice preduzeće odgovarajuće mjere kako bi:

(a) Podstakle i promovisale učešće lica sa invaliditetom u opštim sportskim aktivnostima na svim nivoima u najvećoj mogućoj mjeri;

(b) Osigurale da lica sa invaliditetom imaju mogućnost da organizuju, razvijaju i učestvuju u sportskim aktivnostima specifičnim za lica sa invaliditetom i u tom cilju podsticale dobijanje odgovarajućih uputstava, treninga i sredstava na osnovu jednakosti sa drugima;

(c) Osigurale da lica sa invaliditetom imaju pristup sportskim i objektima za rekreaciju i turizam;

(d) Osigurale da djeca sa invaliditetom imaju jednak pristup učešću u igri, rekreativnim, sportskim i aktivnostima u slobodno vrijeme, uključujući aktivnosti koje se odvijaju u sklopu obrazovnog sistema;

(e) Osigurale da lica sa invaliditetom imaju pristup uslugama onih koji se bave organizacijom sportskih, rekreativnih, turističkih i aktivnosti u slobodno vrijeme.

Član 31

Prikupljanje statističkih podataka

1. Države potpisnice obavezuju se da prikupljaju odgovarajuće informacije, uključujući statističke i podatke za istraživanja, kako bi bile u stanju da formulišu i sprovede politike usmjerene na ostvarivanje ove Konvencije. Proces prikupljanja i održavanja podataka će biti:

(a) U skladu sa pravno ustanovljenim mehanizmima zaštite, uključujući zakonodavstvo o zaštiti podataka, kako bi osigurale poverljivost i poštovanje privatnosti lica sa invaliditetom;

(b) U skladu sa međunarodno prihvaćenim normama o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i etičkim principima prikupljanja i upotrebe statističkih podataka.

2. Podaci prikupljeni u skladu sa odredbama ovog člana biće segregirani prema potrebi i korišćeni da bi se državama potpisnicama olakšalo ocjenjivanje sprovođenja obaveza preuzetih ovom Konvencijom, kao i da bi se identifikovale prepreke sa kojima se lica sa invaliditetom suočavaju u ostvarivanju svojih prava.

3. Države potpisnice preuzeće odgovornost za distribuciju ovih statističkih podataka i osiguravanje da oni budu pristupačni licima sa invaliditetom.

Član 32

Međunarodna saradnja

1. Države potpisnice priznaju važnost međunarodne saradnje i njenog promovisanja, kao podrške naporima koje države preduzimaju pojedinačno na nacionalnom nivou radi sprovođenja ciljeva i svrhe ove Konvencije i preduzeće odgovarajuće i efektivne mjere u tom pogledu između država i kada je to primjereno, u partnerstvu sa relevantnim međunarodnim, regionalnim organizacijama i civilnim društvom, naročito organizacijama lica sa invaliditetom. Te mjere mogu, između ostalog, obuhvatati:

(a) Osiguravanje da međunarodna saradnja, uključujući međunarodne programe razvoja, uključuje i bude pristupačna licima sa invaliditetom;

(b) Olakšavanje i podržavanje izgradnje kapaciteta, uključujući kroz razmjenu informacija, iskustava, programa treninga i obuke, najbolje prakse;

(c) Olakšavanje saradnje u istraživanjima i pristupu naučnom i tehničkom znanju, i

(d) Pružanje, kada je to primjereno, tehničke i ekonomske pomoći, uključujući kroz olakšavanje pristupa i dijeljenje pristupačnih i asistivnih tehnologija, kao i kroz transfer tehnologije.

2. Odredbe ovog člana neće uticati na obavezu svake države potpisnice da ispunjava dužnosti preuzete na osnovu ove Konvencije.

Član 33

Sprovođenje i nadzor nad sprovođenjem Konvencije na nacionalnom planu

1. Države potpisnice će, u skladu sa sistemom svoje unutrašnje organizacije, odrediti jedno ili više tijela u okviru vlade nadležno za pitanja u vezi primjene ove Konvencije, i razmotriće uspostavljanje mehanizma koordinacije koji će olakšati određene akcije u različitim sektorima i na različitim nivoima.

2. Države potpisnice će, u skladu sa svojim zakonskim i administrativnim sistemom, na nivou države zadržati, ojačati, imenovati ili uspostaviti okvir, uključujući jedan ili više nezavisnih mehanizama kada je to primjereno, za promovisanje, zaštitu i nadgledanje sprovođenja odredbi ove Konvencije. Prilikom imenovanja ili uspostavljanja tog mehanizma države potpisnice će uzeti u obzir načela koja se odnose na status i funkcionisanje nacionalnih ustanova za zaštitu i promovisanje ljudskih prava.

3. Civilno društvo, posebno lica sa invaliditetom i organizacije koje ih predstavljaju, biće uključeni i u potpunosti će učestvovati u procesu nadgledanja.

Član 34

Komitet za prava osoba sa invaliditetom

1. Radi ostvarivanja ovde zacrtanih funkcija biće ustanovljen Komitet za prava lica sa invaliditetom (u daljem tekstu „Komitet“).

2. Komitet će se sastojati od 12 eksperata u trenutku kada Konvencija stupi na snagu. Poslije dodatnih šezdeset ratifikacija ili pristupanja Konvenciji, broj članova će se povećati za 6 i dostićiće maksimalni broj članova Komiteta, 18.

3. Članovi Komiteta služiće kao pojedinci i biće visokog moralnog ugleda sa priznatom stručnošću i iskustvom u oblastima uređenim ovom Konvencijom. Prilikom nominacije svojih kandidata države potpisnice vodiće računa i o odredbama stava 3 člana 4 ove Konvencije.

4. Države potpisnice će birati članove Komiteta, vodeći računa o ravnomjernoj geografskoj zastupljenosti, zastupljenosti različitih civilizacija i glavnih pravnih sistema, izbalansiranoj rodnoj zastupljenosti i učešću eksperata sa invaliditetom.

5. Članovi Komiteta biće birani tajnim glasanjem sa liste kandidata koje države potpisnice nomi-

nuju među svojim državljanima na sastanku Konferencije država potpisnica. Na tim sastancima, na kojima će dvije trećine država činiti kvorum, biće izabrani oni kandidati koji dobiju najveći broj glasova koji mora činiti apsolutnu većinu glasova država potpisnica koje prisustvuju sastanku i glasale su.

6. Izbor prvih članova Komiteta biće obavljen najkasnije šest mjeseci po stupanju Konvencije na snagu. Najkasnije četiri mjeseca prije svakog izbora generalni sekretar UN uputiće pismo državama potpiscicama pozivajući ih da u roku od 2 mjeseca podnesu nominacije. Generalni sekretar će potom pripremiti spisak kandidata po azbučnom redu, uz naznaku koje države potpisnice su nominovale kog kandidata i uputiti taj spisak državama potpiscicama Konvencije.

7. Članovi Komiteta biće birani na 4 godine. Mogu biti jednom reizabrani na tu dužnost. Mandat šestorice članova izabranih na prvim izborima okončaće se po isteku dvije godine, a imena tih članova Komiteta biće određena žrijebom od strane predsjedavajućeg odmah poslije sastanka iz stava 5 ovog člana.

8. Izbor šestorice dodatnih članova Komiteta vršiće se prilikom redovnih izbora, u skladu sa odredbama ovog člana.

9. Ukoliko član Komiteta umre ili podnese ostavku, ili izjavi da iz bilo kog drugog razloga ne može više da vrši tu dužnost, država potpisnica koja je nominovala tog člana Komiteta naimenovaće drugo lice koje posjeduje potrebne kvalifikacije i zadovoljava uslove iz relevantnih stavova ovog člana da vrši dužnost do kraja mandata.

10. Komitet će usvojiti svoj Poslovnik o radu.

11. Generalni sekretar UN obezbijediće potrebno osoblje i objekte nužne za efektivan rad i obavljanje dužnosti od strane Komiteta shodno odredbama ove Konvencije i sazvaće prvi sastanak Komiteta.

12. Uz odobrenje Generalne skupštine UN, članovi Komiteta ustanovljenog u skladu sa odredbama ove Konvencije dobijaće nadoknade iz izvora Ujedinjenih nacija pod uslovima koje Skupština postavi, uzimajući u obzir važnost odgovornosti Komiteta.

13. Članovi Komiteta imaće pravo na pogodnosti, privilegije i imunitete eksperata u misiji Ujedinjenih nacija u skladu sa odredbama relevantnih odjeljaka Konvencije o privilegijama i imunitetima Ujedinjenih nacija.

Član 35

Podnošenje izvještaja Komitetu od strane država potpisnica

1. Države potpisnice će preko generalnog sekretara UN Komitetu podnijeti sveobuhvatni izvještaj o mjerama koje su preduzele da bi omogućile ostvarivanje prava priznatih ovom Konvencijom i o napretku ostvarenom u uživanju pomenutih prava u roku od 2 godine od dana kada je Konvencija stupila na snagu za svaku državu ponaosob.

2. Države potpisnice potom će podnositi dalje izvještaje najmanje jednom u 4 godine i dalje, kada Komitet to zatraži.

3. Komitet će odlučiti o smjernicama u vezi sa sadržajem pomenutih izvještaja.

4. Država potpisnica koja je podnijela sveobuhvatan prvi izvještaj Komitetu ne mora u kasnijim izvještajima da ponavlja informacije koje je već pružila. Prilikom pripreme izvještaja Komitetu države potpisnice se pozivaju da razmotre mogućnost usvajanja dotičnog izvještaja na otvoren i pregledan način, uz uzimanje u obzir odredbi iz stava 3 člana 4 ove Konvencije.

5. U svojim izvještajima države potpisnice mogu ukazati na faktore i poteškoće koje utiču na stepen izvršavanja obaveza iz ove Konvencije.

Član 36 **Razmatranje izvještaja**

1. Komitet će razmatrati svaki podnijeti izvještaj, daće komentare i opšte preporuke koje nađe za shodno i proslijediti ih zainteresovanoj državi potpisnici. Država potpisnica može odgovoriti na način koji nađe za shodno. Komitet može od država potpisnica tražiti one dodatne informacije koje smatra relevantnim za sprovođenje Konvencije.

2. Ako država potpisnica značajno kasni sa podnošenjem izvještaja, Komitet može obavestiti dotičnu državu o potrebi da razmotri sprovođenje ove Konvencije u dotičnoj državi na osnovu pouzdanih informacija koje stoje Komitetu na raspolaganju ako država ne podnese izvještaj u roku od 3 mjeseca. U tom slučaju Komitet će pozvati dotičnu državu potpisnicu da učestvuje u takvom razmatranju sprovođenja Konvencije. Ako država potpisnica odgovori podnošenjem relevantnog izvještaja odredbe člana primeniće se odredbe stava 1 ovog člana.

3. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija staviće izvještaje na raspolaganje svim državama potpisnicama.

4. Države potpisnice učiniće izvještaje široko dostupnim javnosti u tim zemljama i olakšaće pristup podnošenju prijedloga i opštih preporuka vezanih za dotične izvještaje.

5. Komitet može, kada nađe za shodno, da specijalizovanim agencijama, programima i fondovima Ujedinjenih nacija i drugim nadležnim tijelima proslijedi izvještaje država potpisnica da bi se bavio zahtjevima, ili ukazivanjem na potrebu za pružanjem tehničkih savjeta ili pomoći, zajedno sa eventualnim opservacijama i predlozima Komiteta vezanim za te zahtjeve ili indikacije.

Član 37 **Saradnja država sa Komitetom**

1. Svaka država potpisnica sarađivaće sa Komitetom i pomagati članovima Komiteta u vršenju njihovih dužnosti.

2. U svojim odnosima sa državama potpisnicama Komitet će razmatrati načine i sredstva za ojačavanje i pospješivanje nacionalnih kapaciteta za sprovođenje ove Konvencije, uključujući kroz međunarodnu saradnju.

Član 38

Odnos Komiteta sa drugim tijelima

Da bi se podstaklo efektivno sprovođenje ove Konvencije i ohrabrila međunarodna saradnja u poljima uređenim ovom Konvencijom:

(a) Specijalizovane agencije i drugi organi Ujedinjenih nacija biće ovlašćeni da budu prisutni prilikom razmatranja sprovođenja onih odredbi Konvencije koji potpadaju pod njihove mandate. Kad nađe za shodno, Komitet može pozvati te specijalizovane agencije i druga nadležna tijela da daju ekspertska mišljenja o sprovođenju onih odredbi Konvencije koji potpadaju pod njihove mandate. Komitet može pozvati specijalizovane agencije i druge organe Ujedinjenih nacija da podnesu izvještaje o sprovođenju Konvencije u oblastima kojima se bave

(b) Prilikom vršenja svog mandata Komitet će se, kada je to primjereno, konsultovati sa drugim relevantnim tijelima za nadzor ustanovljenim u okviru relevantnih međunarodnopravnih dokumenata o zaštiti ljudskih prava da bi osigurao konsistentnost sa njihovim komentarima, opservacijama i preporukama i spriječio dupliranje i preplitanje u vršenju njihovih funkcija.

Član 39

Izveštaj Komiteta

Komitet će svake dvije godine podnositi godišnji izvještaj o svim svojim aktivnostima Generalnoj skupštini UN i Savjetu za ekonomska i socijalna pitanja i može davati prijedloge i opšte preporuke zasnovane na ispitivanju izvještaja i informacija primljenih od strane država potpisnica. Takvi prijedlozi i opšte preporuke biće uključene u izvještaj Komiteta, zajedno sa komentarima država potpisnica ako one podnesu ikakve komentare.

Član 40

Konferencija država potpisnica

1. Države potpisnice sastajaće se redovno na Konferenciji država potpisnica da bi razmatrale bilo koje pitanje vezano za sprovođenje ove Konvencije.

2. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija sazvaće Konferenciju država potpisnica ne kasnije od šest mjeseci od dana stupanja Konvencije na snagu. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija sazivaće kasnije Konferencije svake dvije godine ili u skladu sa odlukom Konferencije država potpisnica.

Član 41

Depozitar

Generalni sekretar Ujedinjenih nacija određen je za depozitara ove Konvencije.

Član 42

Potpisivanje

Ova Konvencija će biti otvorena za potpisivanje svim državama i regionalnim organizacijama za integraciju u središtu Ujedinjenih nacija u Njujorku od 30. marta 2007. godine.

Član 43**Pristanak da se bude obavezan Konvencijom**

Ova Konvencija podliježe ratifikaciji od strane država potpisnica i formalnoj potvrdi od strane regionalnih organizacija za integraciju koje su je potpisale. Biće otvorena za pristupanje svim državama i regionalnim organizacijama za integraciju koje je nijesu potpisale.

Član 44**Regionalne organizacije za integraciju**

1. „Regionalna organizacija za integraciju“ označavaće organizaciju osnovanu od strane suverenih država jednog regiona na koju su njene države članice prenijele nadležnosti u oblastima uređenim ovom Konvencijom. Takve organizacije će u svojim formalnim instrumentima o potvrđivanju ili pristupanju, naznačiti obim njihove nadležnosti u oblastima uređenim ovom Konvencijom. One će kasnije obavestiti depozitara o svakom suštinskom mijenjanju svoje nadležnosti u ovoj oblasti.

2. Pominjanje „država potpisnica“ u ovoj Konvenciji odnosiće se i na pomenute organizacije u okvirima njihovih nadležnosti.

3. Za potrebe stava 1 člana 45 i st. 2 i 3 člana 47 ove konvencije, bilo koji instrument podnijet od strane regionalne organizacije za integraciju neće se brojati.

4. Regionalne organizacije za integraciju mogu u pitanjima koja se nalaze u okviru njihovih nadležnosti ostvariti pravo glasa na konferenciji država potpisnica sa brojem glasova koji će biti jednak broju država članica te organizacije koje su potpisnice ove Konvencije. Ovakve organizacije neće moći da ostvare pravo na glasanje ako bilo koja od njenih država članica iskoristi to pravo i obrnuto.

Član 45**Stupanje na snagu**

1. Ova Konvencija će stupiti na snagu tridesetog dana od datuma deponovanja dvadesetog instrumenta o ratifikaciji ili pristupanju.

2. Za svaku državu ili regionalnu organizaciju za integraciju koja ratifikuje, formalno potvrdi ili pristupi Konvenciji poslije deponovanja dvadesetog instrumenta o ratifikaciji ili pristupanju, Konvencija će stupiti na snagu tridesetog dana nakon što država deponuje svoj instrument.

Član 46**Rezerve**

1. Rezerve nespojive sa ciljem i svrhom ove Konvencije neće biti dozvoljene.

2. Rezerve mogu biti povučene u bilo koje vrijeme.

Član 47

Amandmani

1. Svaka država potpisnica može predložiti amandman i dostaviti ga generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija. Generalni sekretar će potom proslijediti predloženi amandman državama potpisnicama, sa zahtjevom da se izjasne žele li konferenciju država potpisnica radi razmatranja i glasanja o prijedlozima amandmana. U slučaju da se u roku od četiri mjeseca od datuma slanja takvog prijedloga najmanje jedna trećina država potpisnica opredijeli za takvu konferenciju, generalni sekretar UN će sazvati konferenciju pod pokroviteljstvom Ujedinjenih nacija. Svaki amandman usvojen dvotrećinskom većinom prisutnih država potpisnica koje su bile prisutne i glasale na konferenciji generalni sekretar će podnijeti na odobrenje Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija i potom svim državama potpisnicama na prihvatanje.

2. Amandman usvojen i potvrđen u skladu sa stavom 1 ovog člana će stupiti na snagu tridesetog dana od dana kada broj dostavljenih instrumenata o prihvatanju dostigne broj od dvije trećine država potpisnica koje su bile potpisnice u trenutku usvajanja amandmana. Poslije toga, amandman će stupiti na snagu za bilo koju državu trideset dana od dana kada je ta država podnijela instrument o prihvatanju amandmana. Amandman će obavezivati samo one države potpisnice koje su ga prihvatile.

3. Ako konferencija država potpisnica odluči konsenzusom o tome, amandman usvojen i potvrđen u skladu sa odredbama stava 1 koji se odnosi samo na članove 34, 38, 39 i 40 ove Konvencije stupiće na snagu za sve države potpisnice tridesetog dana od dana kada broj instrumenata o prihvatanju dostigne broj od dvije trećine država potpisnica koje su bile potpisnice u trenutku usvajanja amandmana.

Član 48

Povlačenje iz Konvencije

Država potpisnica može se povući iz ove Konvencije pisanim obavještenjem generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija. Povlačenje postaje efektivno godinu dana od dana prijema notifikacije od strane generalnog sekretara.

Član 49

Pristupačni format

Tekst ove Konvencije biće učinjen dostupnim u pristupačnom formatu.

Član 50

Autentičnost tekstova

Arapski, kineski, engleski, francuski, ruski i španski tekstovi ove Konvencije jednako su vjerodostojni. KAO POTVRDA GORE NAVEDENOG, niže potpisani opunomoćenici, punovažno ovlašćeni od strane svojih Vlada, potpisali su ovu Konvenciju.

OPCIONI PROTOKOL NA MEĐUNARODNU KONVENCIJU O PRAVIMA OSOBA SA INVALIDITETOM

Države potpisnice ovog Protokola saglasne su o sljedećem:

Član 1

1. Država potpisnica ovog Protokola (u daljem tekstu „država potpisnica“) priznaje nadležnost Komiteta za prava lica sa invaliditetom (u daljem tekstu „Komitet“) da prima i razmatra predstavke podnijete od strane ili u ime pojedinaca ili grupa pojedinaca pod jurisdikcijom dotične države koji tvrde da su bili žrtve kršenja odredbi ove Konvencije od strane dotične države potpisnice.
2. Komitet ne može primati podneske koji se odnose na pojedinu državu potpisnicu Konvencije ukoliko ta država nije potpisnica ovog protokola.

Član 2

Komitet će odbaciti predstavku kao neprihvatljivu u sljedećim slučajevima:

- (a) Predstavka je anonimna;
- (b) Predstavka predstavlja zloupotrebu prava podnošenja predstavke ili nije spojiva sa odredbama ove Konvencije;
- (c) Isto pitanje je već bilo ispitivano od strane Komiteta ili je predstavljalo ili predstavlja predmet drugog postupka međunarodnog ispitivanja ili mirenja;
- (d) Nijesu iscrpljeni svi raspoloživi pravni lijekovi u domaćem pravosuđu. Ovo pravilo neće se primjenjivati u slučajevima kada je primjena domaćih pravnih lijekova neopravdano produžena ili je vjerovatno da ti pravni lijekovi neće imati efekta;
- (e) Predstavka je očito neosnovana ili nedovoljno potkrijepljena;
- (f) Činjenice iz predstavke su nastupile prije no što je Konvencija ili mogućnost podnošenja predstavke postala obavezujuća za dotičnu državu potpisnicu, osim ukoliko se činjenice nijesu nastavile i poslije tog datuma.

Član 3

Vodeći računa o odredbama člana 2 ovog Protokola, Komitet će državi potpisnici na koju se predstavka odnosi poverljivo skrenuti pažnju na dotičnu predstavku. U roku od šest mjeseci država potpisnica koja je primila predstavku dostaviće Komitetu pisano objašnjenje ili izjavu o slučaju i o pravnim lijekovima, ukoliko ih ima i ukoliko ih je ta država koristila.

Član 4

1. U bilo kom trenutku poslije prijema predstavke, a prije odlučivanja o meritumu slučaja Komitet može državi potpisnici na koju se predstavka odnosi dostaviti na hitno razmatranje zahtjev da država preduzme one privremene mjere koje mogu biti potrebne radi izbjegavanja nanošenja nepovratne štete žrtvi ili žrtvama navodnog kršenja Konvencije.
2. U slučajevima kada Komitet vrši ovlaštenje iz stava 1 ovog člana to neće prejudicirati donošenje odluka o meritumu ili prihvatljivosti predstavke.

Član 5

Komitet će držati zatvorene sjednice kada bude razmatrao predstavke podnijete shodno ovom Protokolu. Poslije ispitivanja predstavke, Komitet će državi potpisnici na koju se predstavka odnosi i podnosiocu predstavke dostaviti svoje sugestije i preporuke, ako ih ima.

Član 6

1. U slučaju da Komitet dođe do pouzdanih informacija koje ukazuju na ozbiljna ili sistematična kršenja prava iz ove Konvencije od strane države potpisnice, Komitet će pozvati dotičnu državu da sarađuje u ispitivanju informacije i da u tom pogledu dostavi svoje stavove u vezi sa informacijom o kojoj je reč.

2. Uzimajući u obzir stavove države potpisnice koje je ova mogla dostaviti Komitetu, kao i bilo koje druge pouzdane informacije do kojih je Komitet mogao doći, Komitet može odrediti jednog ili više svojih članova da sprovedu istragu i hitno podnesu izvještaj. Kada je to opravdano i uz saglasnost države potpisnice, istraga može obuhvatiti i posjetu teritoriji dotične države.

3. Poslije ispitivanja nalaza istrage, Komitet će državi potpisnici na koju se istraga odnosi dostaviti te nalaze, zajedno sa svojim eventualnim komentarima i preporukama.

4. Država potpisnica na koju se istraga odnosi dostaviće svoje stavove Komitetu u roku od šest mjeseci od dana prijema nalaza, komentara i preporuka Komiteta.

5. Istraga će biti sprovedena poverljivo, a od države potpisnice će se tražiti saradnja u svim fazama postupka.

Član 7

1. Komitet može pozvati državu potpisnicu na koju se istraga odnosi da informacije o bilo kojim mjerama preduzetim kao odgovor na istragu vođenu shodno odredbama člana 6 ovog Protokola uključi u svoje izvještaje koje podnosi Komitetu shodno članu 35 Konvencije.

2. Po isteku roka od 6 mjeseci iz stava 4 člana 6, Komitet može, ako to bude potrebno, pozvati državu potpisnicu na koju se istraga odnosi da da informacije o mjerama koje je eventualno preduzela kao odgovor na istragu. U trenutku potpisivanja ili ratifikacije ove Konvencije, ili prilikom pristupanja istoj, svaka država potpisnica može dati izjavu da ne priznaje nadležnost Komiteta predviđenu ovim članovima 6 i 7 ovog Protokola.

Član 9

Generalni sekretar Ujedinjenih nacija je određen za depozitara ove Konvencije.

Član 10

Ovaj Protokol će biti otvoren za potpisivanje svim državama i regionalnim organizacijama za integraciju koje su potpisnice Konvencije u sjedištu Ujedinjenih nacija u Njujorku od 30. marta 2007. godine.

Član 11

Ovaj Protokol podliježe ratifikaciji od strane država potpisnica Protokola koje su ratifikovale ili pristupile Konvenciji. Biće otvoren za formalnu potvrdu od strane regionalnih organizacija za

integraciju koje su potpisale Protokol, a formalno su ratifikovale ili pristupile Konvenciji. Biće otvoren za pristupanje svim državama i regionalnim organizacijama za integraciju koje su ratifikovale, formalno potvrdile ili pristupile Konvenciji, a nijesu potpisale Protokol.

Član 12

1. „Regionalna organizacija za integraciju“ označavaće organizaciju osnovanu od strane suverenih država jednog regiona na koju su njene države članice prenijele nadležnosti u oblastima uređenim ovom Konvencijom i ovim Protokolom. Takve organizacije će u svojim formalnim instrumentima o potvrđivanju ili pristupanju, naznačiti obim njihove nadležnosti u oblastima uređenim ovom Konvencijom i ovim Protokolom. One će kasnije obavestiti depozitara o svakom suštinskom mijenjanju svoje nadležnosti u ovoj oblasti.

2. Pominjanje „država potpisnica“ u ovom Protokolu odnosiće se i na pomenute organizacije u okvirima njihovih nadležnosti.

3. Za potrebe stava 1 člana 13 i stava 2 člana 15 bilo koji instrument podnijet od strane regionalne organizacije za integraciju neće se brojati.

4. Regionalne organizacije za integraciju mogu u pitanjima koja se nalaze u okviru njihovih nadležnosti ostvariti pravo glasa na konferenciji država potpisnica sa brojem glasova koji će biti jednak broju država članica te organizacije koje su potpisnice ovog Protokola. Ovakve organizacije neće moći da ostvare pravo na glasanje ako bilo koja od njenih država članica iskoristi to pravo i obrnuto.

Član 13

1. Poslije stupanja Konvencije na snagu, ovaj Protokol će stupiti na snagu tridesetog dana od datuma deponovanja desetog instrumenta o ratifikaciji ili pristupanju.

2. Za svaku državu ili regionalnu organizaciju za integraciju koja ratifikuje, formalno potvrdi ili pristupi Protokolu poslije deponovanja desetog instrumenta o ratifikaciji ili pristupanju, Protokol će stupiti na snagu tridesetog dana nakon što država deponuje svoj instrument.

Član 14

1. Rezerve nespojive sa ciljem i svrhom ovog Protokola neće biti dozvoljene.

2. Rezerve mogu biti povučene u bilo koje vrijeme.

Član 15

1. Svaka država potpisnica može predložiti amandman na ovaj Protokol i dostaviti ga generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija. Generalni sekretar će potom proslijediti predloženi amandman državama potpisnicama, sa zahtjevom da se izjasne žele li sastanak država potpisnica radi razmatranja i glasanja o prijedlozima amandmana. U slučaju da se u roku od četiri mjeseca od datuma slanja takvog prijedloga najmanje jedna trećina država potpisnica opredijeli za takav sastanak, generalni sekretar UN će sazvati sastanak pod pokroviteljstvom Ujedinjenih nacija. Svaki amandman usvojen dvotrećinskom većinom prisutnih država potpisnica koje su glasale na konferenciji generalni sekretar će podnijeti na odobrenje Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija i potom svim državama potpisnicama na prihvatanje.

2. Amandman usvojen i potvrđen u skladu sa stavom 1 ovog člana će stupiti na snagu tridesetog dana od dana kada broj instrumenata o prihvatanju dostigne broj od dvije trećine država potpisnica

koje su bile potpisnice u trenutku usvajanja amandmana. Poslije toga, amandman će stupiti na snagu za bilo koju državu trideset dana od dana kada je ta država podnijela instrument o prihvatanju amandmana. Amandman će obavezivati samo one države potpisnice koje su ga prihvatile.

Član 16

Država potpisnica može se povući iz ovog Protokola pisanim obavještenjem generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija. Povlačenje postaje efektivno godinu dana od dana prijema notifikacije od strane generalnog sekretara.

Član 17

Tekst ovog Protokola biće učinjen dostupnim u pristupačnom formatu.

Član 18

Arapski, kineski, engleski, francuski, ruski i španski tekstovi ovog Protokola jednako su vjerodostojni. KAO POTVRDA GORE NAVEDENOG, niže potpisani opunomoćenici, punovažno ovlašćeni od strane svojih Vlada, potpisali su ovaj Protokol.

PRILOG III

Na osnovu člana 82 stav 1 tačka 2 i člana 91 stav 2 Ustava Crne Gore, Skupština Crne Gore 24. saziva, na 10. sjednici prvog redovnog zasijedanja u 2010. godini, dana 27. jula 2010. godine, donijela je

ZAKON O ZABRANI DISKRIMINACIJE

I. OSNOVNE ODREDBE

Član 1

Zabrana i zaštita od diskriminacije ostvaruje se u skladu sa ovim zakonom.

Na zabranu i zaštitu od diskriminacije primjenjuju se i odredbe drugih zakona kojima se uređje zabrana i zaštita od diskriminacije po pojedinim osnovama ili u vezi sa ostvarivanjem pojedinih prava, ukoliko nijesu u suprotnosti sa ovim zakonom.

Član 2

Zabranjen je svaki oblik diskriminacije, po bilo kom osnovu.

Diskriminacija je svako neopravdano, pravno ili faktičko, neposredno ili posredno pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje postupanja prema jednom licu, odnosno grupi lica u odnosu na druga lica, kao i isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva nekom licu u odnosu na druga lica, koje se zasniva na rasi, boji kože, nacionalnoj pripadnosti, društvenom ili etničkom porijeklu, vezi sa nekim manjinskim narodom ili manjinskom nacionalnom zajednicom, jeziku, vjeri ili uvjerenju, političkom ili drugom mišljenju, polu, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, zdravstvenom stanju, invaliditetu, starosnoj dobi, imovnom stanju, bracnom ili porodicnom stanju, pripadnosti grupi ili pretpostavci o pripadnosti grupi, političkoj partiji ili drugoj organizaciji, kao i drugim ličnim svojstvima.

Neposredna diskriminacija postoji ako se aktom, radnjom ili nečinjenjem lice ili grupa lica, u istoj ili sličnoj situaciji, dovode ili su dovedeni, odnosno mogu biti dovedeni u nejednak položaj u odnosu na drugo lice ili grupu lica po nekom od osnova iz stava 2 ovog člana, osim ako su taj akt, radnja ili nečinjenje objektivno i razumno opravdani zakonitim ciljem, uz upotrebu sredstava koja su primjerena i neophodna za postizanje cilja, odnosno u prihvatljivo srazmjernom odnosu sa ciljem koji se želi postići.

Posredna diskriminacija postoji ako prividno neutralna odredba propisa ili opšteg akta, kriterijum ili praksa dovodi ili bi mogla dovesti lice ili grupu lica u nejednak položaj u odnosu na druga lica ili grupu lica, po nekom od osnova iz stava 2 ovog člana, osim ako je ta odredba, kriterijum ili praksa objektivno i razumno opravdana zakonitim ciljem, uz upotrebu sredstava koja su primjerena i neophodna za postizanje cilja, odnosno u prihvatljivo srazmjernom odnosu sa ciljem koji se želi postići.

Diskriminacijom se smatra i podstičanje ili davanje instrukcija da se određeno lice ili grupa lica diskriminišu po nekom od osnova iz stava 1 ovog člana.

Član 3

Pravo na zaštitu od diskriminacije pripada svim fizičkim i pravnim licima na koja se primjenjuju propisi Crne Gore, ako su diskriminisana po nekom od osnova iz člana 2 stav 2 ovog zakona.

Član 4

Niko ne može da trpi štetne posljedice zbog prijavljivanja slučaja diskriminacije, davanja iskaza pred nadležnim organom ili nuđenja dokaza u postupku u kojem se ispituje slučaj diskriminacije.

Član 5

Posebne mjere koje su usmjerene na stvaranje uslova za ostvarivanje nacionalne, rodne i ukupne ravnopravnosti i zaštite lica koja su po bilo kom osnovu u nejednakom položaju mogu uvoditi državni organi, organi državne uprave, organi jedinica lokalne samouprave, javna preduzeća i druga pravna lica koja vrše javna ovlaštenja (u daljem tekstu: organi), kao i druga pravna i fizička lica. Mjere iz stava 1 ovog člana primjenjuju se srazmjerno potrebama i mogućnostima i traju do ostvarenja ciljeva koji su tim mjerama utvrđeni.

Član 6

Pristanak lica na diskriminaciju ne oslobađa odgovornosti lice koje vrši diskriminaciju, daje instrukcije ili podstiče na vršenje diskriminacije.

II. POSEBNI OBLICI DISKRIMINACIJE

Član 7

Uznemiravanje, po nekom od osnova iz člana 2 stav 2 ovog zakona, predstavlja određeno ponašanje ili postupanje prema nekom licu, koje takvo ponašanje ili postupanje ne želi, a koje ima za cilj ili predstavlja povredu ličnog dostojanstva i izaziva strah, neugodnost, neprijateljstvo, poniženje ili uvrijeđenost.

Član 8

Mobing je ponašanje na radnom mjestu, kojim jedno ili više lica sistematski, u dužem vremenskom periodu, psihički zlostavlja ili ponižava drugo lice vrijeđanjem, omalovažavanjem, uznemiravanjem i drugim aktivnostima i dovodi to lice u nejednak položaj po nekom od osnova iz člana 2 stav 2 ovog zakona, što ima za cilj ugrožavanje njegovog/njenog ugleda, časti, dostojanstva i integriteta, a može izazvati štetne posljedice mentalne, psihosomatske i socijalne prirode ili dovesti u pitanje profesionalnu budućnost lica koje je žrtva mobinga.

Član 9

Segregacija je svako razdvajanje lica ili grupe lica po nekom od osnova iz člana 2 stav 2 ovog zakona, osim u slučajevima kad je razdvajanje objektivno i opravdano, a način za postizanje tog cilja je neophodan i srazmjeran.

Član 10

Ograničavanje ili onemogućavanje korišćenja objekata i površina u javnoj upotrebi licu ili grupi lica, po nekom od osnova iz člana 2 stav 2 ovog zakona, smatra se diskriminacijom.

Pravo na korišćenje objekata i površina u javnoj upotrebi može biti ograničeno samo u skladu sa zakonom.

Član 11

Diskriminacijom u oblasti pružanja javnih usluga, po nekom od osnova iz člana 2 stav 2 ovog zakona, smatra se:

- 1) otežavanje ili onemogućavanje pružanja javnih usluga;
- 2) odbijanje pružanja javnih usluga;
- 3) uslovljavanje pružanja javnih usluga uslovima koji se ne traže od drugih lica ili grupe lica;
- 4) namjerno kašnjenje ili odlaganje pružanja usluga, iako je lice ili grupa lica zatražila i ispunila uslove za blagovremeno pružanje usluga prije drugih lica.

Član 12

Onemogućavanje, ograničavanje ili otežavanje zapošljavanja, rada, školovanja ili bilo koje drugo neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje prema licu ili grupi lica, po osnovu zdravstvenog stanja, smatra se diskriminacijom.

Član 13

Onemogućavanje ili ograničavanje ostvarivanja prava ili bilo koje drugo neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje prema licu ili grupi lica, po osnovu starosne dobi, smatra se diskriminacijom.

Član 14

Zabranjena je diskriminacija pojedinaca ili grupa lica zbog političkog ubjeđenja, zbog pripadanja ili nepripadanja političkoj partiji ili drugoj organizaciji.

Član 15

Diskriminacijom u oblasti vaspitanja, obrazovanja i stručnog osposobljavanja smatra se otežavanje ili onemogućavanje upisa u vaspitno-obrazovnu ustanovu i ustanovu visokog obrazovanja i izbora obrazovnog programa na svim nivoima vaspitanja i obrazovanja, isključivanje iz ovih ustanova, otežavanje ili uskraćivanje mogućnosti praćenja nastave i učešća u drugim vaspitnim, odnosno obrazovnim aktivnostima, razvrstavanje djece, učenika/ca, polaznika/ca obrazovanja i studenata/kinja, zlostavljanje ili na drugi način neopravdano pravljenje razlika ili nejednako postupanje prema njima, po nekom od osnova iz člana 2 stav 2 ovog zakona.

Član 16

Pored slučajeva diskriminacije utvrđenih zakonom kojim se uređuje oblast rada i zapošljavanja, diskriminacijom u radu smatra se i isplata nejednake zarade, odnosno naknade za rad jednake vrijednosti licu ili grupi lica, po nekom od osnova iz člana 2 stav 2 ovog zakona.

Pravo na zaštitu od diskriminacije iz stava 1 ovog člana imaju i lica koja obavljaju privremene i povremene poslove ili poslove po posebnom ugovoru, studenti/kinje i učenici/ce na praksi, kao i druga lica koja po bilo kom osnovu učestvuju u radu kod poslodavca.

Ne smatra se diskriminacijom pravljenje razlike, isključenje ili davanja prvenstva zbog osobnosti određenog posla kod kojeg lično svojstvo lica predstavlja stvarni i odlučujući uslov obavljanja posla, ako je svrha koja se time želi postići opravdana, kao i preduzimanje mjera zaštite prema pojedinim kriterijumima lica iz stava 2 ovog člana.

Član 17

Diskriminacijom se smatra svako pravljenje razlike, nejednako postupanje ili dovođenje u nejednak položaj lica ili grupe lica po osnovu vjere ili uvjerenja, pripadanja ili nepripadanja nekoj vjerskoj zajednici.

Član 18

Pod diskriminacijom lica sa invaliditetom smatra se, naročito: onemogućavanje ili otežavanje pristupa zdravstvenoj zaštiti, odnosno uskraćivanje prava na zdravstvenu zaštitu, redovni medicinski tretman i ljekove, rehabilitaciona sredstva i mjere; uskraćivanje prava na školovanje, odnosno obrazovanje; uskraćivanje prava na rad i prava iz radnog odnosa, u skladu sa potrebama tog lica; uskraćivanje prava na brak, na stvaranje porodice i drugih prava iz oblasti bračnih i porodičnih odnosa.

Nedostupnost prilaza objektima i površinama u javnoj upotrebi licima smanjene pokretljivosti i licima sa invaliditetom, odnosno onemogućavanje, ograničavanje ili otežavanje korišćenja navedenih objekata, na način koji nije nesrazmjeran teret za pravno ili fizičko lice koje je dužno da to omogući, smatra se diskriminacijom u smislu stava 1 ovog člana

Diskriminacija lica sa invaliditetom postoji i u slučaju kad nijesu preduzete posebne mjere za otklanjanje ograničenja, odnosno nejednakog položaja u kojem se ta lica nalaze.

Član 19

Svako pravljenje razlike, nejednako postupanje ili dovođenje u nejednak položaj lica po osnovu rodnog identiteta ili seksualne orijentacije smatra se diskriminacijom.

Svako ima pravo da izrazi svoj rodni identitet i seksualnu orijentaciju.

Rodni identitet i seksualna orijentacija su privatna stvar svakog lica i niko ne može biti pozvan da se javno izjasni o svom rodnom identitetu i seksualnoj orijentaciji.

Član 20

Težim oblikom diskriminacije, po nekom od osnova iz člana 2 stav 2 ovog zakona, smatra se diskriminacija:

- 1) učinjena prema istom licu ili grupi lica po više osnova iz člana 2 stav 2 ovog zakona (višestruka diskriminacija);
- 2) učinjena više puta prema istom licu ili grupi lica (ponovljena diskriminacija);
- 3) učinjena u dužem vremenskom periodu prema istom licu ili grupi lica (produžena diskriminacija);
- 4) propagiranjem putem javnih glasila, kao i ispisivanjem i isticanjem sadržaja i simbola diskriminatorne sadržine na javnim mjestima;
- 5) koja ima naročito teške posljedice po diskriminisano lice, grupu lica ili po njihovu imovinu.

III. ZAŠTITNIK/CA LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA

Član 21

Pored nadležnosti i ovlašćenja propisanih posebnim zakonom, Zaštitnik/ca ljudskih prava i sloboda (u daljem tekstu: Zaštitnik/ca) je nadležan/na i da:

- 1) podnosiocu/teljki pritužbe koji/a smatra da je diskriminisan/na od strane fizičkog ili pravnog lica daje potrebna obavještenja o njegovim/njenim pravima i obavezama, kao i mogućnostima sudske i druge zaštite;
- 2) sprovodi postupak mirenja, uz pristanak lica koje smatra da je diskriminirano i organa, drugog pravnog i fizičkog lica za koje ono smatra da je izvršilo diskriminaciju, uz mogućnost zaključivanja vansudskog poravnanja, u skladu sa zakonom kojim se uređuje postupak posredovanja;
- 3) informiše javnost o značajnijim pojavama diskriminacije;
- 4) po potrebi, vrši istraživanja u oblasti diskriminacije;
- 5) vodi posebnu evidenciju o podnijetim pritužbama u vezi sa diskriminacijom;
- 6) prikuplja i analizira statističke podatke o slučajevima diskriminacije;
- 7) preduzima aktivnosti radi podizanja svijesti o pitanjima u vezi sa diskriminacijom.

Član 22

Svako ko smatra da je diskriminisan aktom, radnjom ili nepostupanjem organa i drugih pravnih i fizičkih lica, može se obratiti pritužbom Zaštitniku/ci.

Pritužbu iz stava 1 ovog člana Zaštitniku/ci mogu podnijeti i organizacije ili pojedinci/ke koji/e se bave zaštitom ljudskih prava, uz saglasnost diskriminiranog lica ili grupe lica.

Postupanje po pritužbama iz st. 1 i 2 ovog člana, sprovodi se u skladu sa propisima kojima je uređen način rada Zaštitnika/ce, ukoliko ovim zakonom nije drukčije uređeno.

Član 23

Zaštitnik/ca, u posebnom dijelu godišnjeg izvještaja, obavještava Skupštinu Crne Gore o uočenim pojavama diskriminacije i preduzetim aktivnostima i predlaže preporuke i mjere za otklanjanje diskriminacije.

O uočenim pojavama diskriminacije Zaštitnik/ca može da podnese Skupštini Crne Gore poseban izvještaj, ako to od njega zatraži nadležno radno tijelo Skupštine Crne Gore ili ako Zaštitnik/ca ocjeni da to zahtijevaju naročito važni razlozi.

IV. SUDSKA ZAŠTITA

Član 24

Svako ko smatra da je povrijeđen diskriminatornim postupanjem organa, drugog pravnog i fizičkog lica ima pravo na zaštitu pred sudom, u skladu sa zakonom.

Postupak se pokrene tužbom.

Na postupak iz stava 2 ovog člana shodno se primjenjuju odredbe zakona kojim se uređuje parnični postupak, ako ovim zakonom nije drukčije određeno.

Postupak iz stava 2 ovog člana je hitan.

U sporu za zaštitu od diskriminacije revizija je uvijek dozvoljena.

Član 25

U postupku za zaštitu od diskriminacije mjesno je nadležan, pored suda opšte mjesne nadležnosti, i sud na čijem području je prebivalište, odnosno sjedište tužioca/teljke.

Član 26

Tužbom iz člana 24 stav 2 ovog zakona može se tražiti i:

- 1) utvrđenje da je tuženi/a diskriminatorски postupao/la prema tužiocu/teljki;
- 2) zabrana vršenja radnje od koje prijeto diskriminacija, odnosno zabrana ponavljanja radnje diskriminacije;
- 3) naknada štete, u skladu sa zakonom;
- 4) objavljivanje presude kojom je utvrđena diskriminacija na trošak tuženog/e u medijima, ukoliko je diskriminacija izvršena putem medija.

U slučajevima iz stava 1 tac. 1 i 2 ovog člana tužbeni zahtjev se istice zajedno sa zahtjevima za zaštitu prava o kojima se odlučuje u parničnom postupku, ako su ovi zahtjevi u međusobnoj vezi i zasnivaju se na istom činjeničnom i pravnom osnovu.

Tužba iz stava 1 tac. 1 i 2 ovog člana može se podnijeti samostalno samo ako akt ili radnja diskriminacije nije imala za posljedicu gubitak ili povredu nekog prava.

Član 27

Tužba iz člana 24 stav 2 ovog zakona može se podnijeti u roku od 90 dana od dana saznanja za učinjenu diskriminaciju.

Član 28

Prije pokretanja ili u toku postupka po tužbi iz člana 24 ovog zakona sud može, na predlog stranke, odrediti privremene mjere.

U predlogu za izdavanje privremene mjere mora se učiniti vjerovatnim da je mjera potrebna da bi se spriječila opasnost od nastupanja nenadoknadive štete, osobito teške povrede prava na jednako postupanje ili sprječavanje nasilja.

O predlogu za izdavanje privremene mjere sud je dužan da donese odluku bez odlaganja.

Na postupak iz stava 1 ovog člana shodno se primjenjuju odredbe Zakona o izvršnom postupku.

Član 29

Ukoliko tužilac/teljka učini vjerovatnim da je tuženi/a izvršio/la akt diskriminacije, teret dokazivanja da usljed tog akta nije došlo do povrede jednakosti u pravima i pred zakonom prelazi na tuženog/u. Odredba stava 1 ovog člana ne odnosi se na prekršajni i krivični postupak.

Član 30

Tužbu iz člana 26 stav 1 tac. 1, 2 i 4 ovog zakona, u ime diskriminisanog lica, mogu podnijeti i organizacije ili pojedinci/ke koji/e se bave zaštitom ljudskih prava.

Tužba iz stava 1 ovog člana može se podnijeti samo uz pisani pristanak diskriminisanog lica ili grupe lica.

Član 31

Podnosilac/teljka tužbe iz čl. 24 i 30 ovog zakona koji/a je podnio/la i pritužbu Zaštitniku/ci dužan/na je da pisanim putem obavijesti Zaštitnika/cu o pokretanju sudskog postupka.

V. INSPEKCIJSKI NADZOR

Član 32

Inspeksijski nadzor nad sprovođenjem ovog zakona u odnosu na diskriminaciju u oblasti rada i zapošljavanja, zaštite na radu, zdravstvene zaštite, obrazovanja, građevinarstva, saobraćaja, turizma i u drugim oblastima vrše inspekcije nadležne za te oblasti, u skladu sa zakonom.

VI. EVIDENCIJA

Član 33

Organi, druga pravna i fizička lica obavezni su da vode posebnu evidenciju o svim slučajevima prijavljene diskriminacije i da podatke iz evidencije blagovremeno dostave Zaštitniku/ci.

Sudovi, inspeksijski organi i organi za prekršaje obavezni su da vode posebnu evidenciju o podnijetim tužbama u vezi sa diskriminacijom i da podatke iz evidencije blagovremeno dostave Zaštitniku/ci.

Bliži sadržaj i način vođenja evidencija iz stava 2 ovog člana propisuje organ državne uprave nadležan za ljudska i manjinska prava.

VII. KAZNE NE ODREDBE

Član 34

Novčanom kaznom od dvjestostrukog do tristostrukog iznosa minimalne zarade u Crnoj Gori kazniće se za prekršaj pravno lice ili preduzetnik, ako:

- 1) odbije pružanje javnih usluga, uslovi pružanje usluga uslovima koji se ne traže od drugih lica ili grupe lica ili namjerno kasni ili odlaže pružanje usluga, iako su lice ili grupa lica zatražili i ispunili uslove za pravovremeno pružanje usluga prije drugih lica (član 11 stav 1 tač. 2, 3 i 4);
- 2) onemogućiti, ograničiti ili oteža korišćenje prilaza objektima i površinama u javnoj upotrebi licima smanjene pokretljivosti i licima sa invaliditetom (član 18 stav 2);
- 3) podnese tužbu bez pisanog pristanka diskriminisanog lica ili grupe lica (član 30 stav 2);
- 4) ne vodi posebnu evidenciju o svim slučajevima prijavljene diskriminacije ili podatke iz evidencije blagovremeno ne dostavi Zaštitniku/ci (član 33 stav 1);
- 5) ne vodi posebnu evidenciju o podnijetim tužbama u vezi sa diskriminacijom ili podatke iz evidencije blagovremeno ne dostavi Zaštitniku/ci (član 33 stav 2).

Za prekršaj iz stava 1 ovog člana kazniće se i odgovorno lice u organu ili pravnom licu i fizičko lice novčanom kaznom u visini dvadesetostrukog iznosa minimalne zarade u Crnoj Gori.

VIII. PRELAZNE I ZAVRŠNA ODREDBA

Član 35

Postupci po pritužbama koje se odnose na diskriminaciju podnešenim prije stupanja na snagu ovog zakona okončaće se u skladu sa propisima koji su se primjenjivali do dana stupanja na snagu ovog zakona.

Član 36

Podzakonski akt iz člana 33 stav 3 ovog zakona donijeće se u roku od šest mjeseci od dana stupanja na snagu ovog zakona.

Član 37

Ovaj zakon stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom listu Crne Gore".

PRILOG IV

ZAKON O ZABRANI DISKRIMINACIJE LICA SA INVALIDITETOM

- 22. jula 2011. godine -

Član 1

Zabrana diskriminacije lica sa invaliditetom ostvaruje se u skladu sa ovim zakonom. Na zabranu diskriminacije lica sa invaliditetom primjenjuju se odredbe Zakona o zabrani diskriminacije i odredbe drugih zakona kojima se uređuje zabrana diskriminacije lica sa invaliditetom, ukoliko nijesu u suprotnosti sa ovim zakonom.

Član 2

Zabranjen je svaki oblik diskriminacije lica sa invaliditetom, po bilo kom osnovu. Pristanak lica sa invaliditetom na diskriminaciju ne oslobađa odgovornosti lice koje vrši diskriminaciju.

Član 3

Ovaj zakon se zasniva na načelima:

- poštovanja ljudskih prava i dostojanstva lica sa invaliditetom;
- podsticanja uključivanja lica sa invaliditetom u sve oblasti društvenog života na osnovima ravnopravnosti;
- uključivanje lica sa invaliditetom u sve procese u kojima se odlučuje o njihovim pravima i obavezama;
- jednakosti u ostvarivanju prava i obaveza lica sa invaliditetom sa drugim licima.

Član 4

Pojedini izrazi upotrijebljeni u ovom zakonu imaju sljedeća značenja:

- 1) lice sa invaliditetom je lice koje ima dugoročna fizička, mentalna, intelektualna ili senzorna oštećenja, koja u sadejstvu sa različitim barijerama mogu otežati puno i efektivno učešće ovog lica u društvu na osnovu jednakosti sa drugima;
- 2) objekti u javnoj upotrebi su objekti: vaspitne, obrazovne i kulturne namjene; zdravstvene, rehabilitacione, socijalne i dječje zaštite; sportsko-rekreacione, trgovačke, ugostiteljske i turističke namjene; poštanske, telekomunikacione i saobraćajne namjene; zakonodavne, sudske, upravne i slične namjene; objekti za vjerske obrede i vjerske poslove; objekti u kojima često borave lica sa invaliditetom; prostori i površine javne namjene i slično;
- 3) javne površine su parkovi, trgovi, javne saobraćajnice i slično;
- 4) organ je državni organ, organ državne uprave, organ i služba lokalne samouprave, javne ustanove, privredna društva, kao i druga pravna lica;
- 5) javni prevoz je prevoz u drumskom (gradskom i međugradskom), željezničkom, pomorskom i vazdušnom saobraćaju.

Član 5

Neposredna diskriminacija postoji ako se lice ili grupa lica, u istoj ili sličnoj situaciji, aktom, radnjom ili nečinjenjem dovode ili su dovedeni, odnosno mogu biti dovedeni u nejednak položaj, u odnosu na druga lica ili grupu lica, po osnovu invaliditeta, osim ako su taj akt, radnja ili nečinjenje objektivno i razumno opravdani zakonitim ciljem, uz upotrebu sredstava koja su primjerena i neophodna za postizanje cilja, odnosno u prihvatljivo srazmjernom odnosu sa ciljem koji se želi postići. Posredna

diskriminacija postoji ako se lice ili grupa lica, po osnovu invaliditeta, dovode ili su dovedeni, odnosno mogu biti dovedeni u nejednak položaj u odnosu na druga lica ili grupu lica, donošenjem propisa ili opšteg akta ili preduzimanjem radnje koja je prividno zasnovana na načelu jednakosti i nediskriminacije, osim ako je taj akt ili radnja objektivno i razumno opravdana zakonitim ciljem, uz upotrebu sredstava koja su primjerena i neophodna za postizanje cilja odnosno u prihvatljivo srazmjernom odnosu sa ciljem koji se želi postići. Pod diskriminacijom lica sa invaliditetom se smatra i:

- 1) ako se prema licu ili grupi lica, po osnovu invaliditeta, neopravdano postupa, u odnosu kako bi se postupalo prema drugome, zbog toga što su tražili, odnosno namjeravali da traže pravnu zaštitu od diskriminacije;
- 2) podsticanje ili davanje instrukcija da se prema određenom licu ili grupi lica vrši diskriminacija po osnovu invaliditeta.

Član 6

Povreda jednakih prava i obaveza postoji:

- 1) ako se licu ili grupi lica, po osnovu invaliditeta, uskraćuju prava i obaveze, odnosno nameću obaveze koje se u istoj ili sličnoj situaciji ne uskraćuju ili ne nameću drugom licu ili grupi lica;
- 2) ako su cilj ili posljedica preduzetih mjera prema licu sa invaliditetom neopravdani i ako ne postoji srazmjera između preduzetih mjera i cilja koji se ovim mjerama ostvaruje.

Neće se smatrati diskriminacijom i povredom jednakih prava i obaveza propisi i uvođenje posebnih mjera, donijetih u cilju zaštite lica sa invaliditetom, članova njihovih porodica i organizacija koje se bave zaštitom lica sa invaliditetom, a kojima se pruža posebna podrška, neophodna za ostvarivanje i korišćenje prava, pod istim uslovima pod kojima ih ostvaruju i koriste druga lica.

Član 7

Diskriminacijom lica sa invaliditetom, po osnovu invaliditeta, u postupcima pred organima se smatra:

- 1) uskraćivanje prava opštim ili pojedinačnim pravnim aktom, ako se ovo pravo u istim okolnostima priznaje drugim licima;
- 2) postavljanje posebnih uslova za ostvarivanje prava, osim ako te uslove opravdavaju razlozi opšte, lične i imovinske bezbjednosti;
- 3) uskraćivanje prava u okviru diskrecionog ovlašćenja, ako je do uskraćivanja došlo zbog invalidnosti podnosioca zahtjeva;
- 4) vođenje upravnog, sudskog ili drugog postupka na način koji onemogućava ili otežava ostvarenje prava lica sa invaliditetom.

Diskriminacijom lica sa invaliditetom, po osnovu invaliditeta, u postupcima pred organima se smatra i uznemiravanje, vrijeđanje i omalovažavanje od strane zaposlenih.

Član 8

Diskriminacijom lica sa invaliditetom, po osnovu invaliditeta, u korišćenju objekata i površina u javnoj upotrebi se smatra:

- 1) nedostupnost objekata i površina u javnoj upotrebi;
- 2) onemogućavanje pristupa, kretanja, boravka i rada u objektima u javnoj upotrebi.

Pravo na korišćenja objekata i površina u javnoj upotrebi može biti ograničeno samo u skladu sa zakonom.

Član 9

Diskriminacijom u oblasti pružanja javnih usluga licu sa invaliditetom, po osnovu invaliditeta, se smatra:

- 1) otežavanje ili onemogućavanje pružanja javnih usluga, osim ako bi pružanje usluge ugrozilo život ili zdravlje lica sa invaliditetom ili drugog lica;
- 2) odbijanje pružanja javnih usluga;
- 3) pružanje usluge pod drugačijim i nepovoljnijim uslovima od onih pod kojima se usluga pruža drugim korisnicima, osim ako bi pružanje usluge ugrozilo život ili zdravlje lica sa invaliditetom ili drugog lica;
- 4) povećanje cijene usluge srazmjerno povećanim troškovima neposredno proisteklim iz pružanja javne usluge licu sa invaliditetom.

Diskriminacijom u pružanju javnih usluga se smatra i uznemiravanje, vrijeđanje i omalovažavanje lica sa invaliditetom, po osnovu invaliditeta, od strane lica koje pruža te usluge.

Član 10

Diskriminacijom lica sa invaliditetom, po osnovu invaliditeta, u oblasti zdravstvene zaštite se smatra:

- 1) odbijanje da se pruži zdravstvena usluga licu sa invaliditetom, po osnovu invaliditeta;
- 2) postavljanje posebnih uslova za pružanje zdravstvenih usluga licu sa invaliditetom, po osnovu invaliditeta;
- 3) uskraćivanje informacija o trenutnom zdravstvenom stanju, preduzetim ili namjeranim mjerama liječenja i rehabilitacije lica sa invaliditetom, po osnovu invaliditeta. Diskriminacijom u oblasti zdravstvene zaštite se smatra i uznemiravanje, vrijeđanje ili omalovažavanje lica sa invaliditetom, po osnovu invaliditeta, od strane zaposlenih, u toku boravka u zdravstvenoj ustanovi.

Član 11

Diskriminacijom lica sa invaliditetom po osnovu invaliditeta u oblasti vaspitanja i obrazovanja se smatra:

- 1) uskraćivanje upisa djeteta predškolskog uzrasta, učenika/ce, odnosno studenta/kinje u odgovarajuću vaspitno-obrazovnu ustanovu, u skladu sa zakonom;
- 2) isključivanje iz vaspitno-obrazovne ustanove djeteta predškolskog uzrasta, učenika/ce, odnosno studenta/kinje suprotno zakonu;
- 3) propisivanje psihofizičkih sposobnosti kao posebnog uslova za upis u vaspitno-obrazovnu ustanovu, osim ako se obrazovnim programom kao poseban uslov za upis ne traži posebna nadarenost i psihofizičke sposobnosti. Diskriminacijom u oblasti vaspitanja i obrazovanja se smatra i uznemiravanje, vrijeđanje i omalovažavanje djeteta predškolskog uzrasta, učenika/ce, odnosno studenta/kinje, po osnovu invaliditeta od strane zaposlenih i učenika/ce, odnosno studenta/kinje. Diskriminacijom lica sa invaliditetom, po osnovu invaliditeta, u oblasti vaspitanja i obrazovanja se smatra se:
  - 1) provjera sklonosti, nadarenosti ili psihofizičkih sposobnosti djece, učenika/ce, odnosno studenta/kinje, u skladu sa obrazovnim programom, odnosno studijskim programom;
  - 2) individualni rad sa djecom, odnosno učenicima na osnovu individualnog razvojno-obrazovnog programa.

Član 12

Zabranjeno je vršiti diskriminaciju lica sa invaliditetom, po osnovu invaliditeta, u oblasti zapošljavanja, prema:

- 1) licu sa invaliditetom koje traži zaposlenje; 2) staraocu lica sa invaliditetom koji traži zaposlenje.
- Diskriminacijom lica sa invaliditetom, po osnovu invaliditeta, u oblasti zapošljavanja se smatra i prethodna provjera psihofizičkih sposobnosti za radno mjesto za koje provjera nije propisana. Diskriminacijom lica sa invaliditetom, po osnovu invaliditeta, u zapošljavanju ne smatra se:
- 1) izbor kandidata/kinje koji je pokazao/la najbolji rezultat na prethodnoj provjeri psihofizičkih sposobnosti, u odnosu na uslove predviđene za radno mjesto;
  - 2) preduzimanje podsticajnih mjera za brže zapošljavanje lica sa invaliditetom u skladu sa zakonom.

Član 13

Zabranjeno je vršiti diskriminaciju lica sa invaliditetom, po osnovu invaliditeta, u oblasti rada, prema:

- 1) zaposlenom licu sa invaliditetom;
  - 2) zaposlenom staraocu lica sa invaliditetom.
- Diskriminacijom lica sa invaliditetom, po osnovu invaliditeta, i staraoca lica sa invaliditetom u ostvarivanju prava iz radnog odnosa se smatra:
- 1) određivanje manje zarade, odnosno naknade za rad jednake vrijednosti;
  - 2) propisivanje posebnih uslova rada, ako ti uslovi nijesu predviđeni za to radno mjesto;
  - 3) propisivanje posebnih uslova za ostvarivanje drugih prava iz radnog odnosa.
- Diskriminacijom lica sa invaliditetom, po osnovu invaliditeta, i staraoca lica sa invaliditetom se smatra i uznemiravanje, vrijeđanje i omalovažavanje od strane zaposlenih kod poslodavca.

Član 14

Diskriminacijom lica sa invaliditetom po osnovu invaliditeta u oblasti socijalne i dječje zaštite se smatra:

- 1) odbijanje da se pruži socijalna i dječja zaštita licu sa invaliditetom;
  - 2) postavljanje posebnih uslova za pružanje socijalne i dječje zaštite licu sa invaliditetom.
- Diskriminacijom u oblasti socijalne i dječje zaštite se smatra i uznemiravanje, vrijeđanje ili omalovažavanje lica sa invaliditetom, po osnovu invaliditeta, od strane zaposlenih, u toku boravka u ustanovi socijalne i dječje zaštite.

Član 15

Zabranjena je diskriminacija lica sa invaliditetom, po osnovu invaliditeta, u oblasti bračnih i porodičnih odnosa. Diskriminacijom lica sa invaliditetom, po osnovu invaliditeta, u oblasti bračnih i porodičnih odnosa ne smatra se uskraćivanje ili ograničavanje prava koje je u skladu sa zakonom.

Član 16

Diskriminacijom lica sa invaliditetom, po osnovu invaliditeta, u javnom prevozu se smatra:

- 1) odbijanje da se preveze lice sa invaliditetom;
- 2) odbijanje zaposlenih u javnom prevozu da pruži pomoć licu sa invaliditetom, ako bez takve

pomoći ne može da koristi uslugu i ako se pružanjem pomoći ne ugrožava bezbjednost saobraćaja;

3) utvrđivanje nepovoljnijih uslova prevoza za lica sa invaliditetom.

Diskriminacijom lica sa invaliditetom, po osnovu invaliditeta, smatra se i uznemiravanje, vrijeđanje i omalovažavanje u toku korišćenja javnog prevoza od strane zaposlenih.

Član 17

Diskriminacijom lica sa invaliditetom, po osnovu invaliditeta, u ostvarivanju biračkog prava se smatra:

1) uskraćivanje prava da bira i da bude biran; 2) onemogućavanje pristupa biračkom mjestu.

Član 18

Diskriminacijom lica sa invaliditetom, po osnovu invaliditeta, u nevladinim organizacijama se smatra:

1) odbijanje zahtjeva i postavljanje posebnih uslova za učlanjenje u nevladine organizacije;

2) uskraćivanje prava da bira i bude biran u organe upravljanja nevladinih organizacija.

Član 19

Zabranjen je svaki oblik diskriminacije nevladinih organizacija koje se bave zaštitom lica sa invaliditetom.

Član 20

Država, opština, Glavni grad, Prijestonica, nevladina organizacija i drugo pravno ili fizičko lice mogu uvoditi posebne mjere koje imaju za cilj socijalnu inkluziju lica sa invaliditetom.

Mjere iz stava 1 ovog člana primjenjuju se srazmjerno potrebama i mogućnostima i traju do ostvarenja ciljeva koji su tim mjerama utvrđeni.

Član 21

Inspeksijski nadzor nad sprovođenjem ovog zakona u odnosu na diskriminaciju lica sa invaliditetom u pojedinim oblastima vrše inspekcije nadležne za određenu oblast, u skladu sa zakonom.

Član 22

Ovaj zakon stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom listu Crne Gore".

PRILOG V

EVROPSKA KONVENCIJA ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I OSNOVNIH SLOBODA IZMIJENJENA U SKLADU S PROTOKOLOM BR. 12

Rim 4. novembra 1950. godine

Vlade potpisnice ove Konvencije, kao članice Saveta Evrope,

Imajući u vidu Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima koju je Generalna skupština Ujedinjenih nacija proglasila 10. decembra 1948;

Imajući u vidu da ova Deklaracija ima za cilj da osigura opšte i stvarno priznanje i poštovanje prava proklamovanih u njoj;

Imajući u vidu da je cilj Saveta Evrope postizanje većeg jedinstva između njegovih članica i da je očuvanje i razvijanje osnovnih ljudskih prava i sloboda jedan od načina na koji tom cilju treba stremiti;

Potvrđujući iznova svoju duboku vjeru u one osnovne slobode koje su temelj pravde i mira u svijetu i koje se najbolje održavaju stvarnom političkom demokratijom, s jedne strane, i zajedničkim shvatanjem i poštovanjem ljudskih prava od kojih one zavise, s druge strane;

Riješene da, kao vlade evropskih zemalja koje su sličnih pogleda i imaju zajedničko nasleđe političkih tradicija, ideale, slobode i vladavine prava, preduzmu prve korake za skupno ostvarivanje izvjesnih prava navedenih u Univerzalnoj deklaraciji,

Sporazumjele su se o sledećem:

Član 1.

Obaveza poštovanja ljudskih prava

Visoke strane ugovornice jemče svakome u svojoj nadležnosti prava i slobode određene u Dijelu I ove Konvencije.

Član 2.

Pravo na život

1. Pravo na život svake osobe zaštićeno je zakonom. Niko ne može biti namerno lišen života, sem prilikom izvršenja presude suda kojom je osuđen za zločin za koji je ova kazna predviđena zakonom.

2. Lišenje života se ne smatra protivnim ovom članu ako proistekne iz upotrebe sile koja je apsolutno nužna:

- a) radi odbrane nekog lica od nezakonitog nasilja;
- b) da bi se izvršilo zakonito hapšenje ili spriječilo bjekstvo lica zakonito lišenog slobode;
- c) prilikom zakonitih mera koje se preduzimaju u cilju suzbijanja nereda ili pobune.

Član 3.

Zabrana mučenja

Niko ne sme biti podvrgnut mučenju, ili nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.

Član 4.

Zabrana ropstva i prinudnog rada

1. Niko se ne smije držati u ropstvu ili ropskom položaju.
2. Ni od koga se ne može zahtijevati da obavlja prinudni ili obavezni rad.
3. Za svrhe ovog člana izraz "prinudni ili obavezni rad" ne obuhvata:
  - a) rad uobičajen u sklopu lišenja slobode određenog u skladu sa odredbom člana 5. ove Konvencije ili tokom uslovnog otpusta;
  - b) službu vojne prirode ili, u zemljama u kojima se priznaje prigovor savesti, službu koja se zahtijeva umjesto odsluženja vojne obaveze;
  - c) rad koji se iziskuje u slučaju kakve krize ili nesreće koja prijete opstanku ili dobrobiti zajednice;
  - d) rad ili službu koji čine sastavni dio uobičajenih građanskih dužnosti.

Član 5.

Pravo na slobodu i bezbjednost

1. Svako ima pravo na slobodu i bezbjednost ličnosti. Niko ne može biti lišen slobode osim u sledećim slučajevima i u skladu sa zakonom propisanim postupkom:
  - a) u slučaju zakonitog lišenja slobode na osnovu presude nadležnog suda;
  - b) u slučaju zakonitog hapšenja ili lišenja slobode zbog neizvršenja zakonite sudske odluke ili radi obezbjeđenja ispunjenja neke obaveze propisane zakonom;
  - c) u slučaju zakonitog hapšenja ili lišenja slobode radi privođenja lica pred nadležnu sudsku vlast zbog opravdane sumnje da je izvršilo krivično djelo, ili kada se to opravdano smatra potrebnim kako bi se predupredilo izvršenje krivičnog djela ili bjekstvo po njegovom izvršenju;
  - d) u slučaju lišenja slobode maloletnog lica na osnovu zakonite odluke u svrhu vaspitnog nadzora ili zakonitog lišenja slobode radi njegovog privođenja nadležnom organu;
  - e) u slučaju zakonitog lišenja slobode da bi se spriječilo širenje zaraznih bolesti, kao i zakonitog lišenja slobode duševno poremećenih lica, alkoholičara ili uživalaca droge ili skitnica;
  - f) u slučaju zakonitog hapšenja ili lišenja slobode lica da bi se spriječio njegov neovlašćeni ulazak u zemlju, ili lica protiv koga se preduzimaju mjere u cilju deportacije ili ekstradicije.
2. Svako ko je uhapšen biće odmah i na jeziku koji razume obaviješten o razlozima za njegovu hapšenje i o svakoj optužbi protiv njega.
3. Svako ko je uhapšen ili lišen slobode shodno odredbama iz stava 1.c ovog člana biće bez odlaganja izveden pred sudiju ili drugo službeno lice zakonom određeno da obavlja sudske funkcije i imaće pravo da mu se sudi u razumnom roku ili da bude pušten na slobodu do suđenja. Puštanje na slobodu može se usloviti jemstvima da će se lice pojaviti na suđenju.
4. Svako ko je lišen slobode ima pravo da pokrene postupak u kome će sud hitno ispitati zakonitost lišenja slobode i naložiti puštanje na slobodu ako je lišenje slobode nezakonito.
5. Svako ko je bio uhapšen ili lišen slobode u suprotnosti s odredbama ovog članima utuživo pravo na naknadu.

Član 6.

Pravo na pravično suđenje

1. Svako, tokom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama ili o krivičnoj optužbi protiv njega, ima pravo na pravičnu i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, obrazovanim na osnovu zakona. Presuda se izriče javno, ali se štampa i javnost mogu isključiti s cijelog ili s dijela suđenja u interesu morala, javnog reda ili nacionalne

bezbjednosti u demokratskom društvu, kada to zahtijevaju interesi maloletnika ili zaštita privatnog života stranaka, ili u mjeri koja je, po mišljenju suda, nužno potrebna u posebnim okolnostima kada bi javnost mogla da naškodi interesima pravde.

2. Svako ko je optužen za krivično djelo smatraće se nevinim sve dok se ne dokaže njegova krivica na osnovu zakona.

3. Svako ko je optužen za krivično djelo ima sledeća minimalna prava:

a) da u najkraćem mogućem roku, detaljno i na jeziku koji razumije, bude obaviješten o prirodi i razlozima za optužbu protiv njega;

b) da ima dovoljno vremena i mogućnosti za pripremanje odbrane;

c) da se brani lično ili putem branioca koga sam izabere ili, ako nema dovoljno sredstava da plati za pravnu pomoć, da ovu pomoć dobije besplatno kada interesi pravde to zahtijevaju;

d) da ispituje svjedoke protiv sebe ili da postigne da se oni ispituju i da se obezbijedi prisustvo i saslušanje svjedoka u njegovu korist pod istim uslovima koji važe za one koji svjedoče protiv njega;

e) da dobije besplatnu pomoć prevodioca ako ne razumije ili ne govori jezik koji se upotrebljava na sudu.

Član 7.

Kažnjavanje samo na osnovu zakona

1. Niko se ne može smatrati krivim za krivično djelo izvršeno činjenjem ili nečinjenjem koje, u vreme kada je izvršeno, nije predstavljalo krivično djelo po unutrašnjem ili međunarodnom pravu. Isto tako, ne može se izreći stroža kazna od one koja je bila propisana u vrijeme kada je krivično djelo izvršeno.

2. Ovaj član ne utiče na suđenje i kažnjavanje nekog lica za činjenje ili nečinjenje koje se u vrijeme izvršenja smatralo krivičnim djelom prema opštim pravnim načelima koja priznaju civilizovani narodi.

Član 8.

Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života

1. Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske.

2. Javne vlasti neće se miješati u vršenje ovog prava sem ako to nije u skladu sa zakonom i neophodno u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbjednosti, javne bezbjednosti ili ekonomske dobrobiti zemlje, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih.

Član 9.

Sloboda misli, savjesti i vjeroispovesti

1. Svako ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovesti; ovo pravo uključuje slobodu promjene vjere ili uvjerenja i slobodu čovjeka da, bilo sam ili zajedno s drugima, javno ili privatno, ispoljava vjeru ili uverenje molitvom, propovedi, običajima i obredom.

2. Sloboda ispovijedanja vjere ili ubjeđenja može biti podvrgnuta samo onim ograničenjima koja su propisana zakonom i neophodna u demokratskom društvu u interesu javne bezbjednosti, radi zaštite javnog reda, zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih.

Član 10.

Sloboda izražavanja

1. Svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu posjedovanja sopstvenog mišljenja, primanje i saopštavanje informacija i ideja bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprečava države da zahtijevaju dozvole za rad televizijskih, radio i bioskopskih preduzeća.

2. Pošto korišćenje ovih sloboda povlači za sobom dužnosti i odgovornosti, ono se može podvrgnuti formalnostima, uslovima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom i neophodnim u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbjednosti, teritorijalnog integriteta ili javne bezbjednosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, zaštite ugleda ili prava drugih, sprečavanja otkrivanja obavještenja dobijenih u povjerenju, ili radi očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.

Član 11.

Sloboda okupljanja i udruživanja

1. Svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja s drugima, uključujući pravo da osniva sindikat i učlanjuje se u njega radi zaštite svojih interesa.

2. Za vršenje ovih prava neće se postavljati nikakva ograničenja, osim onih koja su propisana zakonom i neophodna u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbjednosti ili javne bezbjednosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih. Ovim se članom ne sprečava zakonito ograničavanje vršenja ovih prava pripadnicima oružanih snaga, policije ili državne uprave.

Član 12.

Pravo na sklapanje braka

Muškarci i žene odgovarajućeg uzrasta imaju pravo da stupaju u brak i zasnivaju porodicu u skladu s unutrašnjim zakonima koji uređuju vršenje ovog prava.

Član 13.

Pravo na djelotvorni pravni lijek

Svako kome su povrijeđena prava i slobode predviđeni u ovoj Konvenciji ima pravo na delotvoran pravni lijek pred nacionalnim vlastima, bez obzira jesu li povredu izvršila lica koja su postupala u službenom svojstvu.

Član 14.

Zabrana diskriminacije

Uživanje prava i sloboda predviđenih u ovoj Konvenciji obezbjeđuje se bez diskriminacije po bilo kom osnovu, kao što su pol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza s nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status.

Član 15.

Odstupanje u vanrednim okolnostima

1. U doba rata ili druge javne opasnosti koja preti opstanku nacije, svaka Visoka strana ugovornica može da preduzme mjere koje odstupaju od njenih obaveza po ovoj Konvenciji, i to u najnužnijoj mjeri koju iziskuje hitnost situacije, s tim da takve mjere ne budu u neskladu s njenim drugim obavezama prema međunarodnom pravu.

2. Prethodna odredba ne dopušta odstupanja od člana 2. osim u pogledu smrti prouzrokovane zakonitim ratnim postupcima, ili člana 3, 4 (stav 1) i 7.

3. Svaka Visoka strana ugovornica koja koristi svoje pravo da odstupi od odredbi Konvencije obaveštava u potpunosti generalnog sekretara Saveta Evrope o mjerama koje preduzima i razlozima za njih. Ona takođe obaveštava generalnog sekretara Saveta Evrope kada takve mjere prestanu da djeluju i kada odredbe Konvencije ponovo počnu da se primjenjuju u potpunosti.

Član 16.

Ograničenja političke aktivnosti stranaca

Nijedna odredba članova 10, 11. i 14. neće se tumačiti tako da sprečava Visoke strane ugovornice da ograničavaju političku djelatnost stranaca.

Član 17.

Zabrana zloupotrebe prava

Ništa u ovoj Konvenciji ne može se tumačiti tako da podrazumijeva pravo bilo koje države, grupe ili lica da se upuste u neku djelatnost ili izvrše neki čin koji je usmjeren na poništavanje bilo kog od navedenih prava i sloboda ili na njihovo ograničavanje u većoj mjeri od one koja je predviđena Konvencijom.

Član 18.

Granice korišćenja ograničenja prava

Ograničenja navedenih prava i sloboda koja su dozvoljena ovom Konvencijom neće se primjenjivati ni u koje druge svrhe sem onih zbog kojih su propisana.

PROTOKOL BROJ 12 UZ EVROPSKU KONVENCIJU ZA ZAŠTITU
LJUDSKIH PRAVA I OSNOVNIH SLOBODA

Rim, 4. novembar 2000. godine

Države potpisnice, članice Saveta Evrope,

Imajući u vidu osnovno načelo da su svi ljudi jednaki pred zakonom i imaju pravo na jednaku zaštitu zakona;

Rešene da preduzmu dalje korake radi unapređivanja jednakosti svih ljudi kolektivnom primjenom opšte zabrane diskriminacije putem Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, potpisane u Rimu 4. novembra 1950 (u daljem tekstu: "Konvencija");

Potvrđujući da načelo nediskriminacije ne sprečava potpisnice da preduzimaju mjere radi unapređivanja pune i stvarne jednakosti pod uslovom da postoji objektivno i razumno opravdanje za ovakve mjere;

Saglasile su se o sledećem:

Član 1.

Opšta zabrana diskriminacije

1. Svako pravo koje zakon predviđa ostvarivaće se bez diskriminacije po bilo kom osnovu kao npr. polu, rasi, boji kože, jeziku, vjeroispovesti, političkom i drugom uvjerenju, nacionalnom ili društvenom porijeklu, povezanosti s nacionalnom manjinom, imovini, rođenju ili drugom statusu.
2. Javne vlasti neće ni prema kome vršiti diskriminaciju po osnovima kao što su oni pomenuti u stavu 1.

Član 2.

Teritorijalna primena

1. Svaka država može, u vrijeme potpisivanja ili prilikom deponovanja instrumenta o ratifikaciji, prihvatanju ili odobrenju, označiti teritoriju ili teritorije na kojima će se primjenjivati ovaj Protokol.
2. Svaka država može bilo kada kasnije, deklaracijom upućenom Generalnom sekretaru Saveta Evrope, proširiti primjenu ovog Protokola na neku drugu teritoriju označenu u deklaraciji. Protokol će stupiti na snagu u odnosu na takvu teritoriju prvog dana u mjesecu poslije isteka roka od tri meseca od dana kada je Generalni sekretar primio ovakvu deklaraciju.
3. Svaka deklaracija data po jednom od dva prethodna stava može se, u odnosu na svaku teritoriju označenu u deklaraciji, povući ili izmijeniti obavještenjem upućenom Generalnom sekretaru. Povlačenje ili izmjena stupiće na snagu prvog dana u mjesecu poslije isteka roka od tri meseca od dana kada je Generalni sekretar primio obavještenje.
4. Deklaracija data u skladu s ovim članom smatraće se saglasnom sa stavom 1. člana 56. Konvencije.
5. Svaka država koja je dala deklaraciju u skladu sa stavovima 1. ili 2. ovog člana može u svako vreme izjaviti da prihvata nadležnost Suda da prima predstave pojedinaca, nevladinih organizacija ili grupa pojedinaca u odnosu na član 1. ovog Protokola s jedne ili više teritorija na koje se deklaracija odnosi, kao što je predviđeno članom 34. Konvencije.

Član 3.

Odnos prema Konvenciji

Odredbe članova 1. i 2. ovog Protokola smatraće se između ugovornica dodatnim članovima Konvencije; sve odredbe Konvencije će se shodno primjenjivati

PRILOG VI

PODACI O INSTITUCIJAMA, USTANOVAMA I ORGANIZACIJAMA KOJE MOGU BITI OD POMOĆI U SLUČAJEVIMA DISKRIMINACIJE OSOBA S INVALIDITETOM

Na primjeru institucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore data je detaljna specifikacija podataka o adresama institucija. Za pojedine institucije do podataka je moguće doći tako što se nazove broj 1181 da bi se dobio telefonski broj te institucije, a zatim se na poziv tog broja mogu dobiti ostali potrebni podaci.

I. INSTITUCIJE

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore
Bulevar Svetog Petra Cetinjskog 1A/2
81000 PODGORICA
Tel: 020/225-395;
Fax: 020/241-642
ombudsman@t-com.me
www.ombudsman.co.me

Kancelarija za pravnu pomoć

Inspekcija rada

Područne jedinice:

1. Podgorica (Danilovgrad, Tuzi, Golubovci, Cetinje)
2. Nikšić (Plužine, Šavnik)
3. Berane (Rožaje, Plav, Andrijevića)
4. Bijelo Polje (Kolašin, Mojkovac)
5. Pljevlja (Žabljak)
6. Budva (Tivat, Kotor)
7. Bar (Ulcinj)
8. Nerceg Novi

Saobraćajna inspekcija

Građevinska inspekcija
Sektor za inspekcijski nadzor i prekršajni postupak
Odsjek inspekcije za urbanizam
Odsjek inspekcije za zaštitu prostora
Odsjek inspekcije za građevinarstvo
Odsjek inspekcije za turizam
Odsjek za prekršajni postupak

Prosvjetna Inspekcija**Turistička inspekcija**

Resorna ministarstva: rada, zdravlja, prosvjete, turizma (www.gov.me)

Osnovni sudovi

Ulcinj, Herceg Novi, Kotor, Plav, Rožaje, Cetinje, Bar, Bijelo Polje, Kolašin, Nikšić, Žabljak, Pljevlja, Podgorica i Danilovgrad

II NEVLADINE ORGANIZACIJE

Centar za antidiskriminaciju „EKVISTA“, www.ekvista.org

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore, www.umhcg.me

Udruženje paraplegičara Crne Gore, www.paraplegicaricg.org

Inicijativa mladih za ljudska prava, www.yihr.me

III INSTITUCIJE VAN CRNE GORE

Komitet za prava osoba s invaliditetom

<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/CRPDIndex.aspx>

Evropski sud za ljudska prava u Strazburu

http://www.echr.coe.int/echr/homepage_EN

http://www.coe.org.rs/def/tdoc_sr/council_of_europe/coe_institutions/?conid=18

PRILOG VII

OBRASCI/FOMULARI ZA PRITUŽBE I PREDSTAVKE

Obrazac Pritužbe Zaštitniku ljudskih prava i sloboda

<http://www.zastitnik.co.me/txt/OBRAZAC.doc>

Uputstvo za popunjavanje predstavke Komitetu za prava osoba s invaliditetom -

http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRPD/CRPD-C-5-3_en.doc

Predstavka Evropskom za ljudska prava

http://www.coe.org.rs/REPOSITORY/1995_formular_predstavke.pdf

Uputstvo za popunjavanje formulara predstavke

http://www.coe.org.rs/REPOSITORY/1997_uputstvo_za_popunjavanje_formulara_predstavke.pdf

KORIŠĆENI TERMINI

Navedimo neke pojmove, koji se javljaju u ovom tekstu, sa objašnjenjima u skladu sa smislom u kom su korišćeni:

- POVELJA – pravni akt kojim je osnovana neka organizacija (npr. UN)
- KONVENCIJA - pisani sporazum između država potpisnica
- DEKLARACIJA – zvanična izjava donosioca (u međunarodnom saobraćaju države ili država)
- PAKT – ugovor, sporazum, savez, u međunarodnom saobraćaju između država
- PROTOKOL – zapisnik koji sadrži činjenice, odluke, zaključke nekog skupa, ili sl.
- PREPORUKA – akt neobavezujućeg karaktera (npr. Preporuka Komiteta ministara Parlamentarne skupštine Savjeta Evrope, predstavlja obavezu samo ako takvu obavezu prihvati država članica Savjeta Evrope)

LITERATURA

Vodič protiv diskriminacije, Cedem, 2006.

“Ableism”, Levi, Sandra - Encyclopedia of disability. Ed. Gary L. Albrecht. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2006.

Human Rights. YES! - Action and Advocacy on the Rights of Persons with Disabilities, Janet E. Lord, Katherine N. Guernsey, Joelle M. Balfe & Valerie L. Karr, Nancy Flowers, Editor, University of Minnesota Human Rights Resource Center, 2007

Rodni identitet i seksualna orijentacija u teoriji i praksi – Priručnik za praktičare/ke, Marijana Laković, 2012.

Korišćeni propisi:

Ustav Crne Gore

Zakon o zabrani diskriminacije

Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom

Zakon o zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda

Zakon o kretanju lica sa invaliditetom uz pomoć psa pomagača

Krivični zakonik

Zakon o izgradnji objekata i uređenju prostora

Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom

Pravilnik o bližim uslovima i načinu prilagođavanja objekata za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti

Konvencija o pravima lica sa invaliditetom

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima

Internet prezentacije:

<http://www.skupstina.me>

<http://sudovi.me>

<http://www.zastitnik.co.me>

O AUTORIMA

Biografija Marijane Mugoše Šćekić

Marijana Mugoša Šćekić, rođena 05.01.1978 godine u Podgorici. Osnovnu i srednju školu završila je u Zavodu za školovanje i profesionalnu rehabilitaciju invalidne djece i omladine (danas JU Resursni centar za djecu i mlade „Podgorica“) u Podgorici, sa odličnim uspjehom. Početkom 2003. sa prosječnom ocjenom 8,65 završila je Pravni fakultet u Podgorici. Posjeduje osnovno znanje engleskog jezika. Marijana je udata i ima kćerku, Laru.

Marijana je jedna od osnivačica Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore. Od osnivanja UMHCG-a u oktobru 2001. godine, pa do aprila 2004. obavljala je poslove i zadatke Program menadžerke. Nakon toga odrađuje pripravnički staž u Opštini Podgorica – Služba Skupštine, a zatim avgusta mjeseca 2004. godine zasniva radni odnos na neodređeno vrijeme u Skupštini Glavnog grada, na poslovima pravnik - stručnog saradnika, gdje i danas radi.

Uporedo sa radom u Skupštini Glavnog grada Marijana je od oktobra 2006. godine pa do kraja 2010. godine koordinirala Programom za školovanje i dodjelu pasa vodiča i pomagača osobama s invaliditetom u Crnoj Gori u okviru Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore. U tom periodu je bila inicijatorica i članica radne grupe za izradu Zakona o kretanju slijepog lica uz pomoć psa vodiča. Od juna 2009. članica je Odbora direktora UMHCG-a.

Kao osoba s potpunim oštećenjem vida osam godina samostalno se kretala uz pomoć bijelog štapa. 2008. godine postala je prva korisnica psa vodiča u Crnoj Gori (Ksene), čime je kvalitet njenog života i kretanja značajno poboljšan. To poboljšanje u njenom životu bilo je praćeno neprihvatanjem od strane kolega u gradskoj upravi, usljed čega je pune tri godine vodila bitku svim pravnim sredstvima za povratak na radno mjesto, i time postala simbol borbe za lično dostojanstvo i poštovanje ne samo njenih, već i prava drugih osoba s invaliditetom

Njena interesovanja su: čitanje, putovanja, baštovanstvo, kulinarstvo.

Biografija Milana Šaranovića

Milan Šaranović, rođen je 23. 07. 1983. godine u Podgorici. Osnovnu školu do sedmog razreda pohađao u OŠ „Boro Četković“, a sedmi i osmi razred osnovne škole i srednju školu završio je u Zavodu za školovanje i profesionalnu rehabilitaciju invalidne djece i omladine u Podgorici. Završio je studije primijenjenog računarstva, pri Elektrotehničkom fakultetu u Podgorici. Govori engleski jezik.

Od 2002. aktivan u Udruženju mladih sa hendikepom Crne Gore, gdje je od maja 2004. do maja 2006. godine obavljao funkciju program menadžera, a od maja 2006. do septembra 2011. bio Izvršni direktor. Jedan je od osnivača i Generalni direktor Centra za antidiskriminaciju „EKVISTA“. Glavni je i odgovorni urednik časopisa „DISABILITY info“ – izdavač UMHCG.

Šaranović je aktivista za ljudska prava i zalaže se za ostvarivanje prava svih ljudi bez obzira na pol, nacionalnost, političku pripadnost, seksualnu orijentaciju, invaliditet i sl.

U okviru svog rada i nastojanja da doprinese promjenama na polju zaštite od diskriminacije član je Savjeta za zaštitu od diskriminacije.

Njegova interesovanja su: pisanje, grafički dizajn, slikanje (akvarel), fotografija, kontakt improvizacija (vrsta postmodernog plesa).

O CENTRU ZA ANTIDISKRIMINACIJU „EKVISTA“

Polazeći od činjenice da poštovanje ljudskih prava u Crnoj Gori nije na zavidnom nivou, te da postoji dovoljno prostora za aktivizam više organizacija civilnog sektora osnovan je Centar za antidiskriminaciju „EKVISTA“.

Centar se zalaže za ostvarenje ljudskih prava svih ljudi nezavisno od njihovog pola, godina, religijskog ili političkog ubjeđenja, seksualne orijentacije, invaliditeta, socijalnog statusa i sl.

Centar „EKVISTA“ osnovan je 29. maja 2009. godine u Podgorici u prostorijama Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore. Rješenjem Ministarstva unutrašnjih poslova i javne uprave od 09.06.2009. Centar je upisan u registar NVO pod rednim brojem 4762.

Centar za antidiskriminaciju „EKVISTA“ čine nezavisni pojedinci i pojedinke koji se ne plaše zastupati i boriti se za ostvarenje ljudskih prava u društvu koje na to nije naviklo.

Osnivači/ce Centra su pojedinci/ke koji su se u dosadašnjem radu pokazali kao iskreni promoteri ljudskih prava i antidiskriminacije u Crnoj Gori. Oni su: Daliborka Knežević, advokatica, Goran Macanović, diplomirani pravnik, Marijana Mugoša, diplomirana pravica, Milan Šaranović, bečelor računarstva, Velibor Bošković, diplomirani pravnik i Zoran Šćekić, diplomirani pravnik.

Vizija Centra

Crna Gora, društvo u kom svaki pojedinac/ka slobodno ostvaruje svoja ljudska prava i slobode!

Misija Centra

Centar se bori za potpuno ostvarenje ljudskih prava i sloboda bez diskriminacije po bilo kom osnovu, kroz kampanje za podizanje svijesti, monitoring ljudskih prava, zastupanje i organizovanje psihološke i drugih vrsta podrške žrtvama diskriminacije i sl.

Ciljevi Centra „EKVISTA“ su:

- Unaprjeđenje ostvarivanja građanskih i ljudskih prava, vladavine prava i nediskriminacije u našem društvu;
- Monitoring i promocija ljudskih prava;
- Pružanje pravne pomoći i zastupanje grupa i pojedinaca/ki koji su diskriminirani ili su pod prijetnjom da to budu pred nadležnim institucijama;
- Psiho-socijalna podrška žrtvama diskriminacije.

Djelatnosti Centra su:

- Pokretanje i sprovođenje inicijativa za donošenje i izmjenu zakonske regulative koja se tiče ljudskih prava i antidiskriminacije, kao i promocija dostignutih standarda u oblasti ljudskih prava;
- Zastupanje diskriminiranih grupa i pojedinaca/ki pred nadležnim institucijama;
- Praćenje primjene AD zakonodavstva u Crnoj Gori;
- Organizovanje savjetovališta i drugih oblika podrške žrtvama diskriminacije;
- Organizovanje simpozijuma, seminara, predavanja i sl. o ljudskim pravima i antidiskriminaciji;
- Sprovođenje različitih kampanja;
- Istraživanje kršenja ljudskih prava i torture;
- Organizovanje i učešće u razmjenama i studijskim posjetama sa drugim organizacijama sa sličnim

ciljevima;

- Izdavanje odgovarajućih publikacija i saradnjom sa sredstvima javnog informisanja;
- Pisanje izvještaja o stanju ljudskih prava, sa posebnim naglaskom na marginalizovane grupe;
- Saradnja sa društvenim, stručnim, naučnim i drugim organizacijama, zajednicama, kao i ostalim pravnim licima;
- AD Centar može radi informisanja članstva i javnosti o svom radu i ljudskim pravima osnivati elektronske i štampane medije;
- Ostale aktivnosti u skladu sa Zakonom i Statutom kojima se doprinosi ostvarivanju ljudskih prava i smanjenju stepena diskriminacije u društvu.

Centar za antidiskriminaciju svoje aktivnosti sprovodi kroz programe u okviru kojih realizuje konkretne projekte. Trenutno aktivni programi Centra su:

- Opšti program;
- Program za prava marginalizovanih grupa;

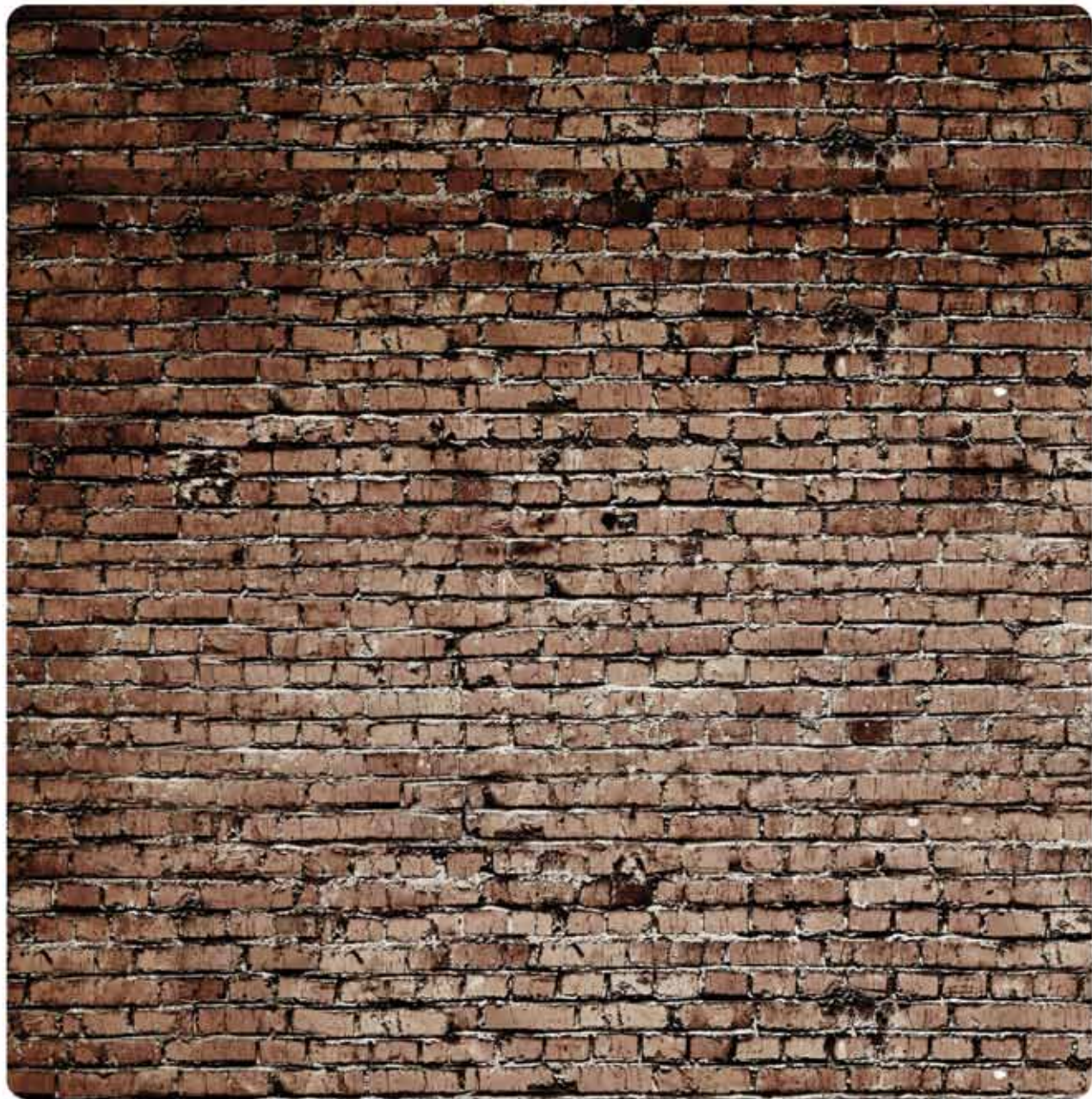
Organi AD Centra su: Skupština, Upravni odbor, Generalni/a direktor/ka i Koordinacioni tim.

Generalni direktor je Milan Šaranović iz Podgorice, osoba koja se u dosadašnjem radu pokazala kao iskreni promoter ljudskih prava u svojoj sredini.

ISBN 978-9940-9439-0-5

9 789940 943905 >